

Görüş

Ekim 2010 - 15 TL KDV Dahil

Bize yeni bir Anayasa gerekli

1991'den bu yana 10 değişiklik paketi TBMM'den geçti. Ama Anayasa'nın çehresi hâlâ değişmedi.

64

10

Yuvarlak Masa

**YENİ BİR ANAYASA
NASIL YAPILMALI?**

30

Prof. Ayşe Buğra

**EKONOMİ SİYASET
İLİŞKİSİ BASİT DEĞİL**

38

Şerif Sayın

**DEMOKRATİK RANT
DEVLETİ, AKP
VE MALİ KURAL**

44

Türker Hamzaoglu

**EKONOMİ
POLİTİKASINDA
EKSEN KAYIYOR MU?**

50

Erol H. Çakmak

**TARIM MALLARININ
FİYATLARI TERBİYE
EDİLEBİLİR Mİ?**

68

Renato G. Flores Jr.

**BREZİLYA İLE
TÜRKİYE'NİN YENİ
PROFİLLERİ**

74

Nurşin Ateşoğlu Güney

**NÜKLEER SİLAHLARIN
GELECEĞİ NE OLACAK?**

Arkas Acenteleri

Arkas Ofisleri

Romalılardan sonra, bizim için de...

mare nostrum*

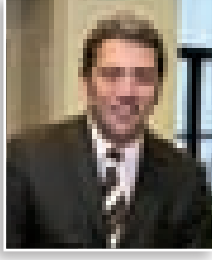
*(bizim deniz)

Akdeniz ve Karadeniz'de
13 ülke, 39 ofis ve acentelerimizle;
hizmetinizdeyiz.

ARKAS

www.arkas.com.tr

Zafer Ali Yavan

TÜSİAD Genel Sekreteri

YENİ DÖNEM, YENİ SORUMLULUKLAR

1 2 Eylül’de Türkiye, pek çok kararın ertelenmesine neden olan kritik bir dönemeci daha geride bıraktı. Birçok bakımdan yeni bir dönemin eşliğinden adımımızı attığımızı söyleyebiliriz.

“Evet” oyu verenler ile “Hayır” oyu verenler “siyasette yeni dönemi” kendi bakış açılarından farklı biçimlerde tarif ediyorlar. TÜSİAD ise “yeni dönemi”, iktidar, muhalefet, parlamento dışı muhalefet, ekonomi aktörleri ve sivil toplum açısından, gereklerinin yerine getirilmesi elzem olan yeni sorumlulukların ortaya çıktığı bir dönem olarak görüyor.

Bu sorumlulukların en önde geleni, Türkiye’nin her türlü kısa-dönemci kaygıdan uzak bir şekilde, tam anlamıyla çağdaş ve özgürlükçü bir anayasaya kavuşturulması. Önceki kapak konularımıza göre nispeten uzun bir yer ayırdığımız anayasa yuvarlak masa toplantısı, TÜSİAD’ın bu amaçla başlattığı çalışmaların ilk ürünü. Sayın İbrahim Kaboğlu, Sayın Ergun Özbudun, Sayın Mithat Sancar ve Sayın Turgut Tarhanlı uzun süredir üzerinde düşündükleri ve çalıştıkları konuları, yeni bir anayasanın temel varsayımları, yapılış biçimi ve hazırlık süreci çerçevesinde değerlendirmeye çalıştılar.

Bir başka önemli sorumluluk ülkede refahın elbirliği ile artırılması. Bunu sağlamak için, yerli-yabancı sermayenin coğrafi-kültürel ayrımını yapmadan, aynı ulusal ve küresel hedeflere göz dikerek hareket etmek gerekiyor. Sermayenin yapısını, gelişimini, ulusal ve küresel plandaki konumlanmasını, iş yapma biçimlerini ve yetkinliklerini iyi bilerek yeni politikalar ve yeni söylemler üretmek gerekiyor. Ayşe Buğra Türkiye’de bu alanı araştıran nadir akademisyenlerden biri. Buğra bu sayımızda, ülke içinde sermayeye ayırım getirme konusunu irdeledi.

Ekonomik büyümenin belirli bir mali disiplin içinde sağlanması, kriz sonrası dünyanın en önemli konularından biri... Türkiye, uluslararası

mali kuruluşların disiplin çerçevesini reddederken, gerekçe olarak kendi disiplinini kendisinin sağlayabileceğini ileri sürmüştü. Bu bağlamda Hükümetin STK’lar ile görüşerek geliştirdiği mali kuralın parlamentodan geçmesi çok önemli bir adım olacaktı. Ancak referandum ve genel seçim ortamında hükümet “Kendi IMF’sini kendi yaratmak” istemediğini beyan etti. Türker Hamzoğlu ve Şerif Sayın Mali Kural konusunu Görüş için ele aldılar.

Yükselen fiyatları ile tarımsal ürünlerin ve çeşitli olumsuz örneklerle gıda güvenliğinin güncel hale gelmesi, ekonomide tarım ile gıda ve içecek sektörünün, buna bağlı olarak kırsal kalkınma meselesinin ele alınması ve derinlemesine işlenmesi gereğini bir kez daha ortaya koydu. Erol Çakmak, Halis Akter, Rint Akyüz Görüş okurlarını bu alanda temel tartışma konularıyla tanıştırlıyorlar.

Brezilya, İran sorununda Türkiye ile birlikte hareket ederek hem dünyada hem Türkiye’de ilgi çekti. Ayrıca tarım konusunda sergiledikleri başarılı atılım da önce dünya basınına ardından Türk basınına konu oldu. Türkiye’ye örnek olabilecek uygulamalar olduğundan söz edildi. Ancak, Brezilyalı akademisyen Renato G. Flôres Jr. Görüş dergisi için kaleme aldığı yazıda, Brezilya-Türkiye ilişkilerinin çok daha kapsamlı bir yelpaze içinde ele alınması gerektiğini belirtiyor ve iki ülke arasındaki benzer tutumlara dikkat çekiyor.

Nurşin Ateşoğlu Güney ise İran’ı batı dünyası ile diplomatik çatışmaya girmesine sebep olan nükleer krizinin ardından tüm dünyanın bir kez daha ilgisini çeken ve tartışmalara konu olan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasının geleceği üzerine bizi aydınlatıyor.

64. sayımızda, sizlere, doyurucu bir Görüş dergisi sunabilmiş olma umuduyla, keyifli okumalar diliyoruz.

Görüş

Ekim 2010

64

TÜSİAD adına sahibi:

Nazlı Ümit Boyner

Genel Yayın Yönetmeni ve

Sorumlu Müdür:

Zafer Ali Yavan

Yayın Danışmanı:

Cengiz Turhan

Yazı Kurulu:

Mensur Akgün,

Ferhat Boratav, Ümit İzmen,

Başak Solmaz,

Cengiz Turhan, Zafer Yavan

Görsel Yönetmen:

Ercan Armutçu

Çizgiler:

Bora Özen

Grafik Tasarım ve Uygulama:

Arjans

Baskı:

Bilgi Promosyon Grafik Matbaacılık

Yapım:

Grup 7 İletişim Danışmanlığı

gorus@grup7.com.tr

Reklam:

Başak Solmaz

Tel: (0212) 249 19 29

Abone:

Burcu Orhan

borhan@tusiad.org

Yönetim Yeri:

TÜSİAD - Meşrutiyet Caddesi 46,

Tepebaşı 34420 İstanbul

Tel: 0212-2491929

Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça metinde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü yansıtmaz.

İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece yazarların düşüncelerini ifade eder.

Editörün Notu

1 Yeni dönem, yeni sorumluluklar

Zafer Ali Yavan

Konjonktür

4 Güçlü iç talebe dayalı büyüme

Ümit İzmen

Başkan'ın Görüş'ü

8 1999 – 2010 kesintisiz demokratikleşme süreci yeni anayasaya ulaşacak mı?

Ümit Boyner

Kapak

10 Yeni anayasa nasıl yapılmalı?

Ferhat Boratav

Ekonomi

30 Ekonomi siyaset ilişkisi basit değil

Ayşe Buğra

38 Demokratik Rant Devleti, AKP ve Mali Kural

Şerif Sayın

44 Ekonomi politikasında eksen kayıyor mu?

Türker Hamzaoğlu

Tarım

50 Tarım mallarının fiyatları “terbiye” edilebilir mi?
Erol H. Çakmak

56 Kırsal kalkınma politikasına yeni yaklaşımlar
Halis Akder

62 AB müzakere sürecinde
Türk gıda ve içecek sektörü

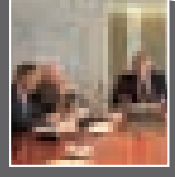
Türkiye - Dünya

68 Brezilya ile Türkiye’nin yeni profilleri:
Bir işbirliği olabilir mi?
Renato G. Flores Jr.

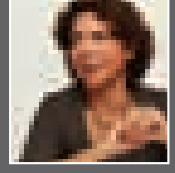
74 Nükleer silahların geleceği ne olacak?
Nurşin Ateşoğlu Güney

Kitap

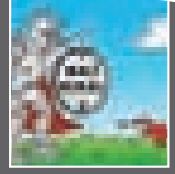
78 Akılcı iyimserlik:
“Bugün dünden daha iyi,
yarın daha da iyi olacak!”
Cemal Yardımcı

10

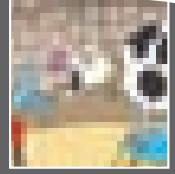
30

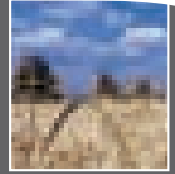
38

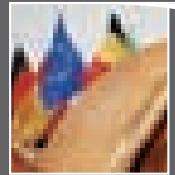
44

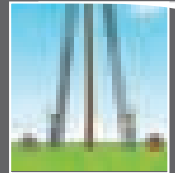
50

56

62

68

78

GÜÇLÜ İÇ TALEBE DAYALI BÜYÜME

Dr. Ümit İzmen
Boğaziçi Üniversitesi

Küresel ekonominin resesyondan çıkmaya başlamasıyla Türkiye ekonomisi yeniden hızlı bir büyüme sürecine girdi ve korkutucu seviyelere ulaşmış olan işsizlik oranı düşmeye başladı. Ekonomi normalleşmeye başlayınca eski sorunlar da tablodaki yerlerini bir bir almaya başladılar. Canlanan iç talebe bağlı olarak ithalat artmaya ve cari işlemler dengesi bozulmaya başladı. Bir türlü düşürülemeyen enflasyon, ekonomideki öngörü ufkunu bulanıklaştırırken, mali kuralın ertelendiği haberleri mali disiplinin bozulacağı endişelerini körükledi.

Cari açığı azaltmak, kamu maliyesini disiplin altında tutmak ve enflasyonu düşürmek, esas olarak ekonomiyi soğutarak elde edilebilecek sonuçlar olduğu için, seçim öncesinde bu sorunlarda anlamlı bir düzelme beklememek gerekiyor. Bununla birlikte, ekonomi politikalarının işsizliği biraz daha aşağı çekmek, faiz oranlarını düşük seviyelerde tutmak ve kredi kullanımını genişletmek için kullanıldığını görmek şaşırtıcı olmayacak. İç talebi canlandıracak ve böylece büyümeyi yüksek tutacak bu adımların, cari açık, enflasyon ve bütçe açığı sorunlarını ne ölçüde yakıcı hale getireceği, önümüzdeki dönemde ekonomi politikasının temel tartışma eksenini oluşturacak.

Küresel krizin atlatılmasından sonra dünya ekonomisi normale dönerken, oluşacak yeni dengelerin, kriz öncesi dönemden hayli farklı olması kuvvetle muhtemel. Dünya ekonomisinde oluşacak yeni dengeler, daha düşük büyüme oranları, daha yüksek işsizlik, daha temkinli finansal politikalar, daha az kredi kullanımı, daha çok tasarruf, daha az tüketim ile ifade edilebilecek bir “yeni normal” düzene işaret edecek. Küresel kriz sonrası dönemde, Türkiye’nin kendi yeni normalini büyük ölçüde önümüzdeki dönemde uygulayacağı ekonomi politikaları belirleyecek. “Düşük reel faiz, düşük enflasyon ve yüksek büyüme” ile tanımlanacak bir yeni normal pek ala mümkün. Ancak bu sonucun garanti olmadığını da akılda tutmak gerekiyor.

İç talep ve istihdam

2010’un ilk çeyreğindeki %11.7’lik büyümenin ardından ekonomi ikinci çeyrekte de %10.3 büyüdü. Mevsim ve takvim

etkisinden arındırılmış veriler, bir önceki çeyreğe göre, büyüme hızının ilk çeyrekte %0.4’ten %3.7’e yükseldiğini gösteriyor. Bu performans Türkiye’yi krizden en hızlı çıkan ülkeler listesinin üst sıralarına taşıyor. Dikkati çeken bir gelişme de, büyümeye en büyük katkısı özel sektör tüketim ve yatırım harcamaları yaparken, kamu tüketimi ve yatırımlarının katkısının düşüklüğü. Bu dönemde, özel sektör tüketimi %6.2, özel sektör yatırımları ise %32.1 arttı. (Grafik 1)

Bu olumlu resme rağmen, üretim verileri ekonomide ikinci çeyrekte son bir duraklamaya işaret ediyor. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretim endeksi hızlı çıkış trendinin ardından, Haziran ayında bir önceki aya göre %2.2 geriledikten sonra, Temmuz ayında da sadece %0.3’lük bir artış gösterdi. Sanayi üretim endeksinin Temmuz ayında ulaşmış olduğu seviye, hala kriz öncesi seviyenin altında. Bu da, krizin üretimde yaratmış olduğu tahribatın henüz tam olarak giderilemediğine işaret ediyor.

Küresel kriz sonrası dönemde, Türkiye’nin kendi yeni normalini büyük ölçüde önümüzdeki dönemde uygulayacağı ekonomi politikaları belirleyecek. “Düşük reel faiz, düşük enflasyon ve yüksek büyüme” ile tanımlanacak bir yeni normal pek ala mümkün.

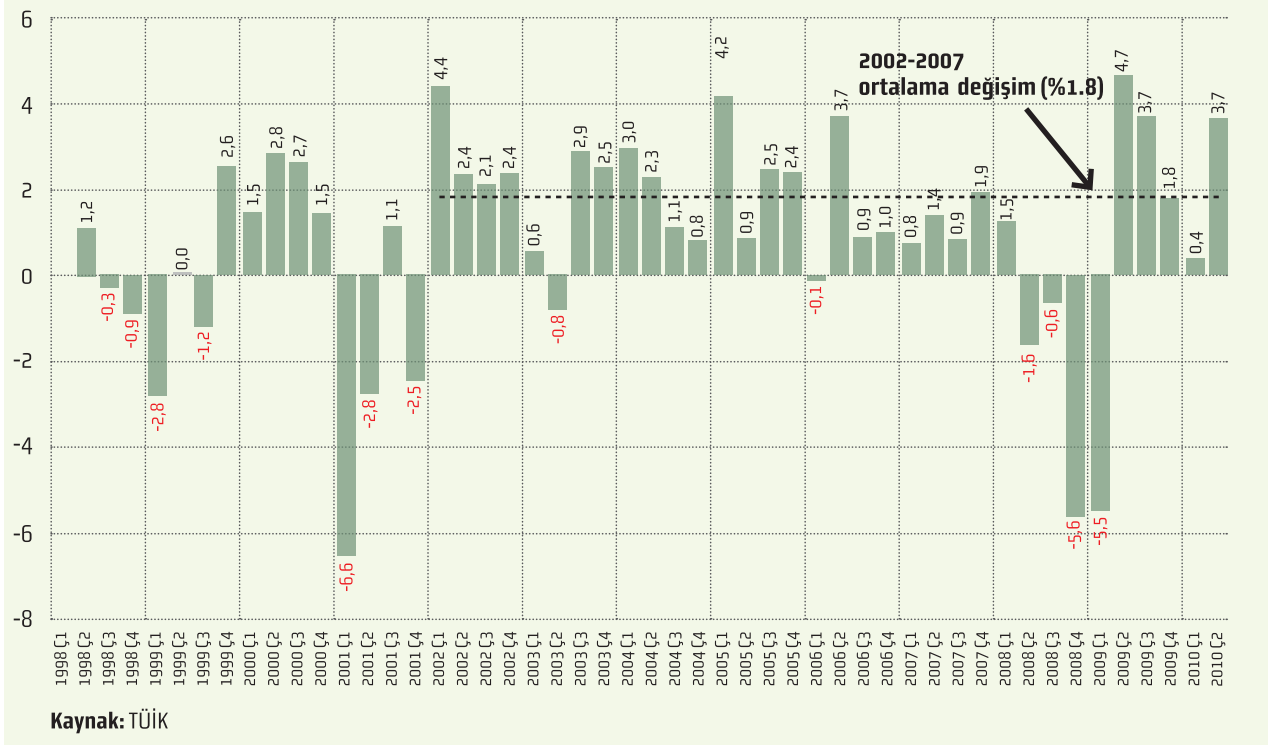
Üretimdeki duraklama istihdam yaratma kapasitesini de olumsuz etkileme riski taşıyor (Grafik 2). 2009’un ikinci çeyreğinden itibaren ekonomik aktivitedeki canlanmaya bağlı olarak istihdam yaratma kapasitesi artarken, işsizlik oranı da azalma eğilimine girmişti. Haziran ayı verilerine göre, son bir sene içinde işsiz sayısı 518 bin azalırken, 1.5 milyon yeni istihdam yaratıldı ve işsizlik oranı 2.5 puan geriledi.

İşsizliğin en yakıcı noktasına ulaştığı 2009 Nisan ayından 2010 yılının Mayıs ayına kadar geçen süre içinde,

GRAFİK 1

GSYH

(Takvim ve Mevsim Etkisinden Arındırılmış, Çeyreklik % Değişim)

mevsimsellikten arındırılmış verilerle baktığımızda, 1.9 milyon kişiye yeni iş yaratıldı ve işsizlik oranı 3,1 puan düştü. Ancak bu süreçte tarım sektörü başı çekti ve sanayi ancak 2009'un sonundan itibaren istihdam yaratmaya başlayabildi. Sanayi üretiminde yavaşlama, işgücü piyasalarında son bir yılda görülen düzelmeyi sürdürülmesini güçleştirebilir ve sonuçta iç talepteki toparlanmayı zayıflatabilir.

Kamu maliyesi

Küresel durgunluğu önlemek amacıyla birçok ülke gibi kamu harcamalarını artıran Türkiye'nin, faiz dışı bütçe fazlası yerini faiz dışı bütçe açığına bıraktı. Küresel krize %1 civarındaki bir açıkları giren Türkiye'nin kamu açığındaki bozulmanın gelişmiş ülkelere kıyasla daha sınırlı olması ve 2011 yılı için Mali Kural uygulamasına geçileceğinin açıklanması bu alandaki endişelerin geri planda kalmasına imkan tanıdı. Ancak, Mali Kural'ın ertelenmiş olması ve ertelenme gerekçesi olarak kamunun yatırım programının gösterilmesi, seçim arifesinde, kamu mali disiplinin korunamayacağı endişelerinin giderek tırmanmasına neden oldu.

Faiz dışı bütçe harcamaları Temmuz ayında %5.4, Ağustos ayında ise %29.7 arttı ve mali disiplinin bozulduğu endişelerini destekledi. Hızlı büyüme sonucunda vergi

gelirlerinin yüksek olması bütçe gelirlerinin Temmuz ayında %29.3, Ağustos ayında ise %19.4 artmasına olanak verdi. Sabit fiyatlarla bakıldığında, bozulan bütçe dengesinde düzelme olduğu görülmektedir. (Grafik 3)

Dış talep ve cari açık

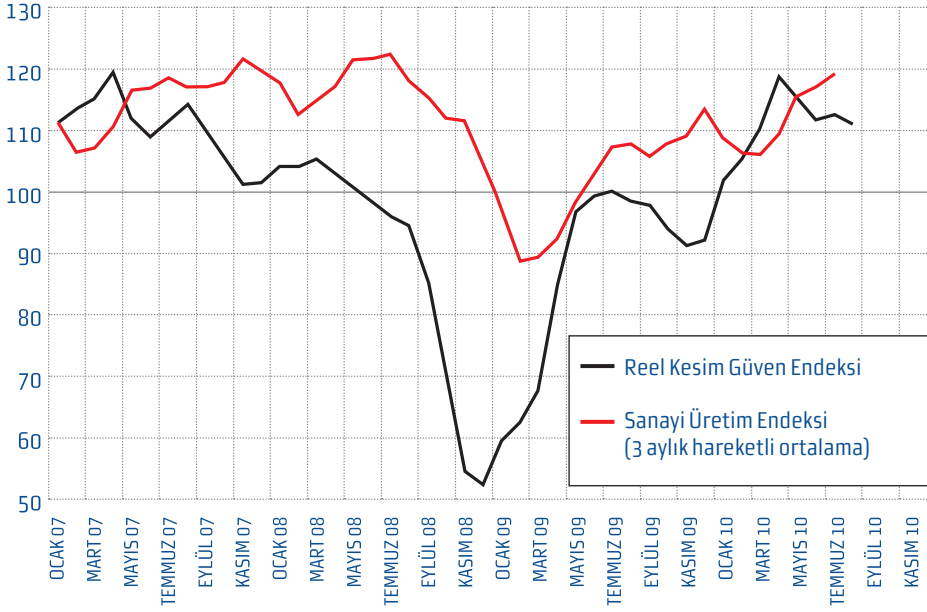
Üretim ve iç talebin canlanmasıyla beraber cari açık sorunu yeniden ağırlaşmaya başladı. Türkiye'nin başlıca ihracat pazarı olan Avrupa ekonomilerindeki ağır ekonomik sorunlara rağmen ihracat artışı kuvvetli olurken, üretimin ithalata bağımlı yapısı nedeniyle ithalat da hızlı bir artış görüldü. Son aylarda ihracat artış hızının yavaşladığı ve bununla beraber, ihracatın ithalatı karşılama oranının azaldığı görülüyor.

Küresel krizle birlikte enerji fiyatlarının hızla gerilemesi, 2008 yılında 50 milyar dolara ulaşmış olan enerji ithalatını hızla aşağı çekerek Türkiye'ye dış ticaret açığını küçültmekte önemli bir fırsat kazandırmıştı. Enerji fiyatlarının hala kriz öncesi seviyelere dönmemiş olması, Türkiye'nin bu avantajdan yararlanmaya devam ettiğine işaret ediyor. Ancak, enerji hariç dış ticaret dengesindeki bozulmanın, toplam dış ticaret dengesindeki bozulmaya oranla daha hızlı olması, dünya ekonomisi ve dolayısıyla enerji fiyatları kriz öncesi seviyelere döndüğünde, Türkiye'nin çok daha ciddi bir dış açık sorunuyla karşı karşıya kalacağını gösteriyor.

GRAFİK 2

Üretim ve Beklentiler

Kaynak: TÜİK, TCMB

hafiflemesiyle yeniden yükselme eğilimine girdi ve bu sene başlarında bir kez daha %10 seviyesini aştı.

Nisan ayından itibaren mevsimsel etkilerle de düşmeye başlayan enflasyonda Temmuz ayında görülen yükseliş, enflasyonla mücadelenin zorluklarını bir kez daha hatırlatmış oldu. TÜFE enflasyonu %7.5'ten Ağustos ayında %8.3'e yükseldi. Bu yükselişte en önemli faktör %2.9 artışla gıda ve alkolsüz içecekler grubu oldu. Tarım ve gıda fiyatları tüm dünyada artış eğiliminde. FAO verilerine göre, et fiyatları son bir yılda %16 artış göstererek son 20 yılın en yüksek seviyesine ulaştı. Artan tarım ve gıda fiyatları tüm dünyada yükselen enflasyonun başlıca nedeni olarak gösteriliyor.

Cari açığın finansmanında sorun yaşanmıyor olmasına rağmen, sermaye girişlerinin bileşiminde krizle başlayan değişim devam ediyor. Kriz öncesinde, sermaye girişlerinin ağırlığını doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve reel sektörün uzun vadeli borçlanması oluştururken, krizle birlikte bu tablo değişti. 2009 yılında cari açığı finanse eden kaynağı belirlenemeyen sermaye girişleri (net hata ve noksan) 2010 yılında yerini sermaye çıkışlarına bıraktı. Cari açığın başlıca finansman aracının portföy yatırımları olduğu dikkati çekiyor.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kriz öncesindeki 20 milyar dolarlık seviyesinin yaklaşık dörtte birine inerken, yurtdışından uzun vadeli 25 milyar dolar borç kullanan özel sektör ise 10 milyar dolar net borç ödemesi yapıyor. Sermaye girişlerinin yapısındaki bu zafiyet, Türkiye ekonomisini hem finansal gelişmelere hem de makroekonomik politikaların ferasetine çok daha duyarlı hale getiriyor, bu da son zamanlarda yoğunlaşmış olan kur tartışmalarını alevlendiriyor.

Enflasyon, faizler ve kurlar

Türkiye 2001 krizinin ardından uygulanan program sayesinde enflasyonu hızla tek haneli bir seviyeye çekebilmiş ancak bu hızlı performansı devam ettirmekte zorlanmıştı. %8-10 civarında seyreden enflasyonu %5 ve daha düşük seviyelere indirebilmek mümkün olmamıştı. Küresel krizle birlikte hem başta enerji olmak üzere birçok girdi fiyatındaki büyük düşüşler, hem de azalan iç talep sayesinde %5'e kadar gerilemiş olan enflasyon, krizin etkisinin

işlenmemiş gıda ürünlerindeki fiyat artışı dışarıda tutulduğunda enflasyondaki düşüş eğiliminin devam ettiği dikkati çekiyor. Merkez Bankası kararlarında dikkate alınan çekirdek enflasyon göstergesi de düşmeye devam ederek %4.2'ye geriledi. Kısaca, enflasyonda temmuz ayında görülen hızlanmayı, iç talepte canlanma ile ilişkilendirmek doğru değil. Ancak bu yükseliş, Türkiye'nin enflasyonla mücadelesinde küresel krizin bir sonucu olarak katedilmiş olan mesafenin aynı hızla kaybedilmesinin hiç de zor olmadığını gösteriyor. Nitekim, Merkez Bankası'nın beklenti anketlerinde de yıl sonu enflasyon tahmininde az da olsa bir yükselme görülmesi bu riske işaret ediyor.

Türkiye'nin küresel krizden avantajlı çıktığı bir başka nokta da faiz oranları oldu. Temmuz ayında 12 ay geriye dönük reel faiz oranları negatif olurken, 12 ay ileriye dönük reel faiz oranları da %1'in bile altına geriledi. 1990'larda uzun yıllar %20'nin üzerinde seyreden reel faiz oranlarının gelmiş olduğu bu nokta, yeni yatırımların finansmanı için elverişli bir ortam yaratıyor.

Beklenen reel faizlerin %1 seviyelerine inmiş olması, sermaye girişleri açısından TL'nin reel değerinin seyrini önemli kılmaktadır. TL'nin reel anlamda değer kaybettiği bir süreç, sermaye girişlerini destekleyici olmayacak, bu ise yükselmekte olan cari açığın finansmanını zorlaştıracaktır.

Küresel kriz sırasında, TL bir önceki döneme kıyasla reel anlamda değer kaybetti, ancak bu süreç yurtdışı talebin toparlanmaya başladığı 2009'un son çeyreğinden itibaren yerini TL'nin değer kazanmasına bıraktı ve TL'de kriz sürecinde meydana gelen reel değer kaybı büyük ölçüde geri alındı.

Merkez Bankası kriz süresinde politika faiz oranlarını 10.25 puan indirdi, böylece, dolar cinsinden sermaye girişinin reel getirisi sıfıra yaklaştı. Reel politika faiz oranlarının diğer yükselen piyasa ekonomilerine kıyasla düşük olması, küresel finansal akımların, henüz kriz öncesi döneme kıyasla çok zayıf olduğu ve son aylarda cari açığın finansmanının esas olarak kısa vadeli sermaye girişleri ile sağlandığı bir ortamda risk yaratır. Yurtdışından sermaye girişinin devam etmesi için faiz oranlarının yükseltilmesi, büyümeyi; reel faizlerdeki düşüklüğü dengelemek için TL'nin reel olarak değerlendirilmesi ise ihracat performansını olumsuz etkiler. Bu iki kısıt altında, faiz ve kur politikasında sert hareket marjları bulunmuyor.

Küresel kriz karşısında makroekonomik dengeleri sağlam kalmış, bütçe performansı çok bozulmamış ve kriz ertesinde hızlı bir toparlanma sürecine girmiş yatırım yapılabilir ülke sayısının çok fazla değil. 2009 başından bu yana bakıldığında, IMKB'deki artışın yükselen piyasalara oranla neredeyse %30 daha fazla olması, bu ve benzeri göstergeler açısından Türkiye'nin avantajına işaret ediyor. Cari işlemler açığının yükselmekte

oluşu, enflasyonist baskıların devam etmesi, Mali Kural'ın uygulanmasının ertelenmesiyle birlikte artan mali disiplin endişeleri, Türkiye'nin bu avantajı sürdürebilmesi için dikkatli olunması gerektiğini gösteriyor.

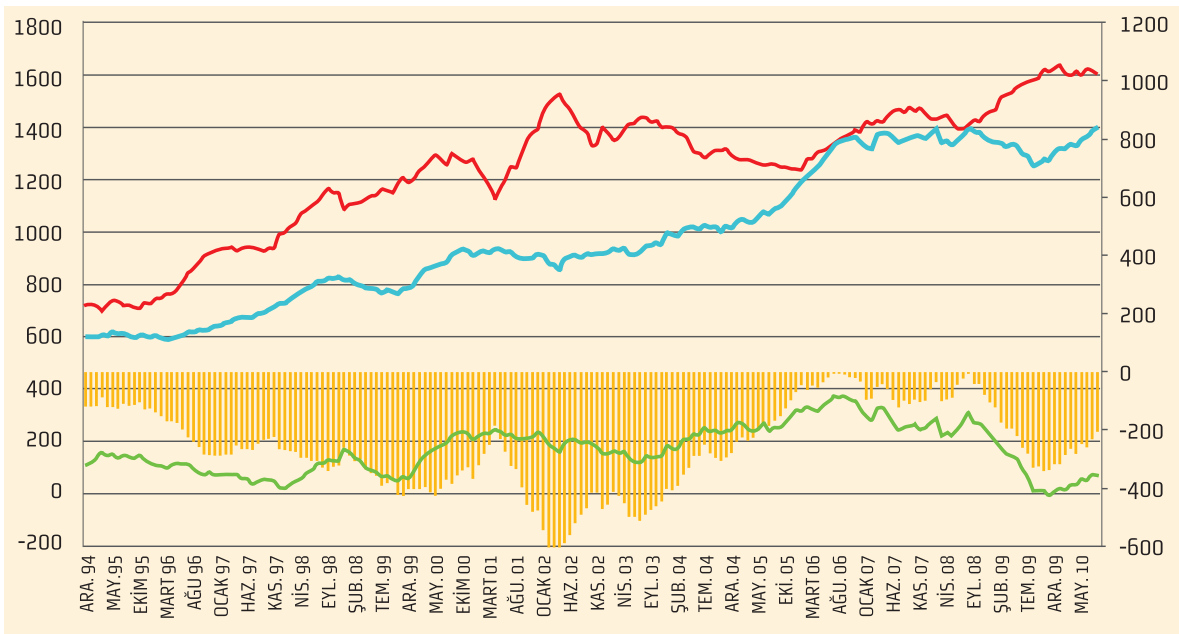
Sonuç

Dünya ekonomisinden gelen karışık sinyaller, küresel krizin etkilerinin henüz atlatılamamış olduğunu ve krizden çıkış sürecinin hala zayıf ve kırılgan bir görünüm ortaya koyduğunu gösteriyor. Küresel ekonominin yavaş ancak ikinci bir kriz yaşanmaksızın büyüyecek olması, Türkiye'nin yeni finansal şoklarla karşılaşmasını engelleyecek olsa da, dış talep ve sermaye akımları açısından çok da parlak bir resim sunmayacak. Bu koşullar altında, büyüme performansı büyük ölçüde iç talebe bağlı olarak şekillenecek. Hem 2009 yılının ikinci yarısında başlayan büyüme sürecinin devam ettirilmesi gereği, hem de seçim dönemlerinin ekonomi politikası, önümüzdeki dönemde büyümeyi teşvik edecek politikaların uygulanacağını düşündürüyor. Reel faizlerin neredeyse sıfıra yaklaşmış olduğu bu ortam, üretim ve yatırım kararları için elverişli bir çerçeve sunuyor. Ancak, bu çerçevenin kalıcı olabilmesi ve küresel kriz ertesinde Türkiye'nin 2007'de kesintiye uğramış olan yüksek büyüme performansına geri dönebilmesinin yolu, artık kimse için bir sır olmayan bir politika çerçevesinden geçiyor: düşük enflasyon, temkinli maliye politikası, sıkıntısız çalışan rekabetçi piyasaların mevcudiyeti.

GRAFİK 3

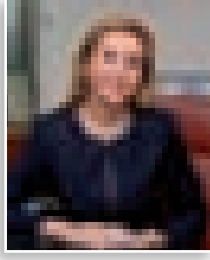
Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri

(12 aylık kümülatif, sabit fiyatlarla, milyon TL)

Kaynak: TÜİK

■ Bütçe dengesi ■ Harcamalar ■ Gelirler ■ Faiz dışı denge
(Sağ eksen)

Ümit Boyner

TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı

1999 – 2010 KESİNTİSİZ DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ YENİ ANAYASAYA ULAŞACAK MI?

Türkiye demokratikleşme sürecinin sık kesintiye uğratıldığı, dolayısıyla demokratikleşme taleplerini besleyen unsurların zayıfladığı ve hatta köreldiği bir konumdan AB Helsinki Zirvesi süreci ile sıyrılmış ve bu kısır döngüyü kırmıştır. Bu dönüşten bugüne 10 yıl geçmiş durumda. Türkiye, özellikle 90'lı yıllarda yitirdiği demokratikleşme ve refah toplumu dinamiğini AB üyelik perspektifinde canlandırmış, somutlaştırmış ve bu yönde başarılı bir ön hazırlık dönemini tamamlamıştır.

Geride bıraktığımız referandum dönemi ise bu demokratikleşme süreci bağlamında yeni ve çok önemli bir evrenin işaretçisi olarak karşımıza çıkıyor. Çok önemli diye tanımlıyorum çünkü referandum öncesindeki siyasi üslup ve kamplaştırma çabalarını bir tarafa bırakırsak, referandumun sonucu, hem evet diyenler hem de hayır diyenler açısından geniş bir sorumluluk alanı yarattı, bir yerde her kesim kendini bu sorumluluk alanına bağladı. Bu sorumluluk alanı, seçmenleri de, STK'ları da, siyasi partileri de bağlıyor. Nedir bu sorumluluk alanı?

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının önünde, ilk defa kendi talepleri çerçevesinde, kendilerine ait ve sivil bir anlayış ile yeni bir Anayasa yapabileceği bir perspektif bulunmaktadır; bu sonuca ulaşmanın gerektirdiği söylem ve eylemler işte bu sorumluluk alanını tanımlıyor.

Türkiye geçtiğimiz 10 yıl boyunca demokratikleşme sürecinin önemli ve zaman içinde hassasiyet kazanmış konularını tartışma fırsatı bulmuştur. AB Kopenhag siyasi kriterlerine uyum anlayışı ile başlayan süreçte yaklaşık 10 adet demokratikleşme paketi

devreye girmiştir. Sürecin tümünün iyi yönetildiğini iddia etmek herhalde mümkün değildir; Kopenhag Siyasi Kriterleri perspektifi zaman zaman bulanıklaşmış, tartışmaların düzeyi arzu edilen düzeyin altında kalmış, kişiselleşmiş, çoğulcu anlayış çoğunlukçu

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının önünde, ilk defa kendi talepleri çerçevesinde, kendilerine ait ve sivil bir anlayış ile yeni bir Anayasa yapabileceği bir perspektif bulunmaktadır.

anlayış ile karışmış, karıştırılmıştır. Güçlerin ayrılığı ilkesi güçlerin üstünlüğü tartışmasına dönüşebilmiştir. Halen adil yargılanma süreci ile ilgili toplum vicdanını zorlayan gelişmeler olduğunu görüyoruz. Geçen sene bu aralar gündeme gelen, adı 1-2 ay içinde birkaç kez değişen Kürt açılımının içinde somut bir unsur olmadığı iddia edilmiştir. Son referandum ise yine paketin içeriğinden çok siyasi kamplaşmaya ve çekişmeye sahne olmuştur.

Her şeye rağmen, birkaç adım geri atıp son 10 yıla baktığımızda;

1- AB uyum sürecinin, örselenmiş içsel dinamikleri demokratikleşme yönünde harekete geçirmede ve demokrasi açığını kapamada önemli bir rol oynadığını öncelikli olarak tespit etmek gerekir.

2- AB uyum sürecinin, aynı anlayışla ve konjonktürel dalgalanmalara aldırış etmeden ekonomik kriterler ve mevzuat uyumunda da devam ettirilmesinin “rekabetçi

Bu atmosferin değeri konusunda bir oydaşmanın, bir fikir birliğinin olduğu varsayımıyla hemen yeni Anayasanın süreçlerini, evrelerini konuşmamız gerekiyor. Yeni Anayasa süreci, STK'lar ve akademik kapasitenin tartışmaları ile mi başlar ve sonra TBMM'ye uzanır, yoksa TBMM çalışır ve bir aşamasında sivil topluma ve akademiye mi ulaşır? Yeni Anayasa, her durumda yeni meclis tarafından hayata geçirilecek ise ve bu şansı bir daha yakalamak artık çok güç ise, niye yüksek baraj ve geri kalmış siyasi partiler yasasını hemen değiştirmiyoruz? Böyle bir partiler üstü ortak yaklaşım yeni Anayasa sürecini ve uzlaşma ortamını güçlendirmez mi? Bunların süratle değerlendirilmesi mümkün.

Önemli olan, “yeni”, “sivil” ve “bize ait” bir Anayasa yapma heyecanını yitirmemek ve miyopik çekişmelere mahal vermeden bu heyecanı 21. yüzyıla yakışır, hatta “örnek” nitelikte bir Anayasa hazırlamaya odaklanmak olmalıdır. Bu heyecan hiç şüphesiz toplumumuzun arzu ettiği huzurun ve refahın ayrılmaz parçası niteliğindedir.

piyasa ekonomisi” açığının kapatılmasına ve yönetim anlayışına belirgin katkı sağlayacağı açıktır.

3- Tüm haklı eleştirilere rağmen, elde edilen ivmenin, eğer mevcut yeni anayasa atmosferi iyi kullanılırsa, Türkiye’yi süratle ileri demokrasiler arasına sokabilmesinin ve 10 yıllık mücadelenin tarihi bir başarı öyküsüne dönüşebilmesinin mümkün olabileceğini tespit etmek gerekir. Aksi durumun yaratacağı vasati dengeyi / dengesizliği ise artık değerlendirmek istemiyoruz.

Yeni Anayasa, her durumda yeni meclis tarafından hayata geçirilecek ise ve bu şansı bir daha yakalamak artık çok güç ise, niye yüksek baraj ve geri kalmış siyasi partiler yasasını hemen değiştirmiyoruz? Böyle bir partiler üstü ortak yaklaşım yeni Anayasa sürecini ve uzlaşma ortamını güçlendirmez mi?

Bu sürece kurumumuz her türlü dolaylı ve dolaysız katkıyı elbette sağlayacaktır. Görüş’ün bu sayısında bu heyecanın önemli ipuçlarını bulacaksınız.

Soldan sağa: Prof. Turgut Tarhanlı, Prof. İbrahim Kaboğlu, Ferhat Boratav, Prof. Ergun Özbudun, Prof. Mithat Sancar

YENİ ANAYASA NASIL YAPILMALI?

Kuralların belirlenmesi, silahların eşitlenmesi, beklentinin yönetilmesi

Ferhat Boratav

Türkiye, 12 Eylül referandumunun ardından, deyim yerindeyse “bodoslamadan” yeni Anayasa tartışmasına daldı. Aslında Başbakan Erdoğan, hemen referandum öncesinde, 12 Eylül’den sonra hızla yeni Anayasa hazırlıklarını gündeme getireceklerinin işaretini vermişti. Ancak tartışma tahmin edilenden de hızlı başladı ve dosdoğru yeni Anayasa’da “başkanlık sistemi olmalı mı?” konusuna girildi.

Oysa belki de gereken, bir-kaç adım geri çekilip, 2007’de yaşanan tecrübeyi de dikkate alarak, Anayasa’nın ayrıntılarından önce, nasıl bir yöntemle, modelle, hangi ilkelere dikkat ederek Anayasa yapmak gerektiğini konuşmak.

Bu amaçla, dört uzman bilim insanını Yuvarlak Masa’mızın etrafına topladık. Prof. Ergun Özbudun ve Prof. İbrahim

Kaboğlu, yakın geçmişteki Anayasa hazırlama tecrübeleriyle oturdular masaya. Prof. Turgut Tarhanlı ve Prof. Mithat Sancar da, uluslararası bir perspektifi de tartışmaya kattılar.

Ferhat Boratav: 12 Eylül referandumunun hemen ardından “yeni Anayasa” tartışmaları hızlandı. Sizce yeni bir anayasa yapabilmek için Türkiye’de nasıl bir siyasi iklim gerekiyor? Bu süreçte nelere dikkat etmeliyiz ki, bu kadar şikayete neden olan 82 Anayasası’ndan, ve üzerinde bir türlü anlamadığımız, kısmi Anayasa değişikliklerinden daha iyi bir sonuca varalım.

Ergun Özbudun: Hemen hemen herkes yeni bir anayasa ihtiyacını vurguluyor. Ama acaba bu hakikaten yeni bir anayasa yapımını kolaylaştırıyor mu? Çünkü şairin dediği

gibi, “Cümlenin maksûdu bir ammâ rivâyet muhtelif...” Yeni bir anayasadan kim neyi anlıyor, neyin, ne şekilde değiştirilmesini veya düzeltilmesini bekliyor. Bazı partilerin bu konuda hazırlıkları var. Diyelim ki, Ak Parti bunlardan biridir. Fakat bizim hazırladığımız taslağa ne ölçüde sahip çıktığı ve çıkmadığı da meçhuldür. Partinin merkez kademelerinde görüştüler. Fakat kamuoyu önünde sahiplenmediler. 2007 seçimlerine giderken Milliyetçi Hareket Partisi’nin yeni ve demokratik bir anayasa taahhüdü vardı. Fakat içerik belirtilmiyordu seçim beyannamesinde. Bugün BDP’nin bazı anayasal talepleri var. Bütüncül bir anayasa talepleri değil fakat özellikle Kürt sorununa ilişkin talepler. Şu ana kadar bildiğim kadarıyla Cumhuriyet Halk Partisi’nin kamuoyuna yansıttığı bir anayasa projesi yok. Onun için ben bu beyanları biraz tereddütle karşılıyorum. Yani herkes bir şeyler isteyebilir ama konsensüse dayalı veya büyük ölçüde konsensüse dayalı bir anayasanın oluşması için bu isteklerde hiç değilse bir paralellik veya benzerlik olması lazım.

Yeni bir anayasa yapımında halletmemiz gereken sorunlar maalesef çok derin sorunlar. Bir defa Kürt sorunu var. Bunun ne kadar birbirinin karşıtı tezlere yol açtığını biliyoruz. Laikliğin anlamı üzerinde elbette derin bir çelişki var. Bunun inkar edilmesi mümkün değil ve nihayet bu ikisine kısmen bağlı kısmen ondan bağımsız olarak da bürokratik vesayet sorunu var seçilmiş organlar üzerinde. Bunu da inkar etmek mümkün değil. Bu üç sorun halli kolay olan sorunlar değildir. Çünkü kökleri çok derinlere giden sorunlardır. Bunları anayasa hukukunun teknik çözümleriyle, uzlaşma yoluyla halletmek çok zordur.

Boratav: Türkiye’nin bu üç noktada bir kırılma noktasına geldiği ve bu nedenle Anayasa yapmanın zor olduğu görüşüne siz de katılıyor musunuz?

İbrahim Kaboğlu: Sorunların zor olduğu görüşüne ilke olarak katılıyorum. Çünkü Türkiye’de siyasal rejimde kesinti olmadan anayasa yapma geleneği olmadı. En azından 24 anayasasını bir yana bırakırsak... Yalnız burada şöyle bir umut da var. Türkiye ilk kez sivil bir ortamda yeni anayasa arayışı içerisinde... Yani tarihinde, demokratik yöntemle, hukuk yoluyla, sivil yolla anayasa arayışını ilk kez deniyor. Aslında, son 20 yılda, yani 1991 seçimlerinden bu yana Türkiye’de yeni anayasa arayışının devamlılığından söz edebiliriz. Zaman zaman bu arayışın somut adımlara dönüşmesine tanık oluyoruz. Üç yıl önce AKP’nin Ergun hoca önderliğinde

yaptırdığı çalışmada olduğu gibi. Ama bu süreçte esasen ciddi çalışmaların sivil toplum inisiyatifli olduğunu görüyoruz. 90’lı yıllardan başlayarak dernekler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları hatta bu konuda TÜSiAD’ın bir tür öncü rol oynadığını söyleyebiliriz. Yani TÜSiAD’dan DiSK’in 2009 Anayasa raporuna, böyle bir geniş yelpaze var. Üstelik bu çalışmalarda aslında çok büyük farklar da yok. Yani bir rapor TÜSiAD tarafından hazırlanmıştır, öbür rapor DiSK tarafından

Kaboğlu: Türkiye tarihinde ilk kez, demokratik yöntemle, hukuk yoluyla, sivil yolla anayasa arayışını deniyor. Bu süreçte ciddi çalışmalar sivil toplum inisiyatifinde oldu. TÜSiAD’ın bir tür öncü rol oynadığını söyleyebiliriz.

hazırlanmıştır. Ama birbirinin zıttı diyebileceğimiz uçlarda yer alan görüşlerden çok ortak paydaların gözlenebildiği durumlar istisnai değil.

Sayın Özbudun’un belirttiği güçlükler, kırılmalarla ilgili ben şöyle bir sıralama yapmıştım: Ergun hoca Kürt sorunu olarak ifade etti. Ben kimlik sorunu ve yurttaşlığın tanımı olarak ifade ediyorum. Laiklik bir kırılmadır. Bunu ben de kabul ediyorum. Fakat üçüncü kırılma noktasına ben bürokratik vesayet değil de merkez-çevre sorunu diyorum. Bunların saptanması şu bakımdan önemli: Bu noktalarda eğer oydaşma yoksa o zaman uzlaşmayı aramak boşunadır. Bu kavramlara çok farklı anlamlar yükleniliyorsa, bu konularda anayasal düzenleme yapmanın güçlüğü açık.

Dolayısıyla, bu kırılma noktalarının saptanması önemli, ama ben Anayasa tartışmamızın şöyle sorularla başlamasının gerekli olduğunu düşünüyorum: Yeni Anayasa’nın temel felsefesi ne olacak? Anayasa’nın etik temelleri ne olacak? Yeni Anayasa’da hangi yeni kurallar ve yeni kurumlar olacak? Bunlar tartışılmalı. Ve yeni kurumlar, yeni kurallar tartışılırken, tabii ki fren ve denge mekanizmaları çok önemli. Yani yasama, yürütme ve yargı ilişkisinde ilişkiler ne olmalı, her birinin yeri ne olmalı, karşılıklı etki süreci nasıl düzenlenmeli?

Boratav: Ergun hoca, “mesele anayasa yazmanın teknik sorunlarıysa bunlar çözülebilir ama Türkiye’de onun

Prof. İbrahim Kaboğlu

ötesinde bir durum var” diyordu. Sizin dile getirdiğiniz, “fren ve denge mekanizmaları” ya da “yeni kurumlar” böyle teknik sorunlar mı? Yoksa bunlar, daha derindeki kırılmalara mı işaret ediyorlar?

Kaboğlu: Her ikisi iç içe geçmiş bulunuyor. Yeni anayasa arayışında samimi olan liderler ister istemez çağdaş anayasacılığın getirdiği kavramları şu ya da bu biçimde benimsemek durumundadırlar. O kırılma alanlarını algılama tarzımız az önce belirttiğim fren ve denge mekanizmalarının somutlaşma tarzına etki eder. Şöyle ki, siz eğer merkez-çevre ilişkisinde yetkilerin çoğu merkezde toplansın diyorsanız, o zaman fren ve denge mekanizmaları çerçevesinde taşırayı frenleyici bir mekanizma olarak almıyorsunuz, demektir. Fren ve denge mekanizmaları sadece başkentteki kurumlar içerisinde oluşacak demektir.

Boratav: Mithat bey, Ergun hocam “büyük kırılma noktalarında oydaşma yoksa, Anayasa yazmak çok zor” diyor. Siz bu oydaşma, uzlaşma arayışını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Mithat Sancar: Ben Türkiye’de sorunun Ergun hocanın işaret ettiği gibi derin olduğunu ama adını biraz daha derine çekerek koymanın gerektiğini düşünüyorum. Türkiye otoriter modernleşmeden demokratik modernleşmeye geçme sancıları yaşıyor.

Bunun dışsal dinamiği AB’ye tam üyelik perspektifidir. En önemli içsel dinamiği ise, Kürtler arasında silahlı mücadeleyi de içeren toplumsal - siyasal hareketlenmedir. Bu dinamiklere, inanan kesimin, Müslüman kesimin daha kitlesel siyaset yapma gereğini hissetmesini de ekleyebiliriz.

Böyle baktığımız zaman aslında 1995’de yapılan anayasa değişiklikleri, ondan önce anayasa değişiklikleri konusunda başta TÜSİAD olmak üzere çeşitli kuruluşların yaptıkları öneriler, gelmekte olan dönüşüm ihtiyacına, hatta zorunluluğuna yönelik ön hazırlıkları olarak okunabilir. Yani bir dönüşüm ihtiyacı ortaya çıkıyor, çeşitli toplum kesimleri bunu hissediyor ve belli kuruluşlar da bunu karşılamak için hazırlık yapıyorlar. 1999’da AB Helsinki Zirvesi’nden Türkiye’nin tam üyelik adaylığının teyit edilmesinden sonra Türkiye’nin böyle yürümeyeceğini Türkiye’nin bütün önemli toplumsal ve siyasal aktörleri biliyordu. Nitekim demokratik dönüşüme karşı tepkisel bir tutum takınan, bu açıdan statükocu veya muhafazakar diye niteleyebileceğimiz kesimlerin temsilcisi olan DSP ve MHP bile dönüşümün kaçınılmazlığını fark etmişlerdi. Bu partilerin, AB uyum sürecinin ilk dönemini yöneten koalisyonun iki büyük ortağı olduğunu unutmayalım. Ancak bu dönemde, “kontrollü dönüşüm”, daha doğrusu dönüşüm dinamiklerini kontrol altında tutarak zorunlu değişiklikleri yapmak şeklinde özetleyebileceğim bir yaklaşım hakimdi. Bana göre AKP’yi 2002 seçimlerinde tek başına hükümet olmaya taşıyan dinamiklerin temelinde bu dönüşümün daha cesur yürütülmesi talebi yatıyordu. 2003’ten bu yana dönüşüm ihtiyacını karşılamak amacıyla bir dizi reform yapıldı. Ama en “kritik sorunlar”ı çözecek bir yol bulunamadı henüz. Hatta sorunlar açıkça konuşulunca, yani çıplak hale gelince, kutuplaşma da arttı. Biz bu şartlarda bir anayasa tartışması yaşıyoruz. Peki bu şartlarda biz mutabakatı, oydaşmayı, uzlaşmayı nasıl tanımlayacağız? Ben, her şeyden önce, bölünmüş toplumlarda uzlaşma kelimesinin pek işlevsel olmadığını, temel sorunların kökleriyle yüzleşmekten kaçınmak için öne çıkarıldığını ve sahte bir rahatlık yaratma arayışı olduğunu düşünüyorum. Bölünmüş toplumlarda -sadece Türkiye’de değil- anayasaları büyük uzlaşmalarla yapmak sanıldığı kadar kolay ve sık rastlanan bir durum değildir. Tarihte uzlaşma ürünü olan ve “toplumsal sözleşme” idealine yaklaşan tek bir Anayasa örneğin vardır: 1787 Amerikan Anayasası. Bunu dışında toplumun bir kesiminin ister savaş, ister devrim zaferini bir başka kesiminin yenilgisiyle birleştirmeyen bir anayasa yoktur. Bildiğiniz klasik anayasaların hiçbirinde toplumun bütün kesimlerini kapsayan bir uzlaşma yoktur.

Yapı Kredi Private Banking'in ne farkı var?

Mesela Varlık Yönetimi.

*B*iz size varlık yönetimindeki yaklaşımımızı anlatabiliriz, ne farkımız olduğuna siz karar verin.

Müşterilerimizin beklentilerini değerlendirirken yaklaşımımız şu şekildedir: Minimum risk, maksimum kazanç. Bunun için de, Türkiye'de yalnızca Yapı Kredi Private Banking'de bulabileceğiniz Avrupa Finansal Danışman Sertifikası'na sahip Portföy Yönetmenleriyle çalışınız.

Yapı Kredi Private Banking ayrıcalıklarını siz de yaşatabilmek için sizleri Özel Bankacılık Merkezlerimize bekliyoruz.

Fotograf: Mehmet Bayer - AA

Boratav: Herhalde “uzlaşma” derken kimsenin aklından %100 uzlaşma diye bir şey geçmiyor. Ama herhalde %100’le %51 arasında bir yerde, daha mantıklı bir başka denge olabilir. En azından, daha geniş bir uzlaşma tabanını oluşturacak bir takım yöntemler, bazı mekanizmalar düşünmek ve konuşmak mümkündür herhalde.

Sancar: Üç cümleyle özetleyeyim. 1) Türkiye’de şu üç terimi abartmamak, bunları tabulaştırmamak gerekiyor: Uzlaşma, mutabakat, oydaşma. 2) Bu üç terimin içeriği ile hesaplaşarak sizin sözünü ettiğiniz uygun modelin ne olacağını bulabiliriz. Böyle bir model için en uygun kavram, bana göre, “müzakere”dir. Türkiye’nin yeni anayasa arayışında, geniş çaplı bir uzlaşma baskısı yerine, bütün toplumu kapsayan bir müzakerenin şartlarını oluşturmak, en önemli meseledir. 3) Anayasa meselesinin çok keskin siyasal çekişmelere konu olmasından rahatsızlık duymamak gerekiyor. Tarihsel açıdan eskilere uzanan, toplumsal açıdan derinlere ulaşan konularda, siyasal uyumsuzluklar ve çekişmeler öyle pek munis cereyan etmez; yüzdelere vurulmuş uzlaşma formülleriyle de bir mesafe alınmaz.

Boratav: Sayın Tarhanlı, yeni bir anayasa yapmak için nasıl bir siyasi kültür, nasıl bir siyasi iklim gerekiyor?

Turgut Tarhanlı: Öncelikle sormak gerekir: Niçin bir hukuki metin hazırlanır? Aslında bir düzen, hukuken bir rejim kurmak için yaparız bunu. Ne demektir hukuki rejim? O rejime dahil aktörlerin ortak bir davranış bütünselliği içinde olmaları demektir. Fakat bu noktaya nasıl varılacağı, rejimin kurumlarının, yönetenlerin bunun yolunu nasıl bulacağı, bazen çok da net olmaz. Bazen bu soruların mutlak bir yanıtı yoktur. Asıl kınılma noktası, bu sorulara illa ki mutlak bir yanıt vermek istenirse ortaya çıkar. Türkiye’de hazırlanan bütün Anayasa metinlerinde, geri plandaki siyasi söylem ve siyasi beklenti, adeta tüm rejim sorunlarının çözülmüş ve noktanın konulmuş olması beklentisidir. Sanki toplum, hep çok aydınlık, bilinen, görülen bir ufka bakmak istiyor gibi düşünülüyor. Bu çok modernist bir yaklaşımdır. Ak Parti’nin bakışında da bu var. Kendi politikaları ve öncelikleri çerçevesinde, adeta bir düğümün yeni Anayasa’yla çözülmesini bekliyorlar.

Sanırım, bundan kendimizi kurtarmamız lazım. Yani bir hukuki metin hazırlasak, ve yürürlüğe koysak bile, hukuk

Prof. Turgut Tarhanlı

ve siyaset hayatında, yine belli sorunlar, belli bilinmezlikler ve çözümsüzlüklerle karşılaşabiliriz. Buna, en azından fikren hazırlıklı olmak gerekir. Adını nasıl koyarsanız koyun, risklerimizle yaşayacağımız gerçeği bir anayasa hazırlığı çabalarında, çok önemli ve öncelikli olarak göz önünde tutulması gereken bir husus. Böyle baktığınız zaman, metin fetişizminden uzak bir başlangıç hattında buluşabiliriz.

Bundan sonra üç unsura dikkat etmek gerektiği kanısındayım: 1) Sivil anayasa: Sivil-asker ayrışması anlamında değil, ama onu da kapsayacak bir biçimde, etimolojiyi de dikkate alarak, yani civitas, ya da Arapça'daki karşılığıyla medine, yani kent ortamı ve dolayısıyla yerleşik bir toplum kültürü içerisinde bir arada yaşamının hukuku meselesi. 2) Devletlerin içinde yer aldıkları uluslararası düzenin etkisi: Aslında anayasa yapmanın bir tanımı da "right to self-determination" yani "kendi geleceğini-kaderini tayin hakkı"dır. Ama 70'lerin ortasından itibaren ve küreselleşme olgusuyla daha da güçlenerek bir sorun ortaya çıktı. Siyasi aktörler, artık Anayasa metninin arkasına sığınarak, küreselleşme gerçeğini göğüsleyemezler. O halde küreselleşmenin anayasa yapımı üzerindeki etkisi nasıl ve hangi çerçevede söz konusu olacaktır? Mesela 99'daki Ecevit kabinesinin, gayet milliyetçi bir kabine olarak, kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklarda, ulusal yargı karşısında ulusal ya da uluslararası hakemlik (arbitration) yöntemine anayasallık kazandırması bu olgunun bir sonucudur. 3) Bireyin ve bireylerin oluşturduğu grupların özerklik alanı meselesi: Bunun özü, İngilizce'deki "empowerment" kavramıyla açıklanabilir. Yani kişinin özerklik alanının, başta devlet otoritesi olmak üzere, çeşitli

aktörlerden gelebilecek her türlü tehdit karşısında, hukukla güçlendirilmesi.

Bu üç nokta, bir anlamda, uzlaşma dersiniz uzlaşma, mutabakat dersiniz mutabakat veya Mithat'ın katıldığım terimiyle müzakere, yani ucu açık bir tartışma sürecinin başlangıcında açıklıkla ortaya konulabilir.

Boratav: Ergun Özbudun'un ortaya koyduğu, genel hatlarıyla da paylaşılan kırılma noktaları meselesini bir kenara koyarsak, ideal ama aynı zaman da Türkiye için uygulanabilir anayasa yapma yöntemi ne olurdu.

Özbudun: Bildiğiniz gibi, burada iki model var. Birincisi, mevcut yasama meclisinin yani olağan şekilde seçilmiş yasama meclisinin gene anayasanın 175'nci maddesinde belirtilen kurallar dahilinde bunu yapabileceği. Ben şahsen bu görüşteyim. Birtakım çekinceleri biraz sonra ifade edeceğim. Fakat bu mesela TÜSİAD'ın 1992'de Erdoğan Teziç meslektaşımızın başkanlığında hazırlattığı projede de kabul edilmiş bir fikirdir. Açıkçası Teziç ve arkadaşları mevcut yasama meclisinin tümüyle yeni bir anayasa yapabileceğini, bunun herhangi bir meşruiyet sorunu doğurmayacağını söylüyor. Esas itibarıyla ben bu fikirdeyim.

Tarhanlı: Türkiye'de hazırlanan bütün Anayasa metinlerinde siyasi beklenti, rejim sorunlarının çözülmüş ve noktanın konmuş olmasıdır. Bir hukuki metin yürürlüğe koysak bile, yine belli bilinmezlikler ve çözümsüzlüklerle yaşayabiliriz.

İkincisi, daha özel bir yöntem izlemek. Mesela TÜSİAD'ın daha sonraları ileri sürdüğü gibi bir anayasa konvansiyonu. Bunda partilerin temsilcileri olacak ama sivil toplum kuruluşlarının, yargının, belli sayıda anayasa hukukçularının da olduğu bir heyet. Ondan sonra bunun hazırlayacağı taslak. Gene normal şekilde TBMM'ne sunulacak, gene 1/3'ün imzası ile biçimsel bir anayasa değişikliği önerisi haline gelecek ve ondan sonra gene usulüne uygun olarak TBMM'nde oylanacak ve kabul edilecek.

Prof. Ergun Özbudun

Boratav: Siz neden birinci modeli tercih ediyorsunuz, ikinci modele ilişkin çekinceleriniz nedir?

Özbudun: Burada benim ikinci senaryoda gördüğüm güçlük; bir defa bu konvansiyonun oluşum tarzında ne gibi kriterler kullanacağız, hangi sivil toplum kuruluşları ne ölçüde temsil edilecek? Mesela yargıdan, üniversitelerden üyelerin de bulunması arzu ediliyor. Bunlar kimler olacak, nasıl seçilecek, sayıları ne olacak? Velhasıl bu sistemde siyasi partilerin rolü daha azaltılmış durumda. Ama nihai kararı gene meclis tarafından anayasal kurallar çerçevesinde verecek. Tabii burada ikinci bir soru da hatıra geliyor: Ya meclis bu konvansiyonun, bu kurulun hazırladığı taslağı beğenmezse ne olacak? Çünkü bu kurulun herhangi bir temsili niteliği yok. Üstelik bugünkü anayasa ile meclis böyle kendi dışında bir kurula bu yetkiyi verebilir mi? O da ayrı bir hukuki problem.

Birinci modele birtakım iyileştirici öneriler getirilebilir. Mesela, geçici bir hüküm ilave etmek suretiyle önümüzdeki yasama dönemi için seçilecek meclisin bir kurucu meclis olarak çalışacağı yasaya bağlanabilir ve eğer % 10 seçim barajının -tümüyle indirilmesi istenmiyorsa- sadece o seçime mahsus olarak mesela % 5 gibi daha kabul edilebilir bir orana indirilmesi sağlanabilir. Bu % 10 barajının temsilde adalet sistemine aykırı olduğu haklı noktaları da olan bir görüş, dolayısıyla, anayasa yapımı

gibi son derece hayati bir görevi ifa edecek bir kuruluşun daha geniş bir temsile dayanması ve daha çoksesli olması gerekir.

Eğer bütün seçimler için barajın indirilmesi istenmiyorsa veya mümkün değilse -ki şu anda mümkün olacağını tahmin etmiyorum- o zaman hiç değilse bu kurucu meclis biçiminde çalışacak meclis bakımından geçici bir madde ile böyle bir husus kabul edilebilir. O zaman o kurucu meclisin temsil kapasitesi de artar. Ve tabii son söz halkın olduğuna göre, referanduma sunulma opsiyonu da muhafaza edilmelidir.

Bir noktayı daha ilave edeyim. Denilecek ki, sivil toplum kuruluşlarının katkısı olmayacak mı? Elbette olacak. Orada da şöyle bir yöntem düşünülebilir: Hazırlanan ilk taslak mesela Anayasa Komisyonu'nda kabul edilen taslak, bir süre genel kurula intikal ettirilmeyerek uzunca bir toplumsal tartışma sürecine açılır. Bu süreç içinde gerek sivil toplum kuruluşları, gerek diğer ilgililer, akademisyenler vs. fikirlerini beyan ederler. Belki onun neticesinde yeniden bir düzenleme yapılır. Bunların bir kısmı nazarı itibara alınır.

Özbudun: Elbette bir anayasa konusunda nihai iradeyi beyan edecek olan evvela TBMM ondan sonra da halkın kendisidir. Bunu birtakım korporatif yöntemlerle sulandırmak makul bir çözüm değil. Milletın veya temsilcilerinin doğru karar vereceğine karşı bir güvensizlik.

Dolayısıyla, çok kaba taslak özetlediğim iki görüşten benim tercihim, mevcut kurallar dairesinde oluşan olağan yasama meclisinin belki o seçime mahsus olarak baraj düşürülmek şartı ile bu işi yapmasıdır, en pratik yolun da bu olduğunu düşünüyorum.

Boratav: Tartışmayı biraz hızlandırmak için şöyle sorayım: Ergun hocanın kaba hatlarıyla çizdiği bu iki modelin dışında bir "üçüncü yol" tasarlamak mümkün mü?

Kaboğlu: Anayasa'yı değiştirme çalışmaları bakımından zannediyorum incelenmesi gereken iki uç var. Biri 2001'de yapılan değişiklik, öbürü 2010'da yapılan değişiklik. 2001'de değişiklikler, kısmen koalisyon ortağı üç parti,

Sınırsız hizmet, sonsuz mavilikle buluştu...

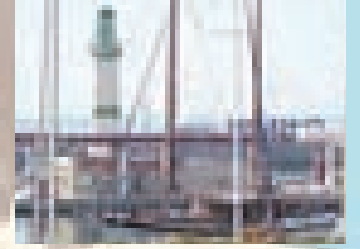
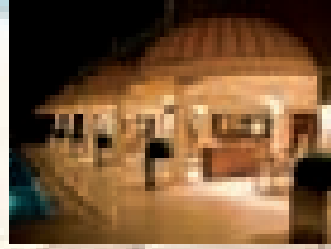
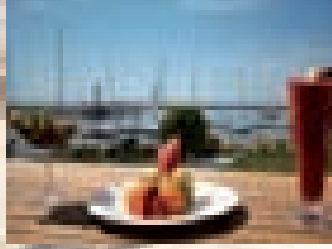
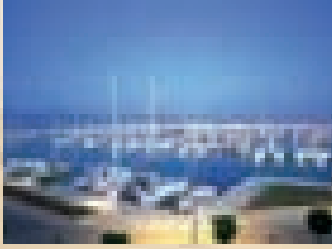
D-MARİN DİDİM

Tekne tutkunlarının tüm ihtiyaçlarına sınırsız hizmet anlayışıyla cevap veren **D-Marin Didim**, Yacht Club'ta eşsiz bir ortam sunarken, denize sıfır plajı, özel restoranları ve servis anlayışıyla deniz sevdalılarını ağırlamaya hazır.

MANGA

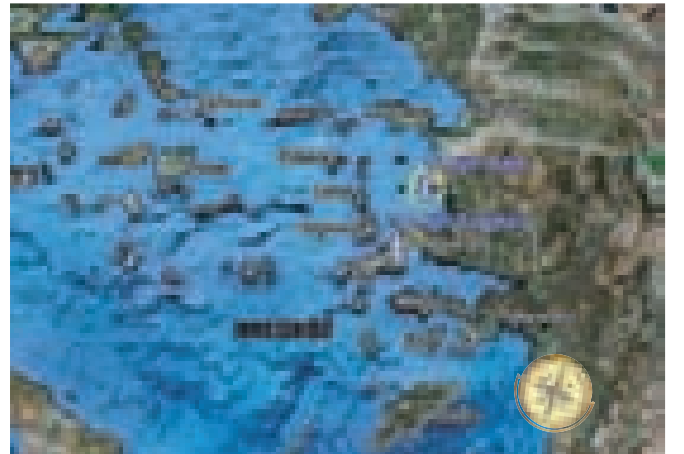
D-Marin Didim'in fark yaratan hizmetlerinden bazıları:

Konfor:

- D-Marin Yat Kulübü
(Spor Salonu, Fitness, Sauna)
- Restaurant & Cafe Bar
- Yüzme Havuzu ve Plaj
- Tenis Kortu
- Akaryakıt istasyonu
- Deniz Malzemeleri Satış Mağazası
- Alışveriş Merkezi ve Seçkin Markalar
- Süpermarket
- Banka ATM

Genel Hizmetler:

- Deniz Hudut Kapısı & Feribot
- Tekne Bakım Onarım Hizmeti
- Karada Park imkanı
- Çekek Hizmeti
(75 ve 400 Tonluk Travel Liftleri)
- Kiralık Depo ve Garaj
- Çamaşırhane
- 24 Saat Güvenlik Hizmeti
- Yangın ikaz ve Söndürme Sistemleri
- İlk Yardım, Doktor ve Ambulans Hizmeti

Didim Marina Koordinatları: 37°20' 21" N

- Bodrum - Milas Havalimanı 90 km 27° 15' 55" E
- İzmir - Adnan Menderes Havalimanı 120 km

kısmen de muhalefetin desteğiyle yapıldı. 2010 ise, tek parti tarafından yapıldı.

Üçüncü yol denenebilir mi? Üçüncü seçenek şu olabilir: Burada üzerinde tartıştığımız konu mevcut anayasal rejim içerisinde açılması gereken bir kapı olduğuna göre her halükarda mevcut parlamento açmalı bu kapıyı. Mevcut parlamento bugünkü olabilir, 2011’de seçilecek olabilir. Mevcut parlamento açmalı ve bu da 175’nci maddeye yapılacak eklemeye açılmalı. Bu açıdan ön koşul olarak Ergun hocanın söylediğine aynen katılıyorum ve hatta daha ileri götürüyorum. Bu kapıyı açacak parlamento, kesinlikle % 10’luk seçim barajı ile oluşan bir parlamento olmamalı. Yani bu baraj mutlaka düşürülmeli ya da sıfırlanmalı. O kapıyı parlamento açmalı ama parlamento kendi görevine devam etmeli. Yani kendi yasama görevine, yasaları aksatmayacak şekilde devam etmeli.

Parlamentonun yanı sıra bir Anayasa Meclisi kurulabilir. Bu Anayasa Meclisi kuşkusuz meclisin yerini almayacaktır. Bir tür danışma niteliğinde bir meclis olacaktır ama toplumun önerilerine alabildiğine açık, bugüne kadar yapılan anayasa çalışmalarını çok iyi değerlendiren ve çalışma sırasında da toplumun ilgili, duyarlı, çok farklı kesimlerinin katılımına ve önerilerine açık bir meclis ve bu meclis yaptığı anayasa çalışmasını teyit etmesi amacıyla TBMM’ne sunacaktır. Bu meclis nasıl oluşacaktır? Bu meclisin oluşması karma yapılı bir meclis olabilir. Ya tümünden seçimle gelebilir, ya da karma yapılı olabilir. Kısmen seçim yoluyla yani genel seçim yoluyla kısmen diğer temsili yollarla. Bir örnek vereyim: Türkiye’de, Lozan’a göre azınlık statüsünde bulunan kesimlerin seçimler yoluyla böyle bir meclise girmesini bekleyemezsiniz ama bu tür topluluklara mutlaka temsil yetkisi vermelisiniz. 100-150 kişilik, karma nitelikte bir meclis.

Neden ayrı bir meclis? Çünkü bu meclis, parlamentodaki siyasal ayrışmaları, siyasal çatışmaları o şekilde bağrında barındırmayacak ve liderin gölgesinde olmayacak. Böyle ayrı bir meclis için pratik bir neden de var: Türkiye gibi üniter bir devlette, yani yerel parlamentoları olmayan ya da AB gibi ulusalüstü bir parlamentonun gölgesinde olmayan bir ülkede parlamento, bütün yasal düzenlemeleri en geniş biçimde aksatmadan yapmak durumunda, yeni bir anayasa için 2-3-4 yıl harcayabilecek durumda değil.

Hatırlayın, 1991 seçimlerinden sonra, varolan meclisin bünyesinde Anayasa hazırlanması denendi. 1991’de partilerin bugünkünden çok daha açık ve güçlü bir biçimde yeni Anayasa isteklerini kamuoyuna deklare etmelerine rağmen, Hüsamettin Cindoruk’un meclis başkanlığı döneminde dört yıl süreyle çalışıldı ve sonradan 3 cilt halinde yayınlanan o çalışmalar sonunda 26 maddeye indirgenen bir anayasa değişikliği ile sonuçlandı ve bazı gazeteler “Dağ fare doğurdu” diye başlık attı.

Bu bakımdan yeni yöntem paralel meclis olmalıdır. Tabii bu meclis özü itibarıyla danışma ve müzakere sürecini işletecek bir meclistir, topluma daha yakın olan bir meclistir. Çağdaş bilgileri, teknik bilgileri daha kolay harmanlayabilecek bir meclis olacaktır. Her halükarda ortaya çıkan taslak TBMM’nin onayına, teyidine sunulacak TBMM’nin teyidinden sonra da halka gidilecektir. Ama halka da reddetme seçeneği tanınacak. Tıpkı 1961 anayasasında olduğu gibi. O paralel meclisin oluşum tarzı üzerinde çok tartışılabilir ama elden geldiğince demokratik bir yöntem olmalı, çalışma süreci demokratik işlemeli, ve son karar da demokratik olarak alınmalı. Tabii bazı kurallar konabilir. Mesela Anayasa Meclisi’nde yer alan kişiler, seçimle gelinen görevlere en azından bir süreliğine aday olmamak gibi ahlaki veya hukuki yükümlülükle de karşı karşıya kalmalı ki, hani kendime göre bir gelecek nasıl bir kural koyarım endişesi olmasın.

Boratav: Ergun Özbudun ve İbrahim Kaboğlu’nun anlattıklarıyla, iki farklı Anayasa yapma modeli ortaya konuluyor aslında. Benim her ikisi için de, aklıma takılan iki soru var. Önce Ergun hocamıza sormak istiyorum: Siz, Anayasa’yı Meclis yapmalı, ama yüzde 10 seçim barajı indirilerek Meclis’in temsil yeteneği güçlendirilmeli diyorsunuz. Ama meclisin işleme mekanizmaları aynı kaldığı sürece, örneğin, çok önemli konularda bile salt çoğunlukla hatta bazen basit çoğunlukla karar veren bir meclis olduğu sürece bu yapıdan sağlıklı, uzlaşmaya dayalı bir sonuç çıkabilir mi? Bu kuralların aynen muhafaza edildiği bir meclis, son zamanlarda çok konuşulan “çoğunlukçuluk” hastalığına bir çözüm olabilir mi?

Özbudun: Bir defa anayasa değişikliği veya yeni bir anayasa yapılması sözkonusu olduğunda, elbette basit çoğunluk veya üye tam sayısının mutlak çoğunluğu değil, en az üye tam sayısının 3/5 hatta tercihan 2/3 çoğunluğunu aramak gibi bir mecburiyet var. Bu meclis içinde dolayısıyla toplum içinde oldukça güçlü bir oydaşmanın kanıtıdır. Hele

Prof. Mithat Sancar

barajın düşürüldüğü bir mecliste 3/5 çoğunluğu toplamak kolay değil. Zaten mutabık kaldık, oydaşma yüzde yüzün oydaşması değildir. Dolayısıyla, ben mümkün olacağına kaniyim. Kısaca ifade etmek gerekirse TBMM'nin yanında adı ne olursa olsun konvansiyon olsun, anayasa meclisi olsun ikinci bir meclisi gereksiz ve suni görüyorum. Nereden bakarsanız bakın korporatif bir yöntemdir ve her zaman temsiliyet sorunları olacaktır.

Boratav: Ama 12 Eylül Anayasa paketiyle ilgili süreçte bile, sonuçta referandumla, yani %50+1 oyla karar verilecek olması, Meclis'te gerçekten geniş bir uzlaşma bulmanın önünde engel olmadı mı?

Özbudun: Şu andaki durum çok tipik bir durum değil. Bir partinin tek başına 3/5 çoğunluğa sahip olması çok partili bir rejimde çok rastlanan bir durum değil. 3/5 ya da 2/3 çoğunluk tekrar edeyim ki, bunlar hazır bulunan üyelerin değil, üye tam sayısının 3/5 ya da 2/3 çoğunluğudur. Bu güçlü bir oydaşmanın işaretidir. Bu oydaşma şartını daha hangi noktaya kadar götürebilirsiniz?

Boratav: Peki ne oldu da 12 Eylül referandumu sürecinde müthiş bir kutuplaşma yaşadık.

Özbudun: 3/5 sadece Ak Parti'den oluştu. Muhalefet partileri sürece katkıda dahi bulunmadılar. Yani mukabil teklifleri ileri sürmediler. Ön görüşmeleri, danışmaları reddettiler. Gelirsiniz çay içersiniz dediler. Zarfın kapağını açmayız dediler. Hatta daha önceleri "bu meclis anayasa yapamaz çünkü gayri

meşrudur; Anayasa Mahkemesi Ak Parti'nin laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı olduğuna karar vermiş, dolayısıyla böyle bir meclisin anayasa yapması mümkün değildir" dediler. Bu şartlar altında o 3/5 çoğunluk ancak Ak Partili milletvekilleriyle çok az sayıdaki bağımsızdan oluştu. Dolayısıyla, şu andaki referandum sürecinin kutuplaşmış olması bunun sonucu. Ama bu normal bir durum değil. Yani biz istisnai ve anormal bir durumu genelleştirmeyelim. Biz burada prensipler üzerinde konuşuyoruz. Elbette bir anayasa konusunda nihai iradeyi beyan edecek olan evvela TBMM'nin nitelikli çoğunluğudur, ondan sonra da halkın kendisidir. Bunu birtakım korporatif yöntemlerle sulandırmak benim makul gördüğüm bir çözüm değil. Bu netice itibarıyla milletin veya milletin temsilcilerinin doğru karar

vereceğine karşı bir güvensizlikten kaynaklanan bir duygu. Şu da gelsin, bu da gelsin, uzmanlar da gelsin ama neticede onun yaptığı metni biz gene meclisin onayına sunacağız. Demin ileri sürdüğüm soruyu tekrar söyleyeyim. Ya meclis bunu beğenmezse ne olacak?

Boratav: Bu konuda benim aklıma takılan başka bir soru var İbrahim hocamıza yöneltmek istediğim. Adı Konvansiyon ya da Anayasa Meclisi, bu oluşumda farklı kesimler, farklı uzmanlar nasıl temsil edilmeli sorusuna kafamda net bir cevap bulamıyorum. Bir örnek vereyim: Birisi size, "Anayasa Meclisi'nde uzman olarak, Askeri Yargıtay'dan da bir yargıç olmalı" diye önerse, "bu çağda böyle şey olur mu" demenin ötesinde ne cevap verebiliriz?

Kaboğlu: Aslında bu sorunun cevabı, yeni Anayasa tartışmalarının kendi içerisinde. Askeri yargı olacak mı üst düzeyde? Eğer siz yeni Anayasa'da yüksek yargı olarak askeri yargıyı öngörmüyorsanız -ki mesela bana göre öngörülmemeli- o zaman zaten onun temsilcisinin de Anayasa Meclisi'nde olmasını düşünmezsiniz. Burada tekrar Anayasa yapma sürecindeki tartışmanın önemi çıkıyor. Yani burada, şu ana kadar yapılan çalışmaların ortaya çıkardığı tablo ve 12 Eylül'den itibaren yapılacak yeni tartışmalarda kullanılacak ortak Anayasa dili çok etkili olacak. Biri diyecek ki, "hayır yeni Anayasa'da yüksek yargı anlamında askeri yargı olmasın." Ona belki dördümüz de "tamam, olmasın" deriz.

Boratav: Temsil edilecek her kesim için bu tartışma mümkün mü? Belki biri de "Tabibler Birliği de temsil edilmeli" diyecek.

Kaboğlu: Ama o farklı bir olay. Türkiye’de kamu kurumu niteliğinde kaç meslek kuruluşu var? Diyelim ki, 20 tane var. Her örgüt bir temsilci göndersin diyebilirsiniz. Bunun bir sakıncası yok. Dolayısıyla, burada önemli olan model üzerinde yaklaşık olarak anlaşmak. Yeni Anayasa yapmak konusunda Güney Afrika modeli, İspanya modeli esin kaynağı olabilir bizim için. Çok önemli deneyimler. Fakat bu arada Finlandiya ve İsviçre örneğini de belirtmekte yarar var. Şu bakımdan: 10 yıl kadar önce Finlandiya da 1919 anayasasını yeniledi. İsviçre de 1874 anayasasını yeniledi. İlginç olan şey şu: İsviçre 3 kez seçim yaptı. 1999 anayasasını 3 seçimden sonra kabul etti. Yani üç kez halka başvurdu. Finlandiya ise, hiç halka başvurmadan 175 kişilik parlamentoda hemen hemen tümünün oyuyla, yani büyük bir uzlaşmayla. Ama dikkatimizi çeken nokta şudur: Her ikisinde hazırlık, tartışma çok uzun sürdü. Cemil Çiçek, “üç ayda bitiririz” demişti. Doğru, üç ayda öyle bir bitirdiler ki...

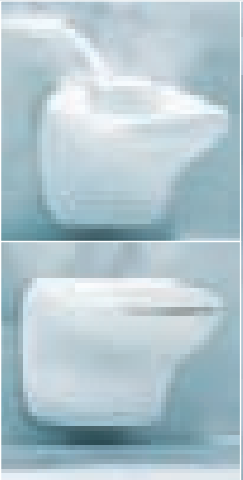
Bu açıdan Türkiye’de, pekala İsviçre, Finlandiya örneklerinden yola çıkılarak kendine özgü, farklı bir karma model bulabilir. Türkiye, kimi zaman Ergun hocanın, kimi zaman benim söylediklerimizden alarak kendi modelini yaratmak durumunda.

Neden Güney Afrika, İspanya konusunda biraz tereddütlerim var? Çünkü bunların bizdeki gibi 1921’den gelen

devraldıkları gelenek yok. Bizde Anayasa mirasımızı hem sorguluyoruz ama hem de bir yerlerden tutunuyoruz. Kürtler 1921 anayasasına tutunuyorlar. Liberal kesim, demokrat parti geleneği 1924’e tutunuyor. CHP geleneği 1961’e tutunuyor. Ama herkes örtülü olarak aslında 1982’ye tutunuyor. Bunları görmezlikten gelemiyoruz. Sonuçta, sivil kesimin yaptığı çalışmaları ve tabii 12 Eylül referandumunun Türkiye’yi götürdüğü çatışmacı ortamı da görüp, oradan da ders çıkararak mutlaka yeni bir model üretmek durumundayız. Ben de tabii ki mevcut parlamentonun yapmasını arzu ederim ama bu realist değil. Benim söylediğimin kolay olmadığını biliyorum ama mevcut parlamentonun da sonuçta bir kısır döngüye gireceğini düşünüyorum. Çünkü orada seçim beklentileri var, 2011’de AKP iktidarını sürdürmek için, CHP iktidara ulaşmak için muhtemeldir ki, yeni anayasa söylemini ikinci plana geçirebileceklerdir.

Boratav: Sizin, Ergun Özbudun’un ve İbrahim Kaboğlu’nun ortaya koyduğu iki modelden farklı bir “üçüncü yol” öneriniz var mı?

Sancar: Bir defa paralel veya özel meclis fikrinin Türkiye için uygun olduğunu düşünmüyorum. Zira Türkiye’de bütün anayasalar olağanüstü şartlarda yapıldı. Her olağandışı

Tüm Bildiklerinizi Unutun.

*Ross Lovegrove'dan
Yeni Seri: Freedom*

*Yeni fıkirlere ilham veren Freedom Serisi,
geleneksele meydan okuyan mekan ve form
anlayışıyla banyoları yeniden şekillendiriyor.
İşte asıl özgürlük bu.*

Vitra®

yöntem olağandışılık zihniyetini yeniden üretme riskini ciddi olarak barındırıyor. Oysa Türkiye'nin temel sorunlarını çözmenin ön şartı, olağanlaşmak ya da normalleşmektir. Adım adım birkaç şart söyleyeceğim. Ondan sonra bir karma model önermeye çalışacağım. Birincisi, yeni anayasa yapmak yenilenme ihtiyacının, yeni bir başlangıç yapma isteğinin ifadesidir. Yenilenme ya da yeni bir başlangıç, eskiden farklı bir şey yapmayı gerektirir ve çözülmemiş sorunları çözme amacını dışı vurur. Türkiye'de çözülmemiş çok kritik üç sorun var. Biri Kürt sorunu, biri kısaca vesayet dediğimiz Ergenekon sürecinde somutlaşan devlet içi örgütlenme ve bürokratik iktidar sorunu, üçüncüsü de din sorunu ya da din - devlet ilişkileri. Buna laiklik demek yetmiyor. Çünkü işin içinde başörtüsü olduğu kadar alevi sorunu da var, diğerleri de var. Bu üç sorunda yeni hiçbir şey getirmeyen bir anayasaya Türkiye'de ihtiyaç olmadığı kanısındayım. Yani burada yeni bir şey söylemeyecek bir anayasa, yeni bir anayasa olmayacak. Bu birincisi.

Boratav: Bu noktada bir kaygım var. Sorunları bu başlıklar altında toplayıp, bu sorunların çözümü için bir anayasa yapmak istiyoruz deyince, toplumdaki anayasa tartışmasını baştan zora sokmuyor muyuz? Çünkü bu konular, daha baştan insanları kutuplaştırıyor.

Sancar: Aslında bu, tam da kaygınızı karşılayabileceğini düşündüğüm bir modelin ilk adımı. Ben olağan parlamentonun anayasa yapma yetkisinin devam etmesini; olağan parlamentonun, modelin merkezi ve nihai organı olması gerektiğini söylüyorum. Bu bir. Bu parlamentonun seçilme sürecinde ifade ve örgütlenme özgürlüğünün önündeki bütün engellerin kaldırılması gerekiyor. Bu iki. Üçüncüsü de, seçim barajı. Bölünmüş veya kutuplaşmış toplumlarda, barajsız nispi temsil sisteminin, sorunları birlikte çözmeyi öğrenmek açısından, yani müzakere yoluyla mutabakata ulaşma kültürünü yerleştirmek için en uygun model olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle, ben sıfır seçim barajı, yani mutlak nispi temsil taraftarıyım. Herkes gücü oranında parlamentoda bulunsun, farklı toplum kesimlerinin sesi orada duyulsun, sorunlar derinliğine müzakere edilsin. Anayasa yapımında nitelikli çoğunluk aranacağına göre, sonuçta herkesin müzakerelere katıldığı bir süreçten geniş kesimleri kapsayan bir mutabakat çıkabilir; ama mutabakatın dışında kalan kesimler, artık kendilerinin dışlandığı konusunda daha az şikayetçi olacaklardır. Mutlak nisbi

temsil olmuyorsa, seçim barajının en fazla % 4 ya da 5 oranında olması gerekiyor ki, sürece doğrudan dahil olan toplum kesimlerinin alanı genişlesin.

Bu üç koşul oluştuktan sonra Türkiye'nin kritik meselelerini çözerek Anayasa yapımı için zemini temizleyecek kurumlar oluşturulmalı.

Sancar: Türkiye'de çözülmemiş çok kritik üç sorun var: Kürt sorunu, Ergenekon, din devlet ilişkileri. Bu üç sorunda yeni bir şey söylemeyecek bir anayasa yeni bir anayasa olmayacak.

Öncelikle Kürt sorununda şiddeti bitirecek, PKK'nın silah bırakmasını sağlayacak bir yöntem bulmamız gerekiyor. Şiddet devam ettikçe, Kürt sorununa ilişkin siyasal önerileri tartışma imkanlarımız çok sınırlı kalıyor. Çözüm olarak, Güney Afrika'nın tecrübelerinden ilham alabiliriz. Buradan hareketle, Kürt sorununu yeni anayasa tartışmaları önünde büyük bir engel olmaktan çıkaracak bir model geliştirilebilir. Daha açık söylemek gerekirse, PKK'nın silahsızlanmasını ve belli taleplerin de olgunlaşmasını sağlayacak bir komisyon kurulmalıdır. Böyle bir komisyon kurmak için ne gibi anayasal ve yasal düzenlemeler yapmak gerektiğini ayrıca konuşmamız lazım. Bu komisyonun işlevlerinden biri de, Türkiye'de birbirini affetmenin zeminini hazırlamak olacaktır. Komisyon, ayrıca Kürt sorununda en kritik noktalarda mutabakatın temellerini de işlemeye ve olgunlaştırmaya katkı sunacaktır.

İkincisi, "derin devlet" ve darbe meseleleriyle doğrudan yüzleşmek, vesayet sisteminin tasfiyesini hızlandıracak ve kolaylaştıracaktır. Bu konuda, Şili ve Arjantin gibi toplumların tecrübelerinden yararlanabiliriz. Kürt sorunu ve PKK'nın silahsızlandırılması için kurulacak komisyon, aynı zamanda bu meseleleri de ele alacak şekilde yapılandırılabilir. Ergenekon konusunda, sadece yargı süreçlerini kullanarak bir yere varabileceğimiz kanısında değilim.

Bu iki noktayı büyük bir gerilim hattı olmaktan çıkarırsak Türkiye'de, yeni anayasa, gerçekten yeni bir anayasa yapma şansımız yükselecektir.

Üçüncü olarak İspanya'ya geliyorum. -Bu arada belirtiyim, bu dünya örneklerinin hiçbiri “bire bir uyarlanır” değildir; ama bunların bize fikir ve ilham verebileceği konusunda tereddüdüm yok.- İspanya modelinde hem Güney Afrika, hem de Şili ve Arjantin örnekleriyle uyuşmayan bir şey var. İspanya “mutabakat”, hatta “uzlaşma” açısından

Sancar: Türkiye, 1700’lerin son çeyreğinden bugüne, büyük bir darbe, savaş, iç savaş olmadan yeni bir düzen kurma, yeni bir sistem oluşturmaya çalışan ve anayasayı bu bağlamda tartışan tek ülkedir benim bildiğim.

örnek bir model olarak gösterilir. Franco’cu elitler ile yeni dönemi kurmak isteyen demokrat elitlerin bir mutabakatı var Uzlaşma değil de, mutabakat teriminin bu olguya daha iyi karşılacağı kanısındayım. Bu mutabakat eskiyi, geçmişi konuşmama, deşmeme üzerine kurulmuştur. Buna “suskunluk paktı” deniyor. Biz ise suskunluk paktı değil, sorunları konuşup önümüzü görmeye engel olmaktan çıkarma üzerine bir mutabakat aramalıyız. Burada iki büyük aktöre çok önemli rol düşüyor. Biri AKP’dir, diğeri CHP.

Bu iki aktörün, temel sorunlarda izlenecek yol ve yöntem üzerinde bir mutabakata varmaları, çözümü kolaylaştıracak, en azından “yeni”yi doğurmanın sancılarını hafifletecektir. Şimdilik çok uzak bir ihtimal gibi görünse de, mesela Almanya tarzı bir “büyük koalisyon”un bile bu çerçevede tartışılmasında büyük yarar görüyorum.

Türkiye’nin 1990’larla başlayan ve son yıllarda iyice yoğunlaşan anayasa arayışlarındaki orijinalliği, açık bir kırılma olmadan yeni bir anayasa yapmaya çalışmasıdır. İki asra yayılan anayasacılık tarihinde büyük bir kırılma olmadan, yani bir darbe sonrası, savaş sonrası, iç savaş sonrası, bir dönem açıkça bitmeden, yeni bir sistem oluşturmaya çalışan ve anayasayı bu bağlamda tartışan tek ülkedir benim bildiğim; en azından en önemli örneklerden biridir. O nedenle orijinaldir. Bu orijinalliğe uygun modeli bulmak elbette kolay değildir. Yaygın ve yer yer sertleşebilen bir tartışma, bazen kaçınılmaz oluyor. Süreç ilerledikçe, bazı yöntemlerin elverişliliği ya da işlevsizliği kendiliğinden de ortaya çıkabilir.

Boratav: Bu önerdiklerinizin her biri, yeni bir Anayasa yapmak kadar, hatta belki ondan da zor işler. Bazıları da, “yeni bir Anayasa olmadıkça bunlar zaten olamaz” diyeceklerdir. Eğer bu “engelleri temizleme” yaklaşımı gerçekleşemezse, ne yapılabilir?

Sancar: Yukarıda saydığım şartlar, bu ihtimalde de aynen geçerlidir: Meclisin merkezde olması, seçim barajının meclisin daha çoğulcu olmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesi, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün en geniş şekilde sağlanması. O zaman bütün bu konular demokratik siyasetin mantığına tâbi olarak tartışılacak, çekişilecek ve şimdi olduğu gibi kısmi dönüşümlerle, -Türkiye bunu belki de ilk defa gerçekleştirecek- artık “yeni Anayasa ile her şeyi çözeceğiz” fetişizmi olmadan, “oturup bir metin yazalım” baskısı olmadan, Türkiye’nin fiili durumu dönüşecek. Resmi anayasası da bunun peşinden koşmak zorunda kalacak. Hayat Anayasa’nın ilerisinde olduğu için Anayasa fiilen dönüşüme uğradığında o zaman Türkiye yeni bir metin üzerinden Anayasa tartışmak ihtiyacını daha az duyacaktır. Yani Anayasa demek yeni bir metin demektir fikri geri planda kalacaktır. Bu durumda, hukuksal bir metin olarak anayasadan çok, demokratik siyasetin çözüm üretme gücü önem kazanacaktır. Demokratik siyaset, kurumları ve kültürüyle yerleştikçe, yeni anayasa yapmayı sorunları çözmenin yegane yolu ve sihirli formülü olarak görmekten uzaklaşırız. Yeni bir anayasa yapmadan sorunlarımızı çözemeyeceğimiz şeklindeki mutlak inanç, yeni anayasa yapma konusunda büyük zorluklar ortaya çıktığında, sorunları çözme inancını zayıflatan bir etki yaratıyor. Demokratik siyasete gerekli değeri vermeyi öğrenirsek, anayasa meselesini bir fetiş ve saplantı olmaktan da çıkarabiliriz. Belki o zaman yeni anayasayı daha kolay bile yapabiliriz. Öyle olmasa dahi, sorunları çözmenin demokratik yöntemlerini çeşitlendirip derinleştirebiliriz.

Boratav: Sayın Tarhanlı, siz Anayasa yapmanın siyasi kültürünü anlattınız. Bunu da dikkate alarak, Türkiye için nasıl bir model önerirsiniz?

Tarhanlı: Ben, doğrusunu isterseniz, ilk yonteme daha yakın olduğumu söyleyebilirim. Yani Ergun beyin dile getirdiği, mevcut yapı içerisinde Meclisin ve başlıca siyasi aktörlerin aktif olduğu bir zeminde ve kurgu içinde bu hazırlığa girişmemiz. Ancak bu tabii olağan bir yasama faaliyeti olarak da düşünülmemesi gereken bir süreç. Ben, hep “metin”den biraz uzaklaşıyorum. Burada da, başlıca siyasi aktörlerin böyle bir hazırlık sürecini topluma nasıl takdim edecekleri, bu konudaki dil ve siyasi söylem gibi konuları çok daha önemli buluyorum. Anayasa yapma sürecinin temel ilkelerinden önce, belki bunun takdim

biçimine yönelik bir dil tutarlılığı üzerinde odaklanmak, çok daha önemli gibi görünüyor bana.

Mithat’ın altını çizdiği Türkiye’nin üç kırılma noktasını göz ardı etmiyorum. Ama bunları çok vurgulamanın da, adeta kırılmanın çok ağırlıklı olarak algılanması riskini yaratabileceğini düşünüyorum. Sorunları böyle üç küme halinde tanımlayınca, bunlar arasında bir öncelik, sonralık, hiyerarşi vs. gibi bir yanlış yöne de meyledebiliriz. Sorunları böyle tanımlayıp, katı hatlarla ortaya koyarsak, bunların olduğundan da büyük bir biçimde algılanmasına da neden olabiliriz. Dolayısıyla, kırılmanın yok sayılmadığı, ama çok ısrarla vurgulanmadığı bir yaklaşıma ihtiyacımız var. Bu, gerçekçi ama temkinli bir bakış.

Belki bir üst düzeyden başlamanın yararı var. Türkiye hukuk tarihindeki bir deyişi hatırlatmak isterim: “Usul, esası belirler”. Buradaki usul, AKP, CHP ve diğer başlıca siyasi aktörlerin öncülüğüyle belirlenecekse, onda hemfikirim. Bunun, usule ilişkin adım olarak, sonraki içerik

Tarhanlı: Geçmişte Anayasa hazırlıklarının kaba gücün çok belirleyici olduğu süreçler sonucunda tamamlandığı görülür. Yeni söylem ise, aslında “hiçbir gücün gölgesinin düşmeyeceği, en azından böyle algılanan bir atmosfer” içinde kurulmalı.

tartışmaları bakımından da önemli bir zemin oluşturacağı, kırılmaların kaynaması anlamında önemli rolü olacağı düşüncesindeyim.

Ama bu sürecin yönetilmesi bağlamında altını çizmek istediğim bir başka husus var: O da, mutlak bir iktidar mesajı vermekten kaçınma meselesi. Bu ne demektir? “Mutlaka çoğunluğun Anayasa hazırlayacağı” şiarı içinde konuya bakmamak demektir, her şeyden önce. Yani çoğunluğun, kendini, bir anlamda azınlık mertebesinde sunma vecibesi altında hissettiği mesajını vereceği bir dilden söz ediyorum. Bu Türkiye’de doğrusunu isterseniz daha önce olan bir şey değil. Genellikle bu süreçler, mutlak güçlerin –hatta mutlak silahlı güçlerin- hakim olduğu ilişkiler içinde yürütüldü. Bu nedenle, başlangıçta böyle bir mesajın verilmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. İktidardaki ve muhalefetteki büyük partilerin bu anlamda, ortak bir sorumluluğu var.

Türkiye Futbol Federasyonu
Türkiye Voleybol Federasyonu
Türkiye Basketbol Federasyonu

İstanbul'da düzenlenen etkinlikler için:

İstanbul Futbol Federasyonu
İstanbul Voleybol Federasyonu

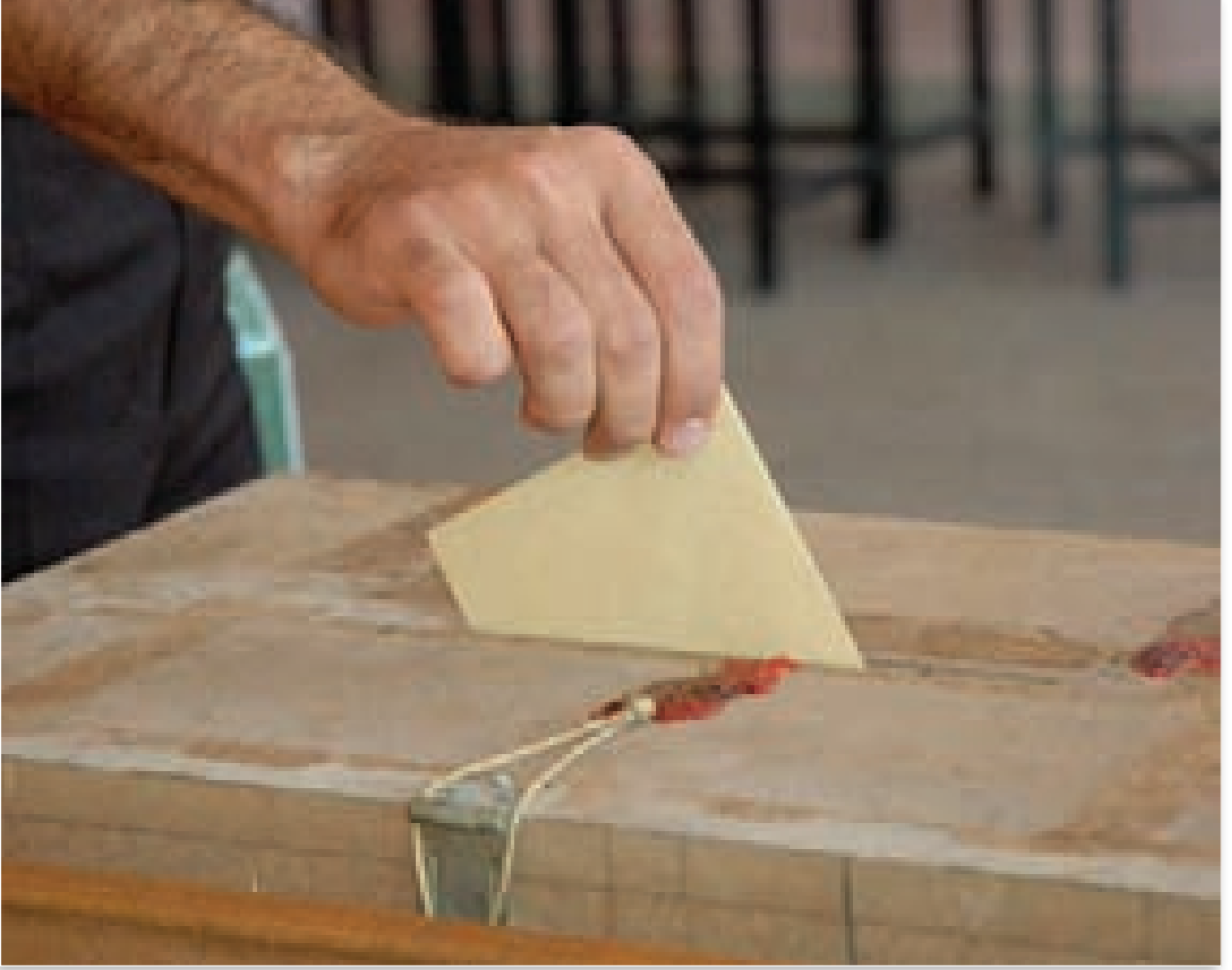
Diğer şehirlerde düzenlenen etkinlikler için:

Antalya Futbol Federasyonu
Antalya Voleybol Federasyonu

Teknik ve idari personel için:

Teknik Personel
İdari Personel

Yardımcı personeller, antrenörler, hakemler ve diğer teknik personel
Türkiye Futbol Federasyonu
Türkiye Voleybol Federasyonu

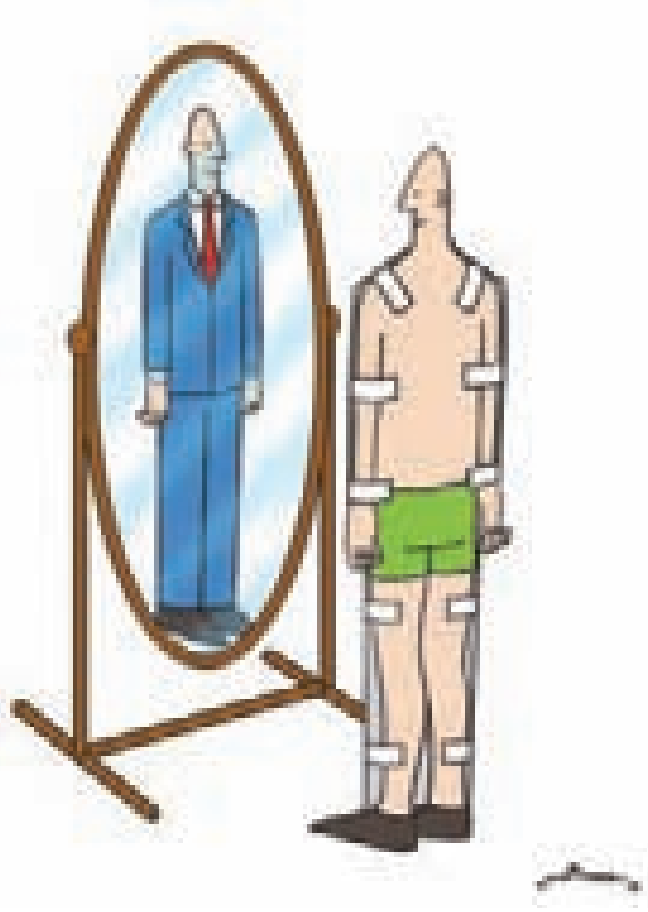
Fotograf: Sevil Çelik - AA

Bu bağlamda bir başka husus daha var. Acaba, yeni Anayasa sürecinin hazırlık safhasında, Anayasa yerine, asıl Anayasa'nın öncüllerine mi odaklanmalıyız? Bu tam Mithat'ın söylediği değil, ondan biraz daha genel, daha hukuki bir husus. Mesela bu ön evrede, aslolarak oyunun kurallarına mı odaklanmalıyız? Örneğin seçim yöntemi meselesi; ayrıca, siyasi partiler, örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile ilgili düzenlemelerde geniş bir tarama yapılması ve bunlara ilişkin eksikliklerin giderilmesi. Birtakım ilerlemeler olmadığını söylemiyorum ama hala, “demokratik bir toplum” olma karakteriyle bağdaşmayan, çok büyük eksiklikler var. Bir demokrasinin olmazsa olmaz yapısal unsurları üzerinden anayasa hazırlık sürecini başlatan, -müzakere, mutabakat, nasıl tanımlarsanız- enerjimizi yoğunlaştıracığımız bir ön safha çalışmasını, Anayasa metnine kilitlenmemiş bir Anayasa hazırlık sürecinin öncülü olarak anlamlı buluyorum. Ama bu, meçhule giden, ilânhaye sürececek bir yol da değildir elbette. Toplumsal aktörlerin, sağlam, salim bir tartışma yapabileceği

bir sürenin gözetilmesi gerekir. Meclisteki siyasi aktörlerin, toplumun nabzını tutup, tartışmanın tatmin noktasına ulaştığı kanaati uyanması gerekiyor.

Boratav: Turgut hocam siz yapılar ya da modellerden ziyade birtakım ilkeler sıraladınız. Onlardan bir tanesi diyor ki, “çoğunluğun Anayasa'yı hazırlayacağı şiarıyla yola çıkmamalıyız.” Ergun hocam da haklı olarak diyor ki, 3/5 gibi son derece makul bir “nitelikli çoğunluk” sınırı koysak bile, öyle bir meclis yapımız var ki, neredeyse tek bir parti onun içinden istediğini çıkartabiliyor. Böyle bir durumda ne yapılabilir?

Tarhanlı: Onu ben aslında kısaca belirtmeye çalıştım. Yani bir Anayasa çalışmasından önce, deyim yerindeyse “silahların eşitliği”ni sağlamalıyız. Bu deyim kökeni, düelloya kadar gider, ama önce İngiliz adalet tarihinde, şimdi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadında,

hukuki bir ölçüt haline geldi. Bu, aslında, 12 Eylül ruhuyla mücadelenin tam da kalbidir. Çünkü, 12 Eylül zihniyetinde bu yoktur. Bilakis siyasi aktörler bakımından çok farklı “silahlar” söz konusudur. Yani biz 30 yıldır hala, siyasi aktörlerin, ellerine farklı silahlar verilmiş gladyatörler gibi, birbiriyle mücadele ettiği bir siyasi arenada yaşıyoruz. Bunun bir biçimde öncelikli olarak giderilmesi lazım. Bu, Anayasa’yla ilgili bir husus da değil; düpedüz oyunun kuralları ile ilgili. Kazanmayı değil, adilane bir oyunu hedefleyen bir yaklaşım. Ve ancak ortak bir iradeyle gerçekleştirilebilir. Çünkü sonuçta, kazanmaya odaklı olmak yani iktidara talip olmak tabii ki siyasi partilerin hepsinin temel hedefidir. Ancak burada başka bir şeyden, hükümet değil hukuki anlamda rejim kavramından söz ediyoruz. Bu aslında, rejimin oyun kurallarının belirlenmesiyle ilgili bir ön mutabakat meselesidir ve bunun için çalışılabilir. Üstelik Anayasa metni üzerinde çalışmaya oranla daha cazip bir mutabakat çabası da olur düşüncesindeyim.

Boratav: İki raund soru-cevaptan sonra, kısaca uzlaşma noktalarımız nedir?

Özbudun: Farklı fikirler ortaya çıkıyor ama mutabakat alanları da çıkıyor. Ben Mithat beyin ve Turgut beyin bu ön safhayla ilgili görüşlerine katılıyorum. Daha rahat ve hür tartışma ortamı yaratmak için Anayasa’ya da pek dokunmadan bir şeyler yapmak mümkün. İfade ve örgütlenme hürriyetinden bahsedildi ve barajdan. Zaten demin de söylemiştim. Özellikle, önümüzdeki yasama meclisi bir kurucu meclis olarak çalışacaksa bu fikri kabul ediyorsak barajın ciddi şekilde indirilmesinde yarar var. Ama onun yanında mesela siyasi partiler kanunu çağ dışı yasaklarla dolu ve ona izin veren, mevcut Anayasa’nın 68’nci maddesi de son pakette değiştirilmiş değil maalesef. Dolayısıyla, o bir anayasa değişikliğini gerektiriyor. Fakat siyasi partiler kanunu yasaklardan arındırmak ya da minimuma indirmek mesela Venedik komisyonunun raporunda olduğu gibi sadece şiddet yöntemlerine başvurma veya şiddeti savunmanın bir parti kapatma nedeni olacağını kabul etmek bir defa örgütlenme hürriyeti, ifade hürriyeti alanını ciddi şekilde genişletir. Onun dışında ceza kanunumuzda ve diğer kanunlarda ifade hürriyetini batılı standartların çok uzağında sınırlandıran pek çok hüküm var. Bunlar da Turgut beyin dediği gibi bir taramadan geçirilebilir. Ama bunlar ön safhadır ve netice itibariyle yeni bir Anayasa yapımının yerini almayacak fakat kolaylaştıracak bir yöntemdir. Bunlar yapılabilirse, tartışmalar Turgut beyin dediği gibi, eşit silahlarla cereyan edecektir. Ama neticede Mithat’ın da dediği gibi, üç temel sorunu er veya geç çözmek mecburiyetindeyiz. Bunlar Kürt sorunudur, din-devlet ilişkileridir ve siyaset üzerindeki vesayet mekanizmalarıdır. Bunları çok uzun vadede erteleyemeyiz. Çünkü bir noktada bu sorunların büsbütün kangren olması tehlikesi de var.

Özbudun: Önümüzdeki yasama meclisi bir kurucu meclis olarak çalışacaksa seçim barajının ciddi şekilde indirilmesinde yarar var. Siyasi partiler kanunu, ceza kanunu ve diğer kanunlarda ifade hürriyetini sınırlandıran pek çok hüküm var. Bunlar taramadan geçirilirse tartışmalar eşit silahlarla cereyan edecektir.

Kaboğlu: Ben de bu ön hazırlık fikrini çok önemsiyorum. Öteden beri savunduğum bir konu var. 12 Eylül referandumuna konu olan Anayasa değişikliğinden önce “3 S” demiştim. Siyasal partiler kanunu, seçim kanunu, sendikalar kanunu. Bu ve benzeri düzenlemeler hem yeni Anayasa hazırlığının yolunu açmak, hem de hazırlanacak Anayasa’nın etkinliği

	Ergun Özbudun	İbrahim Kaboğlu	Turgut Tarhan	Mithat Sancar
Ön hazırlık süreci	TCK vb yasalarda örgütlenme ve ifade özgürlüğü önündeki engeller, kısıtlar kaldırılmalı - seçim barajı bir seferliğine düşürülerek Meclis'in temsil gücü artırılmalı.	TCK vb yasalarda örgütlenme ve ifade özgürlüğü önündeki engeller, kısıtlar kaldırılmalı - seçim barajı düşürülmeli - siyasi partiler yasası değişmeli.	Siyasi partiler, örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile ilgili yasalarda geniş bir tarama yapılmalı ve buralardaki eksikliklerin giderilmeli. - seçim barajı düşürülmeli.	Özel mekanizmalarla Kürt sorunu Ergenekon gibi engeller temizlenmeli, örgütlenme ve ifade özgürlüğü genişletilmeli - sıfır seçim barajı en iyisi.
Millet Meclisi	Anayasa'nın 175'nci maddesi çerçevesinde Meclis yapmalı.	Meclis Anayasa hazırlıklarının kapısını açmalı ve son teyid mercii olmalı - normal yasama faaliyetlerine devam etmeli.	Seçim barajı düşürülerek temsil gücü artırılmış Meclis yapmalı.	Olağan parlamento sürecin merkezi ve tek nihai organı olmalı.
Özel meclis	Korporatist yöntem milli iradeyi sulandırır. Teşkilî hep tartışma yaratır.	100-150 kişilik, sadece Anayasa yapmakla görevli özel bir Meclis olmalı - ya tümünden seçimle gelebilir ya da karma olabilir- üyelerine seçimde aday olma yasağı getirilmeli.	Gerekli değil.	Paralel veya özel meclis fikrini Türkiye için hiç iyi görmüyorum.
Uzmanlar Kurumlar Sivil Toplum	Taslak Meclis genel kurulu intikal ettirilmeden önce uzunca bir toplumsal tartışma sürecine açılır. Sivil toplum kuruluşları, uzmanlar vs. görüşlerini açıklarlar. Gerek görülürse yeniden bir düzenleme yapılır.	Uzmanlar, kurumlar ve sivil toplum temsilcileri Anayasa Meclisi'nde temsil edilmeli.	Toplumsal aktörlerin, sağlam, salim bir tartışmayı yapabileceği bir süre biçilmesi gerekiyor.	Her türlü korporatif yönetime kesinlikle karşıyım.
Referandum	Son söz halkın olduğuna göre, referanduma sunulma opsiyonu muhafaza edilmeli.	TBMM'nin teyidinden sonra da halka gidilir. Halka reddetme seçeneği tanınır.	Olmalı.	Belirsizlik riskini de göze alarak merkeze mutlaka demokratik siyaset kurumlarını koymak gerekiyor.

açısından çok önemli. Örneğin 61'de yeni bir Anayasa yapıldı idealist bir yaklaşımla ama Türk Ceza Kanunu'ndaki 141, 142, 146'ncı maddeler kaldı. O bakımdan ön temizlik bana da hem kolaylaştırıcı, hem de sonradan anayasa etkililiği açısından son derece önemli geliyor.

Sancar: 12 Eylül referandumunun, demokratik siyasetin içinden anayasa yapma alışkanlığını, kültürünü teşvik eden bir yanı oldu. Ben tartışmalardan hiç öyle moral bozukluğu duymadım. Evet, kampanya sırasında kullanılan üslubu çok itici buluyorum, ama kampanyaları bir kenara koyduğumda, daha derine nüfuz ederek bakmaya çalıştığımda, demokratik siyasetin erdemi dediğimiz şeylerin kendilerine yer açmakta olduğunu görüyorum. Literatürde kullanılan bir tabir var: Demokratik siyasetin terbiye edici etkisi. Ben bu etkinin işlediğini düşünüyorum. Her türlü korporatif yönetime kesinlikle karşı olmamın en önemli nedeni de budur. Türkiye'de demokratik siyasetin mutabakatı teşvik eden bütün işlevleri hep köretilmiştir. O nedenle, belirsizlik riskini de

göze alarak demokratik siyaset kurumlarını behemahal merkeze koymak gerekiyor. Bölüşürücü, ayrıştırıcı sorunlara yönelik perakende çözüm arayışlarını da devam ettirmek gerekiyor. Eğer Anayasa'nın parça parça değişmesi gerekecekse onu da desteklemek gerekiyor.

Tarhanlı: Geçmişe baktığımız zaman, Anayasal hazırlık süreçleri, çok basite indirgersek, kaba gücün çok belirleyici olduğu süreçler sonucunda tamamlandığı görülür. Yeni söylem ise, aslında "hiçbir gücün gölgesinin düşmeyeceği, en azından böyle algılanan bir atmosfer" içinde kurulmalı. Onun için, aktörlerin mutabakatı nerede olur diye sorarsanız -bunu söylemek siyasi partiler için belki kolay değil ama- bu sorunun ağırlık merkezinin belli bir güçsüzleşmeyi peşinen kabul etmekte yattığını düşünüyorum. Bunun, ayrıca, bugünün dünyasına karşı da önemli bir duruş olacağı kanısındayım. Yani kazanmak ve güç dışında da bir söylemin olabileceği vurgusu ki, "Anayasa" kavramının hiç de uzağında değildir.

ÜRETİCİ GARANTİSİ

UZATILMIŞ
TEKNOGARANTİ

TeknoGaranti ile Teknosa'dan aldığınız ürünün kendi garantisine ek olarak 3 yıla kadar ek garanti sahibi olursunuz. Böylece, geniş teknik servis ağı sayesinde hızlı ve sorunsuz hizmet alır; sınırsız sayıda tamiri ücretsiz olarak yaptırabilirsiniz. 250 TL altındaki ürünlerinizi ise mağazalarımızda anında değiştirebilirsiniz. **TeknoGaranti ile keyfiniz bozulmaz, tadınız hiç kaçmaz.**

Ayrıntılı bilgi için: Teknosa mağazaları, teknosa.com ve 444 55 99

TeknoGaranti

TEKNO SA

Prof. Ayşe Buğra:

EKONOMİ SİYASET İLİŞKİSİ BASİT DEĞİL

Başak Solmaz – Ümit İzmen

İstanbul - Anadolu sermayesi ayrımından yola çıkarak yapılan siyasi ve ekonomik değerlendirmeler hızla artıyor ve giderek genişleyen bir alana yayılıyor. Bu değerlendirmelerin çıkış noktasını İstanbul sermayesinin Anadolu sermayesi karşısında görece olarak giderek zayıfladığı kabulü oluşturuyor. Bunca hararetle tartışmaya rağmen, ne İstanbul sermayesi ve Anadolu sermayesi ile ne kastedildiği belli, ne de görece paylar konusunda elde herhangi bir ölçüm var. Tartışmayı daha sağlıklı bir temele oturtmak için sermaye içindeki ayrımlar ve devlet-işdünyası ilişkileri konusunda Türkiye'nin önde gelen akademisyeni olan Prof. Ayşe Buğra'nın görüşlerine başvurduk. Osman Savaşkan ile

yaptığı ve Toplum ve Bilim dergisinin son sayısında yayınlanan "Yerel Sanayi ve Bugünün Türkiye'sinde İş Dünyası" başlıklı çalışmasında yer alan veriler ve tartışmalar ışığında Türkiye'de sermaye sınıfı içindeki farklılıkları, sermayenin temsil örgütlerini ve devletle ilişkilerini konuştuk.

İş dünyasıyla ilgili bugün tartıştığımız gelişmelerin gerisinde ne var?

Benim 1990'ların başında, Cumhuriyet döneminde iş hayatını incelemek üzere yaptığım "Türkiye'de Devlet ve İşadamları" konulu çalışma, bu arka planla ilgiliydi. Baktığım işadamları kesimi, özellikle TÜSİAD'da örgütlenmiş olan büyük

sermayeydi. Büyük sermayenin devletle ilişkilerinin değişimini izledim. Devlet eliyle yaratılmış bir burjuvazi olgusuyla karşı karşıya olduğumuzu gördüm. Fakat benim araştırma yaptığım dönemde bu kesim, yani devlet eliyle yaratılmış ve büyümüş burjuva kesimi, artık özerkliğini kazanmaya başlamış, devletten bağımsız hareket edebilen ve demokratikleşme yönünde tavır alabilen bir hal almıştı. Yani artık rüşünü ispat edip, siyasi hayatı yönlendirebilecek kapasitede bir burjuvazi olmaya başlamıştı. Araştırmam 1994'te yayınlandı. 1994'te yayınlandıktan sonra bütün dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de iş dünyası içinde yeni gelişmeler ve değişik görüntüler ortaya çıkmaya başladı.

Dünyadaki gelişmelerden kastınız nedir?

1980 sonrasında "post-Fordizm", "esnek üretim" gibi kavramlarla tanımlanan bir yeni bir üretim biçiminin ortaya çıkışından bahsedebiliriz. Burada, özellikle üretimin örgütlenmesinin değiştiğini, dikey entegrasyon modeli ile örgütlenmiş, girdilerin büyük bir kısmını kendi bünyesinde üreten büyük şirket modelinin değiştiğini görüyoruz. Bu gelişme içinde, üretim sürecinin farklı aşamalarını birbirinden ayırmak ve bu değişik aşamaları değişik mekanlarda üretme imkanı ortaya çıktı. Teknolojik gelişme ve ekonomik rasyonalitenin yönlendirdiği bir seçim doğrultusunda, üretimin belirli kısımları farklı tedarik zincirleri içinde, aynı ülkedeki başka yerlere, aynı şehirdeki başka firmalara, aynı ülke içindeki başka bölgelere veya farklı ülkelere dağıtılabilir. Bu dağıtım içinde, daha küçük firmalara, metropollerin dışındaki şehirlere, bölgelere ve farklı ülkelere de yeni roller düşüyordu. Üretimin içindeki bu yeni mekânsal iş bölümü, doğal olarak Türkiye'ye de yansıdı ve daha önce sanayinin çok gelişmiş olmadığı bazı Anadolu şehirlerinde sanayide bir canlanma görüldü. Bu durumun bütün dünyada görülen bir modelin Türkiye'ye yansması olduğunu yeniden vurgulamak isterim.

Anadolu sermayesi kavramının ortaya çıkışı da bu döneme mi rastlıyor?

Bu olgu üzerine 1990'ların ikinci yarısında düşünölmeye başlandığını söyleyebiliriz. "Anadolu burjuvazisi", "yerel sanayi", "yerel sanayi odakları" gibi kavramların ortaya çıkması bu zamana rastlıyor. 2000li yıllarda, özellikle siyasi İslam'ın yükselmesi ve AKP'nin iktidara gelmesi ile birlikte, bu üretim modelinin Türkiye'ye yansması, muhafazakâr burjuvazi, muhafazakâr burjuvazinin politik seçimleri, tavırları ve bunun demokratikleşmeyle ilişkisi gibi bir sorgulamayla birleşti ve birlikte yürümeye başladı.

Bu sorgulamada daha çok hangi konuların üzerinde duruldu sizce?

Bu araştırmalara 3 temel varsayımın hakim olduğunu düşünüyorum. Birinci varsayım, eskiden devletin ekonomiye müdahalesinin, dolayısıyla devletle işadamları arasındaki ilişkinin ve devletin işadamları üzerindeki etkisinin çok önemli olduğu ve bugün bunun değiştiği üzerine. Bu varsayım göre "dışa kapalı, ithal ikamesine dayanan bir sanayi modeli içinde, devletin sermaye oluşumuna katkıda bulunma ve işadamı yaratma potansiyeli çok daha büyüktü. Şimdi dışa açık rekabetçi bir model olan yeni model içinde artık devlet önemli değil. Artık kendi kendilerine rekabetçi bir ortamda gelişen işadamları kesimi ile karşı karşıyayız". Kısaca, bu ilk varsayım devlet müdahalesinin artık önemli olmadığı, devletin işadamı yaratma potansiyelinin de zayıfladığı üzerinde duruyor. İkinci varsayım, yerel sanayinin kazandığı önemle eski metropollerin önemini kaybetmesi ve sermaye birikiminin yerele kaymış olması. Üçüncü varsayım ise buna bağlı olarak Türkiye'de yerel burjuvazinin muhafazakâr bir burjuvazi olduğu üzerine... Bu varsayım ayrıca siyasi İslami hareketin tabanını oluşturduğu, bu noktada yeni gönüllü girişimci derneklerin büyük bir rol oynadığı ve bunun da yeni politik gelişmelerle eklemlendiğini öngörüyor.

Çalışmanızda bu varsayımları mı sorguluyorsunuz?

Bu üç varsayım çok fazla tekrarlandı. Bir şey bu kadar çok tekrarlanınca, sanki tartışılmaz bir doğruymuş gibi kabul edilmeye başlanıyor. Halbuki sözünü ettiğim varsayımların biraz daha dikkatli değerlendirilmesi gerektiğine dair ortada bazı ipuçları vardı. Sorgulama içgüdüğü zayıflamıştı. Ama gene de bu yönde bazı sorgulamalar oldu, bizim çalışmamız da bunlara katılıyor. Sözünü ettiğim üç varsayımı sorgulamak amacıyla yola çıktık ve araştırmayı bu noktaların etrafında geliştirdik. Var olan verileri olabildiğince verimli bir şekilde kullanarak, saha araştırmasının verilerinin yanı sıra istatistikleri de önemseyerek çalıştık.

Araştırmanızda konuyu ele alırken eski ve yeni merkez ayrımını kullanıyorsunuz. Bahsi geçen eski ve yeni merkezleri nasıl tanımlıyorsunuz?

Burada genel olarak ele alınan kriterler, farklı şehirlerin sanayideki toplam katma değer ve sanayi sektöründeki toplam istihdam içindeki payları. Bunlara bakıldığında birkaç yeni yerel merkezin çok ön plana çıktığını görüyoruz. Bunların arasında Kayseri, Konya, Kahramanmaraş, Denizli, Gaziantep

Soldan sağa: Dr. Ümit İzmen, Prof. Ayşe Buğra, Başak Solmaz

ön plana çıkıyor. Bu şehirlerin sanayideki toplam katma değer içindeki paylarında gerçekten bir artış var. Ama bu veriler 2001'e kadar geliyor. Daha sonra bu alanda veri bulamıyoruz. 2001 bir kriz yılı olduğu için, biz 2000 yılına kadar olan dönemi ele almayı tercih ettik.

“Burada sanayi üretimi yapılıyor, burada burjuvazi gelişiyor” demek yerine, bütün bir üretim sürecinin nasıl örgütlendiğine bakmak lazım. Böyle baktığımız zaman, eski merkezlerin öneminin pek de öyle azalmadığını görüyoruz.”

İstatistikî veri yeterli olmasa da, bu tarihten sonra da yerelde sanayinin yükselişini görebiliyor muyuz?

2001'e kadar olan veriler sanayide katma değerde bir yerelliğe gidiş olduğunu gösteriyor. Ama eski merkezlerin hala önemini koruduğu da görülüyor.

İhracattaki payları ise, daha sonraki yıllara kadar izleyebiliyoruz ve ihracattaki payın eski merkezlerde arttığını görüyoruz. İhracat, hala, önemli ölçüde

İstanbul'dan yapılıyor, Ankara'dan yapılıyor. Mal Anadolu'da üretilip mesela İstanbul'dan ihraç ediliyor olabilir. Dolayısıyla ihracat rakamlarının yeni merkezlerin rolünü olduğundan daha az önemli gösterdikleri söylenebilir. Ama gene de satışın eski merkezlerden yapıldığını göz ardı edemeyiz. Demek ki pazar bağlantısını eski merkez kuruyor. İşi örgütleyen eski merkez.

Buradan hareketle, sizce bu analizde başka hangi noktalara yer vermek lazım?

Esnek üretim literatürü çerçevesinde, küresel meta zincirleri içinde farklı merkezlerin rolleri üzerinde duruluyor ve bununla ilgili bir dizi soru soruluyor. Bu zincir içinde bir merkez sadece montaj mı yapıyor? Parça mı üretiyor? Bütün ürünü mü sipariş üzerine üretiyor? Kendi markasıyla mı üretiyor? Kendisi mi satıyor? Bütün bunları dikkate alarak değerlendirmek lazım. Sadece “burada sanayi üretimi yapılıyor, burada burjuvazi gelişiyor” demek yerine, bütün bir üretim sürecinin nasıl örgütlendiğine ve o örgütlenme içinde bu yerel merkezlerin nerede durduğuna bakmak lazım. Böyle baktığımız zaman, özellikle de post-Fordist üretim biçimi olgusunun yanı sıra sanayi sonrası topluma geçiş olgusunu da dikkate aldığımız zaman, eski merkezlerin öneminin pek de öyle azalmadığını görüyoruz.

En azından İstanbul-Kocaeli için bunun kesinlikle böyle olmadığını görüyoruz.

Belki şöyle diyebiliriz: Türkiye'deki tüm bankacılık sektörü İstanbul'da. Olmasa Anadolu sermayesi nasıl ayakta kalacak ve çalışacak? Bu çok iç içe bir süreç değil mi?

Tabii bu vurgu çok önemli... Özellikle sanayi sonrası toplum tartışmaları içinde, artık gelişme sürecinin ileri aşamalarında sanayi sektöründen çok finans, tasarım, pazarlama gibi faaliyetlerin önem kazandığı tartışılırken, buna dikkat etmek

“Anadolu burjuvazisini temsil eden muhafazakar girişimci örgütleri ve bunun karşısında İstanbul burjuvazisini temsil eden modern girişimci örgütleri gibi bir ayırım yapabileceğimizi zannetmiyorum.”

lazım. Üretim süreci çok girift ve çok iç içe, ama hangi faaliyetin nerede yapıldığı, hangi şehrin üretim zincirinin neresinde yer aldığı da önemli.

Peki eski ve yeni merkezlerin göreceli konumlarıyla ilgili durum 2001-2010 döneminde değişmiş olabilir mi?

İhracatla ilgili veriler son yıllara kadar geliyor ve eski merkezlerin toplam ihracat içindeki paylarının azalmayıp arttığını gösteriyor. Bunun yanı sıra 2000'e kadar eski merkezlerin toplam GSMH içindeki payları artıyor, yeni merkezlerinki ise düşüyor. Bu da önemli. Ama yeni sanayi odakları olarak adlandırdığımız şehirlerin 2002-2008 döneminde toplam GSMH içindeki payında çok ciddi bir artış olmuş ise bunu nasıl yorumlayacağımızı yeniden düşünmemiz gerekir. O zaman da sektörlere tekrar bakmak lazım.

Ama buna ilişkin elimizde bir ipucu da yok.

Çünkü zaten İstanbul, Ankara, Bursa öyle bir hızla geliyor ki, eski merkezlerin öneminin azaldığını söylememiz mümkün değil. Ayrıca, ilk 500 veya ikinci 500 en büyük firma içindeki şirketlerin büyük bir kısmı hala İstanbul'da. Artık yeni sanayileşen şehirlerdeki firmalar da bu sıralamaya girebiliyorlar, ama eski merkezlerin bu açıdan da önemlerini korumadıklarını söylemek doğru olmaz.

Peki, daha yeni kurulan gönüllü işveren örgütlerinin Anadolu sermayesinin gelişmesiyle ilişkisi hakkında ne söyleyebiliriz?

Bu örgütlerin yeni, muhafazakâr Anadolu burjuvazisini temsil ettiklerine dair yaygın bir kanı var. Örgüt temsilcileri de bunu öne sürüyor olabilirler. Halbuki, mesela 1990'ların başında kurulmuş yeni bir örgüt olan MÜSİAD'a baktığınız zaman, İstanbul'daki üyelerin sayısının çok önemli olduğunu görüyoruz. Bu örgüte üye olan 500 büyük içindeki ya da ikinci büyük 500 içindeki firmaların da çok büyük bir kısmı İstanbul'da. Buna paralel olarak, Anadolu kökenli yeni büyük gruplardan bazıları TUSİAD'a üye olabildiğini görüyoruz. Bu grupların merkezleri hala Kayseri'de ya da Gaziantep'te olabiliyor. Ama şirket yönetimi büyük ölçüde İstanbul'dan yürütülüyor. Araştırmamız sırasında, bize “Bizim manevi bir bağımız var, onun için buradayız hala, ama aslında işimiz İstanbul'da” diyenler oldu. Buna da dikkat etmek gerek.

Kısacası, Anadolu burjuvazisini temsil eden muhafazakâr girişimci örgütleri ve bunun karşısında İstanbul burjuvazisini temsil eden modern girişimci örgütleri gibi bir ayırım yapabileceğimizi zannetmiyorum.

Yani ne örgütlenme olarak ne ekonomik faaliyet olarak böyle bir ayrışma resmi ortaya çıkmıyor. Nereden bakarsak bakalım eklemlenmiş, iç içe girmiş bir süreci, üretim zincirlerinin içinde bir işbölümünü mü görüyoruz?

Evet, Anadolu burjuvazisini temsil ettiği düşünülen örgütlerin üyeleri arasında çok ciddi İstanbul ağırlığı olduğunu da görüyoruz. Bunun yanı sıra, mesela TÜRKONFED gibi muhafazakar burjuvaziye temsil ettiği iddiası ile ortaya çıkmayan bir örgütün Anadolu'da, yerelde ciddi bir prezansı

“Sermayenin rengi olabilir. Ama bu rengi bulmak için ekonomideki gelişmelerden, üretimin coğrafi dağılımından yola çıkan, siyasi duruşları bu gelişmelere bağlı olarak yorumlayan yaklaşımlara başvurmak çok anlamlı değil. Ekonomi ve siyaset ilişkisi bu kadar basit değil.”

var. Yani ne muhafazakar Anadolu burjuvazisini temsil ettiğini düşündüğümüz muhafazakar örgütler sadece o burjuvaziye temsil ediyor, ne de Anadolu burjuvazisini sadece muhafazakar diye tanımladığımız örgütler temsil ediyor.

Buradan sermayenin rengi olmadığı sonucu mu çıkıyor?

Sermayenin rengi olabilir. Ama bu rengi bulmak için ekonomideki gelişmelerden, üretimin coğrafi dağılımından yola çıkan, siyasi duruşları bu gelişmelere bağlı olarak, hani neredeyse şematik bir altyapı- üstyapı tartışması içinde yorumlayan yaklaşımlara başvurmak çok anlamlı değil. Bu çok indirgemeci bir yaklaşım olur. Ekonomi ve siyaset ilişkisi bu kadar basit değil. Siyaset sermayenin duruşunu, bakışını ve var oluşunu tabii çok ciddi bir biçimde biçimlendiriyor. Sermaye birikimi süreçleri içinde devletin hala çok önemli bir rolü var. Yani “Artık dışa açık pazar ekonomisine geçtik devletin önemi yok” savı doğru değil. Devlet hala iş dünyası içindeki gelişmeleri ciddi biçimde belirleyebiliyor. Devletin buradaki belirleyici rolü eskisinden farklı tabii, ama bu farkı tekelci sermayenin karşısında rekabetçi burjuvazi gibi basit kavramlarla değil, mesela 2002’den beri 17 kere değişen ihale kanununun, kamu ihalelerini düzenleyen kurallardaki değişikliklerin, devletle işadamları arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğine bakarak incelemek lazım diye düşünüyorum. Bunun ekonomik çıkarlarla siyasi duruşlar arasındaki ilişkinin açıklanmasında indirgemeci yaklaşımlardan daha yararlı olacağını zannediyorum.

İndirgemeci yaklaşımlar başka bir açıdan daha çok yararlı değil. Girişimci dernekleri, sadece belirli bir mantaliteye, kültürel ve siyasi özelliklere sahip sermaye kesimlerini örgütlemek üzere kurulmuyorlar. Mantaliteyi biçimlendiren, insanların kendilerini kültürel ve siyasi olarak tanımlayışlarını biçimlendiren bir rol oynuyorlar. Bunlar, sınıf çıkarlarını, sınıf kültürü ve siyasetini tanımlayan sınıf örgütleri. TÜSİAD da bunu yapıyor, MÜSİAD da bunu yapıyor ve farklı biçimlerde yapıyor.

Yerel girişimci örgütleri, eşraftan sanayici ve işadamına geçiş sürecini destekleyen bir yapı olarak da görülebilir mi?

Ben eşrafın elinde birikmiş sermayenin sanayiye aktarılması ve bu süreçten sanayici çıkması gibi bir modelin, en azından Türkiye için, tipik model olduğunu düşünmüyorum. Türkiye’deki gelişmenin, yerel eşrafın sanayiciye dönüşmesinden çok, başka dinamiklerle, devletle ilişkilerin hala son derece önemli olduğu süreçler içinde ortaya çıkan yeni sermaye gruplarına bakarak anlaşılabilirliğini düşünüyorum. 2000 sonrasında temayüz

eden sermaye gruplarına baktığınız zaman, bunların devletle ilişkilerinin çok yakın ilişkiler olduğunu görüyoruz. “Eski burjuvazi devlet eliyle yaratıldı, yeni burjuvazi kendi kendine rekabetçi ortamda gelişti” varsayımı doğru değil. “Yerel merkezlerde sermaye oluşuyor ve buradan büyük işadamları çıkıyor” tezi de gerçekliği yansıtmıyor. Ankara

“Değişim ve yenileşmenin demokrasiyle eş anlamlı kavramlar olduklarını zannetmiyorum. Değişimin iyisi de vardır kötüsü de... Sermayenin içindeki gelişme olağan bir gelişmeyi değil bir kopuşu yansıttığını, yeni aktörlerin siyasi bir kopuşun yansımaları sonucu olduğunu söyleyebiliriz.”

sermaye birikimi süreçlerini etkilemeye devam ediyor ve bu süreçleri anlamak için hala eski merkezlerde ne olup bittiğine bakmamız gerekiyor.

Bu süreç Türkiye’ye mi özgü? Benzeri bir tartışma başka ülkelerde de var mı?

Türkiye’de durumun özgün bir tarafı var. Burada şöyle bir gözlem yapmak mümkün: Türkiye siyasi kutuplaşmanın önemli olduğu bir ülke, bunu göz ardı edemeyiz. Bütün kurumların içinde, bütün grupların, bütün sosyal tabakaların içinde bölünmeler oldu. Bu iş dünyasına da yansıdı. Hükümet bu ayrım doğrultusunda, üniversitelere müdahale ettiği gibi, medyaya müdahale ettiği gibi, belki de bir korunma içgüdüsüyle, her yerde kendine yakın grupların oluşması yönünde hareket etti. Yeni sermaye gruplarının ortaya çıkmasında rol oynadı ve sermayenin yapısını değiştirmekte etkili oldu. Hükümetin sermayeyle ilişkisinin süreklilik içinde biçimlendiğini, eski burjuvaziyle rahat ve huzurlu bir ilişki içinde olduğunu söylemek mümkün olmadığı ölçüde, Türkiye’deki durum her yerdeki duruma benziyor demek de çok kolay olmuyor. Burada devamlı bir kopuştan, eskiyle bağları koparmaktan bahsediyoruz. Eskiyle kopuş ve toplumun dönüşmesine farklı biçimlerde demokratikleşme adı da verilebiliyor. Şimdi böyle bir dönüşüm ve kopuş sermayenin içinde de yaşanıyor.

Bu da demokratikleşme ana başlığının altında tanımlanabilir mi?

Değişim ve yenileşmenin demokrasiyle eş anlamlı kavramlar olduklarını zannetmiyorum. Değişimin iyisi de vardır kötüsü de...

Burada söyleyebileceğimiz şey, sermayenin içindeki gelişmenin olağan bir gelişmeyi değil bir kopuşu yansıttığı, o kopuş içinde ortaya çıkan yeni aktörlerin bir süreklilik içinde ortaya çıkan aktörler değil, siyasi bir kopuşun yansımaları sonucu olduğu. Kopuş ve dönüşüm kavramlarını kullanan iktidarın kendisi ve bu kopuş ve dönüşüm sermayeye yansıyor.

Peki, bu suni bir bölünme mi? Yani Türkiye normalleştikçe, sermaye içindeki bu ayrılıklar ortadan kalkacak mı?

Burada bahsettiğimiz bölünmenin sunilik veya doğallıkla ilgisi yok; siyasi bir bölünmeden söz ediyoruz. Siyasetin aldığı biçimden söz ediyoruz... Şu anda siyaset çok gergin, kutuplaşmalar çok fazla ve bu kutuplaşmaların içinde hareket ediyoruz. Bu kutuplaşmalar azalır, sermayenin içindeki ayrılıklardan da daha az bahsederiz.

Bence belirli varsayımlarla yola çıkıp o varsayımları doğrularak biten araştırmalar, siyaseti bir üst yapı meselesi olarak görüp, “alttan yeni bir muhafazakâr burjuvazi geliyor,

onlar da siyaseti dönüştürüyorlar” yanlına düşüyorlar. Halbuki bütün olay, bu indirgemeci yorumun kendisi dahil, siyasi. Türkiye’de siyasetin aldığı biçim de çok iç açıcı değil. Mesele bu. Yoksa, dünyadaki gelişmeler Türkiye’ye yansıyor, ama Türkiye’ye özgü yansıyışında maalesef ülkenin içinde olduğu polarizasyon önemli rol oynuyor.

Devletle işadamları arasındaki ilişki, her yerde biraz gergin bir ilişki. Bu gerginlik iyi yönetilirse, toplumsal ve ekonomik gelişme üzerinde olumlu etki yapıyor. Yani, çalışan kesimlerin çıkarlarına aykırı olmayan bir uzlaşma içinde çok fazla güç gösterisine girişmeden sürdürülen bir devlet-sermaye ilişkisi herkes için iyi sonuç verebiliyor.

Muhafazakâr burjuvazi veya İslami kalvinistler yorumu yurtdışında da epey popüler. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Siz hem çok basit ve hem çok egzotik bir hikayeyi paketleyip anlatırsanız alıcı buluyor. Türkiye’ye dışarıdan bakanların oturup Türkiye üzerine düşünecek çok vakitleri yok. Avrupalı

bir gazetecinin Türkiye üzerine düşünecek vakti sınırlı, Güzel bir hikaye gelmiş, hem çekici bir tarafı var. İslam ile demokrasi bağdaşır mı bağdaşmaz mı? Ne güzel bir soru. Kimse İslamofobi sahibi görünmek istemiyor, kimse fanatikler gibi İslam düşmanı görünmek istemiyor, “Tabii bağdaşır niye bağdaşmasın, ben bunu kabul etmeye çok açığım” diyor. Ondan sonra da kendisine sunulan çok basit, hiç kafa karıştırıcı olmayan İslami kalvinizm ve muhafazakar burjuvazi hikayesini alıp kabul ediyor.

Peki, bu hikaye, bu kanıksanmış analizler, veri de olmadığına göre biraz daha devam edecek mi?

Kendilerine ciddi akademisyen diyen insanlar bile bu hikayeyi bir süre anlattılar. Ama mesela bu konuda son çıkan gazete yazılarından sonra, hikaye öyle bir karikatür haline geldi ki, artık hiçbir akademisyen bunu gönül rahatlığı ile kullanamaz gibi geliyor bana. İş bu kadar karikatürleştikten sonra buna “ama” diyenler çoğalacaktır diye düşünüyorum. Bir taraftan ekonomik indirgemeciliğiyle vülger Marxist bir yaklaşım, bir taraftan din ve kapitalizm ilişkisine vülger Weberyen bir bakış... Bunların uzantısı olan hikayeleri uzun zaman terbiyeli terbiyeli dinledik. Ama artık ortadaki ciddi sorulara biraz daha ciddi biçimde eğilmek gerekebilir. TÜRKONFED bu hikayelerin neresinde duruyor mesela? Anadolu burjuvazisi bu kadar muhafazakar ise TÜRKONFED’in hiç de önemsiz olmayan varlığını nasıl açıklayacağız?

Aslında TÜSİAD gibi girişimci örgütleri de, odalar da bu iş dünyasındaki gelişmelerle ilgili popüler açıklamaların nerelerde tıkandığını gayet güzel görüyorlar. Odaların içinde de “ben bu şemanın içinde nerede duruyorum” diye düşünenler var. Ama devlet iş hayatında hala o kadar önemli ki, bunların dile getirilmesi çok kolay olmuyor.

Türkiye’de niye çok sayıda iş dünyası temsil örgütü var?

Bunların, sadece üyelerinin kısa vadeli çıkarlarını savunmak için değil, üyelerinin uzun vadeli çıkarlarına en uygun toplumsal ortamın yaratılması için de çalışan sınıf örgütleri olduğunu düşünebiliriz. Faaliyetlerinin hem ekonomik hem de siyasal çıkarlar olduklarını düşünebiliriz. Bu çıkarların ve onlara uygun toplumsal ortamın tanımları da farklı olabilir.

Ayrıca, bunların üyeleri için yaptıkları şeyler de farklılaşabilir. Mesela MÜSİAD network oluşturma

meselesine TÜSİAD’dan daha çok önem veriyor ve bunu daha iyi yapıyor olabilir. TÜSİAD da uzun dönemli strateji oluşturmaya yoğunlaşıyor olabilir. Bu kendi içinde olumsuz bir şey değil. Ama bu örgütler arasındaki rekabet, siyasi otoriteyi kendi tarafına çekme çabalarına dönüşürse, ya da siyasi otorite örgütler arasındaki bölünmeyi kullanarak kendi gücünü arttırmaya girişirse, bu olumsuz sonuçlar verebilir.

Peki bu durum devlet-ışadamları ilişkisine nasıl yansıyor?

Devletle ıadamları arasındaki ilişki, her yerde biraz gergin bir ilişki. Bu gerginlik iyi idare edilirse iyi yönetilirse, toplumsal ve ekonomik gelişme üzerinde olumlu etki yapıyor. Yani, çalışan kesimlerin çıkarlarına aykırı olmayan bir uzlaşma içinde çok fazla güç gösterisine girişmeden sürdürülen bir devlet-sermaye ilişkisi herkes için iyi sonuç verebiliyor. Bu olmadığı zaman işler genellikle hiç kimse için iyi gitmiyor. Tabii burada sermaye kesiminin içindeki farklı çıkarlar ve kısa ve uzun vadeli çıkarların farklı tanımları olabileceği de unutulmamalı. Eğer siyasi güç, siyasi amaçlarla, sermayenin bölünmüşlüğünden faydalanmaya ve bu bölünmüşlüğü manipüle etmeye kalkarsa, bunun sonuçları ne işçi kesimi açısından ne de ekonominin bütünü açısından çok hayırlı olmayacaktır. Dolayısıyla buna dikkat etmek lazım.

İş dünyası örgütleri arasında kısa dönemdeki çıkar farklılıkları uzun dönemde azalmaz mı?

En son kertede, iş dünyası içinde kimse sermayenin devletleştirilmesini istemez. Bu kesin. Ayrıca, mesela 1990’larda ve 2000’lerin başında TÜSİAD’la MÜSİAD arasında Türkiye’nin AB üyeliği konusunda çok büyük bir fark vardı. Şimdi o fark azalmış görünüyor. Ama AB’den ne beklendiği konusunda iki örgüt arasında hala çok büyük bir fark var.

Bence şunu unutmamak lazım: Kapitalizmin tek bir türü yok. Kapitalist ülkeler arasında çok önemli kurumsal farklar var, siyasetin ve toplumsal ilişkilerin yapısı açısından çok büyük farklar var. Bu farklı kapitalizm türlerinin yanı sıra, uzun vadeli çıkarlarını birbirinden farklı biçimlerde tanımlayan ve farklı toplum tahayyüllerini hayata geçirmeye çalışan girişimci grupları var. Çin de, Rusya da, İsveç de kapitalist ülkeler. Türk kapitalizminin bunlardan hangisine benzeyeceği de, sözünü ettiğim çıkar tanımları ve toplum tahayyülleri arasındaki farkların siyaseti nasıl etkileyeceğine bağlı.

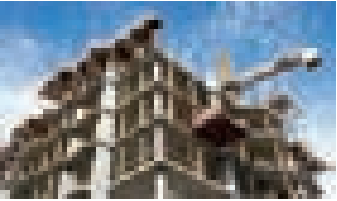
*Karbon'un simgesi

Türkiye, Aksa ile dünyanın sayılı karbon elyaf üreticileri arasında!

Dünya akrilik elyaf sektörüne yön veren AKSA, stratejik öneme sahip, yüksek teknoloji ürünü Karbon Elyaf üretimini AKSACA markasıyla hayata geçiriyor.

Çeliğe göre 3 kat daha dayanıklı ve 4,5 kat daha hafif olan karbon elyaf, dünyada pek çok önemli iş kolunda hammadde olarak kullanılıyor. Karbon elyaf üretimi ile AKSA, Türkiye'yi dünya çapında sektörün en büyükleri arasına yerleştiriyor.

Yapı endüstrisinde

Basıncılı tüp ve ekipmanlarında

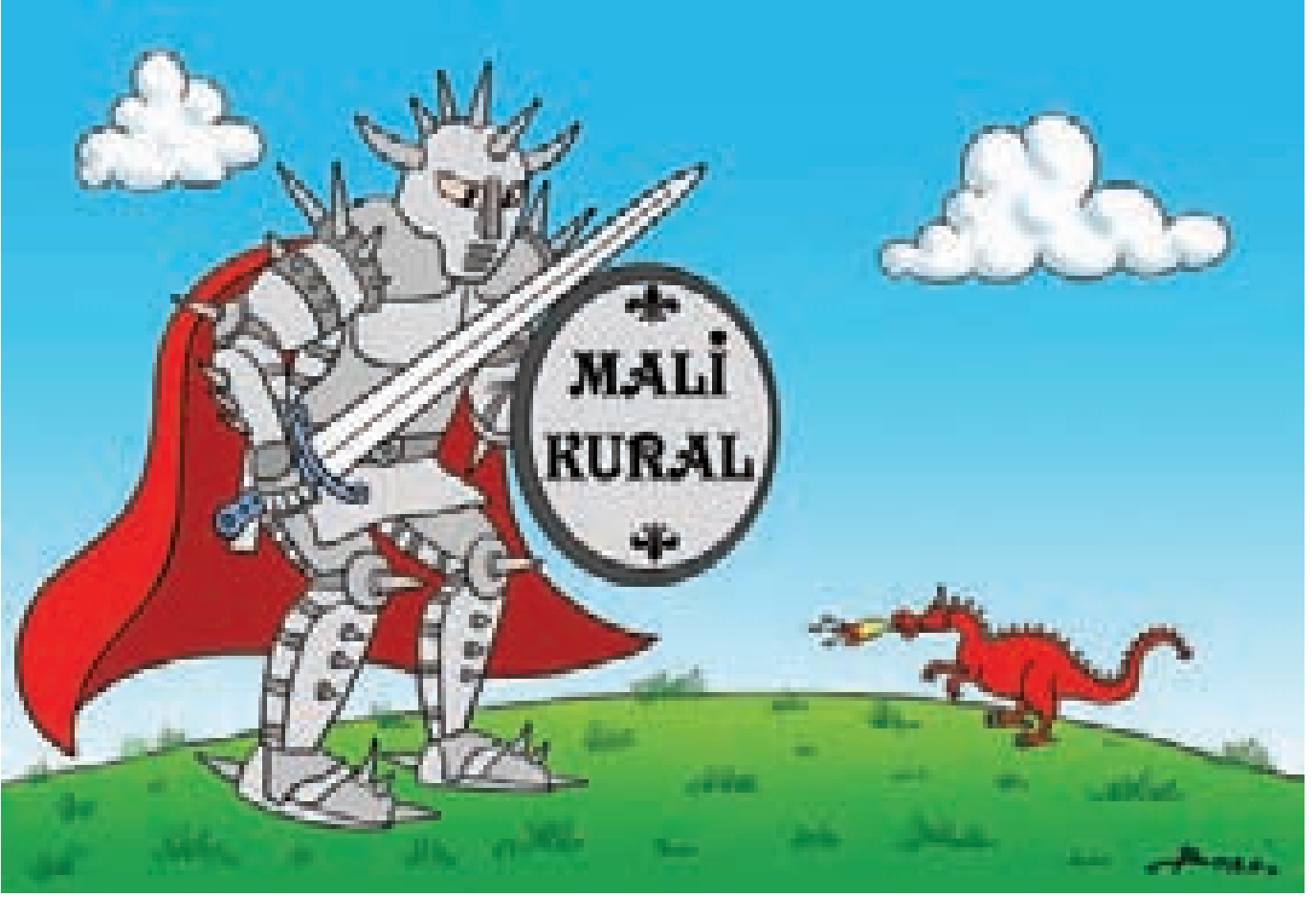
Rüzgar türbinlerinde

Havacılık sektöründe

www.aksa.com

DEMOKRATİK RANT DEVLETİ, AKP VE MALİ KURAL

Şerif Sayın

Kamu yönetimi uzmanı

Her hükümetin önünde bir mali kısıt vardır: uzun vadede devletin gelirleri harcamalarını karşılayabilmeli ve orta vadede finansman ihtiyaçlarını mali piyasalardan makul faizlerle giderebilmelidir.

Bu mali kısıtlar altında “Demokratik Rant Devletinde” hükümetlerin görevi:

1. Devlet yapısının mevcut maliyetini karşılamak,
2. Yandaş sermayeye kaynak aktarmak,
3. Artan sosyal taleplere kaynak bulmaktır.

Hükümetler yeniden seçilebilmek için bu üç görevi aynı anda yerine getirmeye çalışırlar.

Devlete borç veren uluslararası finans sermayesi, bu sermayenin çıkarlarını gözetken IMF, uluslararası piyasalardan borçlanarak devlete borç veren yerel bankalar ve bu bankaların sahibi olan sermaye sınıfı mali kısıtın bir kurala bağlanmasını talep etmekteydi. Bir de tabii bu kesimlerle uğraşan ve devletin borcunu yöneten Hazine ve Hazineden sorumlu Bakan bunun gerekliliğine inandı.

Uluslararası finans sermayesinin ölçsüz hırsının dizginlenememesinden çıkan son krizin etkilerini Türkiye çabuk atlattı. Devletin borçlanma faizi reel olarak son otuz senenin en düşük seviyesine indi.

Bir taraftan devlet üzerindeki gücünü konsolide etmek için savaşıyan diğer taraftan gelecek yıl seçime giden AKP'nin önündeki mali kısıtı bir kurala bağlamak şu anda işine gelmedi. Kriz esnasında verdiği bu sözden krizin etkisi geçince çark etti.

Bir taraftan devlet üzerindeki gücünü konsolide etmek için savaşıyan diğer taraftan gelecek yıl seçime giden AKP'nin önündeki mali kısıtı bir kurala bağlamak şu anda işine gelmedi. Kriz esnasında verdiği bu sözden krizin etkisi geçince çark etti.

Yatırımcı kurumlardan sorumlu bakanlar ve buralardan dağıtılan rantı paylaşan yandaş sermaye mali kurala itiraz ettiler. Haklıydılar. Mali kural uygulansa kullandıkları kaynak azalacaktı. Devlet yapısının maliyeti ve sosyal talepler her gün daha da artarken, tasarruf edilebilecek tek kaynak yatırımlardı. Hele seçime giderken bu musluğu kısmak partinin işine gelmedi. Üstelik daha önümüzde özelleştirilecek orman arazileri ve buradan sağlanacak gelirlerin kamu yatırımları ile kullanılması var.

Mali kural ileride de AKP'nin işine gelmez. Uluslararası finans sermayesinin krizi tekrarladığında, göstermelik olarak mali kuralı yasalaştırırsa da, benimsemez, etrafından dolaşır. Muhasebe oyunları her sene kendi hazırladığı bütçe kanunun etrafından dolaşmayı marifet sayan Maliye Bakanlığı bunun nasıl yapılacağını iyi bilir. Sayıştay ise bunu nasıl görmezden geleceğini iyi bilir.¹

Dönem AKP'nin sınırlardan kurtulduğu dönem. AKP kendi kendine neden bir mali sınır koysun.

Olan biten kısaca budur.

İzninizle, bu dergi tarafından bana tahsis edilmiş geri kalan alanı yine bir özet yapmak için kullanayım. Ama bu sefer özetlenecek hikaye çok daha geniş. Türkiye Cumhuriyetinin

demokratik bir rant devleti olarak oluşması ve son otuz yıllık evrimi, AKP'nin bu rant devletini nasıl yönettiği ve mali kuralı doğuran ve devletin mali yönetimini düzenleyen çerçevenin nasıl ortaya çıktığının bir özeti.

1. Demokratik Rant Devleti

Türkiye'de sermaye öncelikle devlet eliyle birikir, devlet eliyle el değiştirir. Rekabetçi piyasalar, sermaye birikimini düzenlemekte çok sonra gelir. Devlet rant yaratır ve rant dağıtır. Siyasi partiler ve onları destekleyen sermaye sınıfları bu amaçla örgütlenirler. Hükümeti yani rant olanaklarını ellerine geçirdiklerinde, bu rantı paylaşma mekanizmalarını hayata geçirmeye çalışırlar. Bürokrasi kah ayak direr kah ayak uydurur. Hükümet ne kadar başta kalırsa bürokrasi o kadar çok ayak uydurur.

Devletin yarattığı rant ne kadar sermaye birikimine yol açar, üretime dönüşürse, büyüme o kadar sürdürülebilir olur. Yatlara, katlara yani öncelikle tüketime dönüşürse, çar çur olur, tüketimden dolayı büyüme kısa bir süre artar sonra azalır.

Mali kural ileride de AKP'nin işine gelmez. Uluslararası finans sermayesinin krizi tekrarladığında, göstermelik olarak mali kuralı yasalaştırırsa da, benimsemez, etrafından dolaşır.

Rant iştahı sabit kabul edildiğinde, bir liralık rant yaratmak için on lira harcayan hükümetler mali kriz yaratırlar. Aynı rantı daha ucuza örgütleyen hükümetler bir taraftan mali disiplini sağlarken diğer taraftan sermaye birikimi ve büyümeyi sağlayabilirler. Kısa süreli koalisyon hükümetlerini büyük sermaye bu yüzden sevmez.

Bu mekanizma Türkiye'de bilinir, çalışır, rant oluşur, dağıtılır, üretime ve tüketime dönüşür. Ama bu mekanizmanın kendisi konuşulmaz. Rant savaşları olur, sermaye el değiştirir, yandaş olmayan sermaye üzerinde baskılar olur. Türkiye devletinin esasında bir rant yaratma ve dağıtma mekanizması olduğu bilinir ama bir türlü itiraf edilmez, konuşulmaz... Hatta hemen her kesim sanki bu böyle değilmiş gibi, devlete reform reçeteleri sunar (tabii bu satırların yazarı da).

¹ Radikal gazetesinde 30-31 Mart 2010 da yazdığım "Biçim İşlevi Takip Eder ve "Herkesin Rantı Kendine" başlıklı yazılarımda Sayıştay'ın neden işlevini yapmadığı konusunda bir çerçeve ortaya koymuştum.

Rant dağıtmak ayıp, günah değildir, erken kapitalizmde devlet esas olarak bunu yapar. Bunu “iyi” yapan devletler yüksek sermaye birikimine yol açtıktan sonra gelişip sosyal devlet olma vasfını kazanmıştır. Örneğin, Birleşik Krallık, Hollanda, Fransa gibi eski dünya devletleri, daha imparatorluk dönemlerinde uluslararası sermaye yaratabilmiş, sonra bu becerilerini burjuva devrimleri ile bütünleştirip sermaye birikimini sürekli hale getirebilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun böyle bir becerisi olmamış. Tabii rant yaratmış ve dağıtmış ama bundan sermaye birikimi pek yaratamamış. Biriken sermaye de batı sermayesiyle daha yakın ilişkiler kurmuş olan gayrimüslimlerin elinde toplanmış. İmparatorluk uzun süre mali krizlerle boğuşmuş, sürekli borç almış, sonunda iflas etmiş, toprak kaybetmiş, güç kaybetmiş ve yıkılmış. Yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş. Devlet kendine sadık bir milli burjuvazi yaratmanın önemine vakıf olmuş, devlet eliyle zenginler yaratılmaya başlanmış. İmtiyazlar, ihaleler ve vergi politikaları rant çarkları olarak oluşmuşlar.

Tabii Türkiye’de de devlet rant yaratmış ve dağıtmış ama siyasi istikrarsızlık olarak adlandırılan kısa ömürlü koalisyon hükümetlerinden dolayı rant dağıtımını sermaye birikimine odaklayamamış ve sonuçta yaratılan ranta göre çok düşük bir sermaye birikimine yol açmıştır.

Türkiye’de devletin kendi partisi eliyle rant yaratma ve dağıtma işi son derece kısa sürdü, hatta olamadı. İkinci dünya savaşı sonrasında Asya’da yaratılan sermaye birikimine baktığımızda, bir devlet partisinin uzun bir süre rant oluşumunu ve dağıtımını örgütlemekte uzmanlaştığını görürüz. Japonya, Kore, Singapur, Malezya ve bugün Çin de olan da budur: devletin etkin bir ulusal sermaye birikimi aygıtı olarak çalışması. Yönlendirilen rantlar, özel sektörde sermaye birikimine yol açar. Bu ülkelerin özel tasarruf hadleri bu kadar yüksek olmasının bir nedeni de budur.

Rant iştahı sabit kabul edildiğinde, bir liralık rant yaratmak için on lira harcayan hükümetler mali kriz yaratırlar. Aynı rantı daha ucuza örgütleyen hükümetler bir taraftan mali disiplini sağlarken diğer taraftan sermaye birikimi ve büyümeyi sağlayabilirler.

Tabii Türkiye’de de devlet rant yaratmış ve dağıtmış ama siyasi istikrarsızlık olarak adlandırılan kısa ömürlü koalisyon hükümetlerinden dolayı rant dağıtımını sermaye birikimine odaklayamamış ve sonuçta yaratılan ranta göre çok düşük bir sermaye birikimine yol açmıştır. Türkiye’nin tasarruf hadleri bu yüzden düşüktür. Dağıtılan rant önce tüketime, ondan artarsa sermaye birikimine gider. Yani Türkiye bu modelin maliyetini fazlası ile ödemiş ama getirisini yeteri kadar sağlayamamıştır.

ANAP iktidarları döneminde rant mekanizmalarına yeni çarklar eklendi. Özelleştirme, yap işlet devret sözleşmeleri,

garantiler, ihracat teşvikleri, özel banka kurma izinleri gibi yeni çarklar, imtiyazlar, ihaleler ve vergi politikaları gibi klasik araçlarının yanına eklenerek toplam rantı arttırdı. Rahmetli Özal kısa bir süre içinde bürokrasiyi de bu rant çarklarının cazibesine ortak ederek, rant dağılımını etkin bir şekilde yönetip yönlendirebildi ve yeni bir sermaye sınıfı yarattı. Sonradan Demirel’in aile fotoğrafında ve Çiller’in çevresinde bulunanlar da bu sermaye sınıfına eklendiler, ama ortalıkta bu kadar rant iştahını doyuracak kadar kaynak yoktu; borçlanıp borçlanıp yediler. Sistem 2001’de iflas etti, fatura rahmetli Ecevit’e çıktı!

Bu arada dünya sermayesi bu süreci yerel ortakları ile birlikte desteklediler. IMF, Dünya Bankası, iş alemi 2001 iflasının nedeni sanki sermayenin rant iştahı değilmiş gibi, faturaya populizm yazdılar. Sosyal güvenlik sistemi açık veriyordu, tarım transferleri verimsizdi ve memur maaşı çoktu. Siyasetçiler de seçilmek için durmadan populizm yapıyor, bu harcamaları arttırıyor; tabii bu yüzden mali istikrar bozuluyor, krizler oluyor ve uluslararası sermaye Türkiye’ye girmekten çekiniyordu. Populizm azalırsa Türkiye tekrar düze çıkacaktı. İşin garibi buna hakikaten kendileri de inanıyorlardı.

Türkiye’nin orta sınıfı ve iş alemi de 1980lerden itibaren tüketim coşkusuna kapıldı. Ülkenin tüketimi ile üretimi arasındaki farkın finansmanını devlet borçlanarak karşıladı; ülke 2001’de iflasın eşiğine geldi. Akabinde, kapitalizmin uluslararası bekçileri olan IMF ve Dünya Bankası güdümünde, Türkiye tüketim açlığını sürdürülür bir şekilde finanse edecek reformlara başladı.

35 yıldır sütaşkiyle...

İlk günden bugüne heyecanımızdan hiçbir şey kaybetmedik. Çünkü işimize, süte aşığız. Tam 35 yıldır sütü sevenler için sütaşkiyle çalışıyoruz.

444 4 SÜT
444 4 SÜT
www.sutas.com.tr

2. AKP

Örgütlenme becerisi son derece yüksek olan AKP, yönetim kadrolarını ele geçirerek son derece kısa sürede parti liderliğine ve örgütüne sadık bir bürokrasi yarattı. Devletin içindeki bürokratik derebeyliklerini yok etti ve yasama ve yürütme gücünü konsolide etti. Bunun sonucunda, devlet içinde iş yapma -yani rant yaratma ve dağıtma maliyeti (transaction cost) son derece azaldı. Devlet 100 liralık rant yaratırken öncesi gibi 1000 lira harcamadı, 150 lira harcadı. Parti örgütü ve bürokrasi birlikte nereden, kim için, ne kadar rant yaratılacağını ve bunun nasıl dağıtılacağını tasarladılar, elbirliği içinde rantı ilçe örgütlerine ve köylere kadar örgütlediler, tüm rant çarkları birbirlerine eklemlediler. Muhteşem bir rant verimliliği sağlandı - devletin yönlendirdiği rantlar öncesine oranla hem daha geniş kesimlere yayıldı -tüketim arttı- hem de yüksek oranda sermaye birikimine yol açtı. Yeni bir sermaye sınıfı ortaya çıktı.

Sermaye birikiminin artmasının ek bir nedeni daha vardı. AKP öncesine kadar üzerinde devlet baskısı bulduğundan toprak üstüne çıkamayan ama kökleri gitgide derinleşen ve AKP'yi kuran sermaye, AKP'nin hükümet olması ile üzerindeki baskıdan kurtuldu ve hızla devlet imkânları ile buluştu. Sonra Rus, Türkî ve Ortadoğu sermayeleri ile buluştu. Artık adı Anadolu Sermayesi olmuştu. Anadolu Sermayesi kısa zamanda çiçekler açtı, ağaç oldu, meyve verdi, tohumlarını saçtı.

Bu kesimin, özellikle KOBİ düzeyinde, kendi aralarında iş yapma biçimi, diğer (formel) iş yapma biçimlerine göre çok daha verimli. Çünkü iş yapmak için gereken güven ilişkileri cemaat, tarikat gibi sosyal ağlarla (networklerle) sağlanıyor. Anadolu'da bu ilişkiler dışında iş ilişkileri kurulamaz halde. Tabii sonuçta Anadolu sermayesine aidiyet ve AKP'ye destek küçük orta işletmelerde ve yerel düzeyde hızla yayılıyor.

AKP, Rusya, Türki devletler ve Ortadoğu devletleriyle ilişkilerini yoğunlaştırdıkça ki politikası bu, Anadolu sermayesi büyümek için dış sermaye sıkıntısı çekmemekte, gitgide yayılmakta ve hızla batı sermayesi ile ilişkilerde İstanbul sermayesine rakip olmakta.

Bu arada, global sermayenin kar iştahı ve oluşan likidite fazlası, bölgesinde göreceli bir siyasi istikrarı sağlamış olan Türkiye'yi sermaye akışları ile besledi. Hem uluslararası finans sermayesi, hem bölgedeki petrol zengini ülkeler Türkiye'ye kaynak akıttılar. Türkiye o ana kadar görmediği hızla büyüdü ve varlıkları değerlendirildi.

Devlet maliyesi yüksek faizli borç sarmalından kurtuldu.

AKP çok yüksek miktarlarda özelleştirme yaptı, buna ilaveten hızla büyüyen ekonomide gelirleri arttırdı, vergi toplamayı daha da etkinleştirdi. Ve bu kaynakların hemen hepsini harcadı. Reel olarak devletin borcu neredeyse aynı kaldı, ancak milli gelir büyüdüğü için, kamu borcunun milli gelire oranı azaldı.

Amerikan finans sermayesinin ölçsüz hırsından çıkan son krizin maliyetini ağırlıkla devletler üstlendi. Batı devletleri büyük ölçüde sosyal hakları keserek, bu krizin kamu maliyeleri üzerine eklediği yükleri finanse etmeye çalışmaktalar. Son elli yılda kazanılan sosyal haklar yavaş yavaş kısıtlanmaya başlandı. Kriz, tabii

Örgütlenme becerisi son derece yüksek olan AKP, yönetim kadrolarını ele geçirerek son derece kısa sürede parti liderliğine ve örgütüne sadık bir bürokrasi yarattı. Devletin içindeki bürokratik derebeyliklerini yok etti ve yasama ve yürütme gücünü konsolide etti. Bunun sonucunda, devlet içinde iş yapma -yani rant yaratma ve dağıtma maliyeti (transaction cost) son derece azaldı.

Türkiye'yi de ciddi bir şekilde etkiledi, ama etki uzun sürmedi ve kamu maliyesine yükü kolayca finanse edilebildi. Kriz öncesindeki her şey güllük gülistanlık ruh haline kısa sürede dönüldü.

AKP makroekonomik istikrarı bozmadan, hem orta sınıflara hizmet götürebilir hem de kendisini destekleyen iş alemine rant sağlayabilir hale geldi. Son sekiz yılda yapılan tüm seçimleri kazandı.

Tüm bu dönemde IMF, Dünya Bankası, uluslararası ve yerel sermaye Türkiye'yi ve AKP'yi alkışladı.²

3. Peki bu arada mali kural nereden çıktı?

On küsur senelik romantik bir hikaye. Anlatayım.

2001'de devlet mali iflasın eşiğine geldiğinde, bir avuç delikanlı bürokrat ve bir kaç akademisyen, kamu maliyesini ve mali

² Radikal gazetesinde 12 Mart 2010 da yazdığım "Demokratik Rant Devleti ve AKP" başlıklı yazımda yukarıda sunulan analize ilaveten 2010 larda ne olacak ve İstanbul sermayesi başlıklı iki kısa analiz daha var. 9 Nisan 2010 da yayınlanan "AKP ne yapmalı" başlıklı yazı da AKPnin önündeki fırsatları tartışıyor.

yönetimini uluslararası iyi uygulamalar ışığında yeniden düzenleyecek bir yasal çerçevenin omurgasında fikir birliğine varmışlardı. 2001 krizini takiben, IMF, Dünya Bankası ve AB'nin desteği de alınarak 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi kanunu hazırlandı. AKP'nin çaylaklık döneminde, 2003'ün sonunda, bu kanun Mecliste neredeyse oybirliği ile kabul edildi.

Bu kanun, kamu kaynaklarının mali disiplini sağlayacak kadar, ülkenin stratejik öncelikleri doğrultusunda, yüksek verimlilikte, saydam ve hesabı verilebilir şekilde kullanılmasını düzenliyordu.

İktidara ilk geldiğinde kamu yönetiminin bu ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerektiğini düşünen AKP'nin reformcu kadroları bu kanunu benimsediler. Bu ilkeleri savunan bir dizi tamamlayıcı yasal çerçeve hazırladılar. Kamu yönetimi temel ilkeleri adlı çerçeve kanun, CHP'nin muhalefeti ve bastırması ile o zamanki Cumhurbaşkanı Sezer tarafından Anayasaya aykırı olduğu nedeniyle veto edildi. O zamanlar çok sevenlerin aslında çok hayıflanmalarını gerektiren bir veto.

AKP'nin kamu yönetimi reformu beyin takımı, bir taraftan geleneksel vesayet kurumlarının ve muhalefetin gazabına uğrarken, diğer taraftan AKP yönetimini bu ilkeleri benimsemekte

Sermaye birikiminin artmasının ek bir nedeni daha vardı. AKP öncesine kadar üzerinde devlet baskısı bulduğundan toprak üstüne çıkamayan ama kökleri gitgide derinleşen ve AKP'yi kuran sermaye, AKP'nin hükümet olması ile üzerindeki baskıdan kurtuldu ve hızla devlet imkânları ile buluştu.

ikna edemediler. Kaybettiler. AKP döneminde kamu reformları uygulama iradesi oluşturulamadı. Siyaset işleri eline aldı, parti örgütü üzerinden, kendi alışlagelmiş temel ilkelerini uyguladı. İstanbul iş aleminin bu konuda bir ses çıkarmadı.

Ancak bu arada 5018 kanunlaşmıştı, niyet yoktu ama uygulanması gerekiyordu. Gerekli yönetmelikler seneler içinde yavaş yavaş çıkarıldı, bunlar şeklen uygulandı, sistemin etrafına yeni bir kılıf örüldü, ama fiilen bir şey değişmedi. Eski tas eski hamam kozmetik değişikliklerle, göz boyamalarla devam edildi.

Devlet bütçesi, AKP öncesinde de olduğu gibi, tamamen siyasetin emrinde bir araç olmaya devam etti. Her ne kadar ortada orta vadeli mali planlar olsa da, pek kimse bu planları çok ciddiye almadı, her kamu kurumu bir stratejik plan hazırlamış olsa da ortaya pek bir strateji çıkmadı. Verimlilik ve performans göstergeleri ek kırtasiye oldu, iç kontrol ve iç denetim ise göstermelik. Usuller var ama esas yerine gelmiyor, zaten gelmesi de pek arzu edilmiyor. Kimsenin işine gelmiyor.

Devletin mali yönetiminin nasıl düzenlendiği ve yürütüldüğü büyük sermayesinin umurunda değildi, varsa yoksa bütçe açığı. Mali piyasaların ve iş aleminin duymak ve bilmek istediği sadece buydu. Medya, köşe yazarları ve ekonomi yorumcuları buna odaklandılar. Ekonomi gündemi, faiz, kur ve bütçe açığı tartışmalarına hapis kaldı.

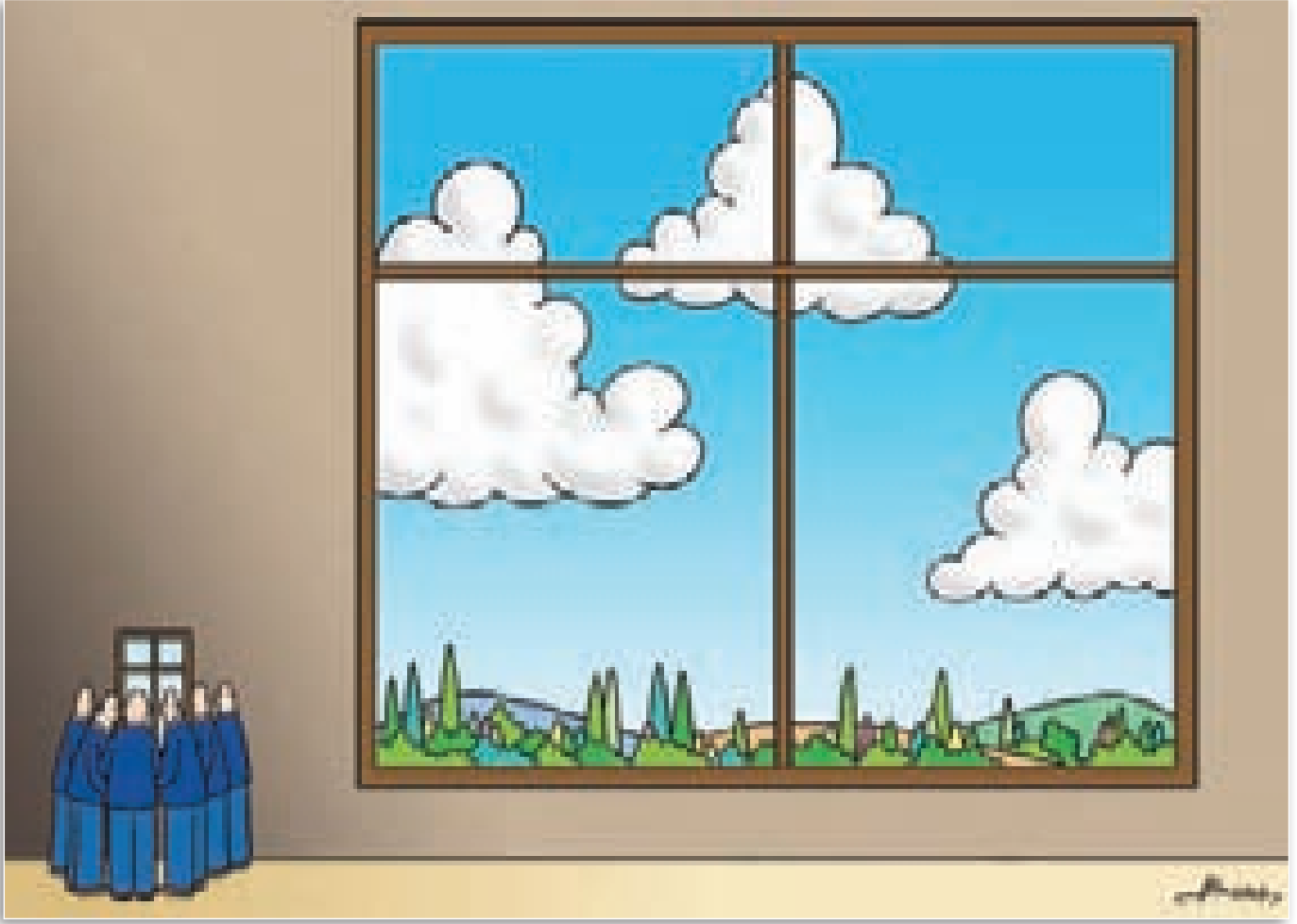
5018'i takip eden sadece IMF ve Dünya Bankası vardı; onlar da yapılan kozmetik değişiklikleri kamuoyuna tescil ettiler. Bu arada Dünya Bankası bir seri iyi yönetim programı uyguladı ve bunlara istinaden Hazine'ye bir dolu borç verdi. Onlar da oynamaları gereken rolü oynadılar.

IMF, son otuz senedir T.C. hükümetlerinin makro ekonomik gidişatını ve mali durumunu en yakın takip eden kuruluş oldu. Bu yakın takip, AKP döneminde de sürdü. Program sonuna geldiğinde AKP, IMF'nin yeni bir program için istediklerini reddetti. Ancak bu süreç ve tartışmalar esnasında IMF, Sayın Ali Babacan'ı ve ekonomi bürokrasisini mali kuralın gerekli olduğuna ikna etti. 5018'in bir işe yaramadığını bu süreçte katılan herkes biliyordu. Hiç olmazsa mali disiplini sağlamak için ek bir düzenlemenin yapılması gerekliliğini ekonomi bürokrasisi benimsedi. Piyasalara artık böyle güven verilecek, artık IMF gözetimine ihtiyaç kalmayacaktı. Uluslararası kriz patlayıp, finans sermayesi Türkiye'den kaçarken, hükümet mali kural uygulama fikrini kabul etti.

IMF, Dünya Bankası, uluslararası finans sermayesi ve büyük sermayesi zaten ortak odak noktaları olan bütçe açığını kısıtlayan mali kural fikrini destekledi. Gerisi detaydı!

Krizin etkileri kısa sürdü. Türkiye'de reel faiz son otuz senenin en düşük seviyesine geldi. Hükümetin mali kuralı benimsemediğinde kaybedeceği bir şey kalmadı. Ve hükümet mali kuraldan çark etti. Medya, köşe yazarları ve ekonomi yorumcuları hükümeti eleştirdiler, ama nihayetinde faizlerde pek bir değişiklik olmadı.

Bu hikaye de burada bitti.

EKONOMİ POLİTİKASINDA EKSEN KAYIYOR MU?

Türker Hamzaoğlu

Türkiye, Orta Dogu ve Kuzey Afrika Bölgesi Baş Ekonomisti -
Bank of America Merrill Lynch

Türkiye, dünya ekonomisinde 2008-09 yıllarında yaşanan resesyondan kamu maliyesi çok fazla zarar görmeden ve borç yükü çok artmadan çıkan ülkeler arasında ön sıralarda yer aldı. 2011 yılında mali kuralın uygulanmayacak olması da bu resmi çok fazla değiştirmeyecek. Ancak hükümetin önce ısrarlı bir şekilde misafirleri yemeğe davet edip, ardından kendi pişirdiği mis gibi yemeği (mali kural) servis etmekten vazgeçip üstelik yerine bir kaç akşam önceden kalan yemekleri (orta vadeli program) teklif etmesi sadece iştahları kaçırmakla kalmamış, ev sahibinin ne yapmak

istediği hakkında da ciddi soru işaretleri yaratmıştır. Türkiye'nin ihtiyacı, dış konjonktürü son on yılda uyguladığı doğru ekonomi politikalarından geri adımlar için bahane olarak kullanmak değil, bir ölçüde krizin getirdiği fırsatı kullanarak ekonomide büyük ölçüde sağlanan normalleşmenin bir üst seviyeye taşınmasıdır.

Mali kuralın ertelenmesi beklentileri nasıl etkiler?

Türkiye'nin son on senede uyguladığı ve büyük bölümü IMF programları altında hazırlanmış olan ekonomi politikalarının omurgasını mali disiplin oluşturdu. Geçtiğimiz yıl ve bu yılın

Hükümetin önce ısrarlı bir şekilde misafirleri yemeğe davet edip, ardından kendi pişirdiği mis gibi yemeği (mali kural) servis etmekten vazgeçip üstelik yerine bir kaç akşam önceden kalan yemekleri (orta vadeli program) teklif etmesi sadece iştahları kaçırmakla kalmamış, ev sahibinin ne yapmak istediği hakkında da ciddi soru işaretleri yaratmıştır.

başında kamuoyu ve piyasaları meşgul eden, Türkiye'nin IMF ile bir anlaşma yapıp yapmayacağı konusunda yaşanan tartışmalarda da geri plandaki endişe, dış finansman ihtiyacının yanı sıra IMF çıpasının ne ile ikame edileceğiydi. Bu açıdan, hükümetin uzun bir çalışma ve kamuoyu tanıtımı sonucunda, üstelik seçim yılında uygulamaya başlamak üzere, yeni çıpa olarak takdim ettiği mali kural basit bir formüle dayalı bir ekonomi politikası aracı olmasının ötesinde bir anlam içermektedir.

Aynı şekilde, kuralın son anda hükümet tarafından rafa kaldırılmasının yarattığı hayal kırıklığı da 2011 yılında bütçe açığının önerilen kurala nazaran biraz daha yüksek olacağı tahmininin ötesindedir. Hükümet, bir bakıma seçim sathına girildiğinin ve maliye politikası da dahil olmak üzere her türlü imkanın bu öncelikli amaca göre seferber edileceğinin sinyalini vermiştir. Nihayetinde siyasetçilerin amaç fonksiyonu (oy oranını ençoklamak) ile toplumsal refahın artması için gerekli ekonomi politika seçenekleri (sorumlu para ve maliye politikası) her zaman örtüşmeyebilir. Ancak ekseriyetle bu politik tercihler için katlanılması gereken bir maliyetin de söz konusu olduğu akıllardan çıkmamalıdır.

Ekonomiden sorumlu bakanın hamiliğini üstlendiği ve piyasaların da onayını alan mali kuralın kabinedeki yatırımcı bakanlıkların itirazı nedeniyle uygulamaya sokulamaması, ekonomi politikası açısından iki zafiyeti ortaya koymuştur. Öncelikle, ekonomi yönetiminde bir koordinasyon eksikliği / konstanstrasyon kaybı söz konusudur. Gözüken odur ki, referandum ve şimdiden içersine girdiğimiz 2011 seçim süreci hükümetin enerjisini büyük ölçüde tüketmektedir.

Diğer yandan, hükümetin mali kurala duyulan ihtiyacı sorgulayan, ya da kuralın uygulanmasının mali disiplin açısından çok da fark getirmediği yönündeki açıklamaları talihsiz olmuştur. Piyasaların beklentisi, mali kuralın Türkiye'nin iktisat politikasındaki dönüşümün mihenk taşı olmasıydı. Hükümetin etkili kesimlerinden gelen bu açıklamalar iktisat politikasındaki dönüşümün henüz olgunlaşmadığını akıllara getirmiştir. Maalesef, siyasetçiler hem geçtiğimiz on yılda mali disiplinin Türkiye'ye kazandırdıklarını henüz tam olarak idrak etmiş değiller; hem de Türkiye'nin yakaladığı tarihi fırsatın farkında olmadıkları izlenimini veriyorlar.

Oldukça ağır hasarlar bırakan krize bardağın dolu tarafından bakarsak, Türkiye uzun yıllardır başını ağrıtan makro sorunlardan nispeten daha az bir bedel ödeyerek kurtulma imkanı bulmuştur. Ekonominin dışsal bir sokla birlikte hızla daralması ve dünya piyasalarında yaşanan sert kredi daralması sonucunda kısa vadeli sermaye hareketlerinin faiz oranlarına olan duyarlılığının geçici bir süre nerdeyse kaybolması nedeniyle sadece enflasyon hızla düşmemiş, faizlerin de genç kuşakların ömründe görmediği seviyelere indirilmesi mümkün olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye krizle birlikte düşük enflasyon - düşük faiz ortamını kalıcı hale getirerek büyüme potansiyelini artırma ve tekrar yatırım yapılabilir bir ülke olma imkanını kucagında bulmuştur.

Benzer bir makro senaryo normal zamanlarda ancak ekonominin uygulanan makro politikalarla bilinçli olarak resesyona sürüklenmesinin ertesinde mümkün olabilirdi. Nitekim İsrail, Polonya, Meksika ve Brezilya örneklerinde

Türkiye'nin IMF ile bir anlaşma yapıp yapmayacağı konusunda yaşanan tartışmalarda da geri plandaki endişe, dış finansman ihtiyacının yanı sıra IMF çıpasının ne ile ikame edileceğiydi.

enflasyonun yenilme süreci ancak bu şekilde olmuş ve hatta bu politikalar finansal piyasalar tarafından ödüllendirilirken, siyasetçiler zaman zaman seçim sandıklarında siyasi bedel ödemişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, hükümet ağır bir siyasi maliyet ödmeden sahip olduğu bu fırsatın değerini bilmelidir. Nitekim piyasalar mali kuralın hayata geçirileceği beklentisini satın alırken, ekonomi yönetiminden bu önemli adımı neden

attıkları yönünde olgun açıklamalar gelmesi Türkiye’de iktisat politikasının olgunlaştığı yönünde algılanırken, orta ve uzun vadeli beklentiler hızla iyileşmiş, Türkiye’nin risk primi de görece olarak azalmıştır. Hazine’nin bu sene ilk defa 10 yıllık sabit kuponlu tahvil ihraç edebilmesinde ve bu tahvillerin faizinin %10,5’ten %8,5’e gerilemesinde de mali kural beklentisi son derece etkili olmuştur.

Niye Mali Kural?

Ekonomiden sorumlu bakan Ali Babacan mali kuralı takdim ettiği basın toplantısında kuralla neyi amaçladıklarını açıkça ortaya koymuştu:

- 1) Kamu maliyesi politikalarına uzun vadeli öngörülebilirlik getirmek,
- 2) Ekonomide güven ve istikrarı güçlendirmek,
- 3) Türkiye’nin risk priminin düşmesi ve böylece kamu borçlanma maliyetlerinin azaltılması,
- 4) Mevduat ve kredi vadelerinin uzatılmasına katkı sağlayarak, özel sektörün daha uzun vadeli ve daha düşük maliyetle kaynaklara ulaşmasını sağlamak.

Piyasalar mali kuralın hayata geçirileceği beklentisini satın alırken, ekonomi yönetiminden bu önemli adımı neden attıkları yönünde olgun açıklamalar gelmesi Türkiye’de iktisat politikasının olgunlaştığı yönünde algılanırken, orta ve uzun vadeli beklentiler hızla iyileşmiş, Türkiye’nin risk primi de görece olarak azalmıştır.

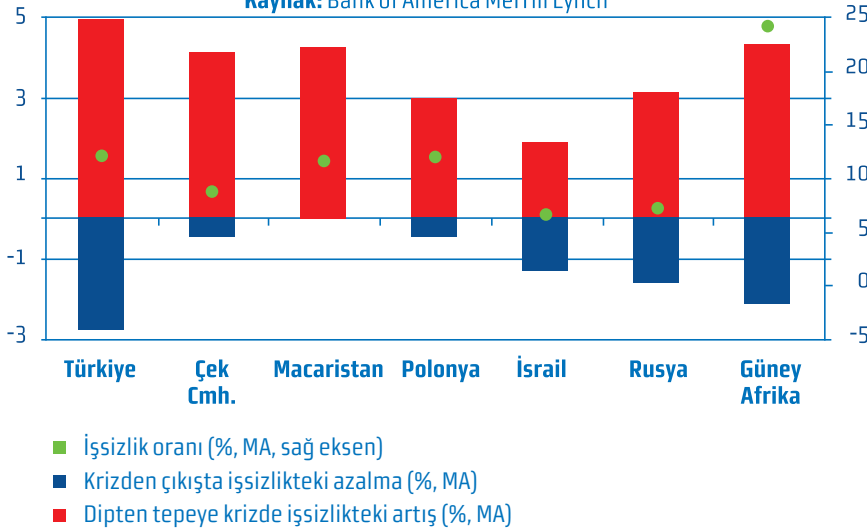
Hükümet tarafından yeterli ölçüde vurgulanmamış olsa da, mali kural enflasyona karşı verilen mücadele açısından çok önem taşıyor. Şayet enflasyonun orta vadeli hedef civarına kalıcı olarak indirilmesi Türkiye’nin büyüme potansiyelini artıran yolu açan temel değişimi temsil ediyorsa, mali kural da bu amacı sağlamak için temel politika araçlarından biridir. Öngörülebilir ve sorumlu

maliye politikası, merkez bankasının para politikası üzerindeki baskıyı da azaltarak düşük enflasyon – düşük reel faiz ortamı için elzem olan politika kredibilitesini oluşturmaya katkı sağlayacaktır.

Türkiye her ne kadar enflasyonu 2004 yılının ilk yarısında tek hanelere (%7 civarına), indirmiş olsa da enflasyondaki atalet tam olarak kırılmamış, enflasyon 2009 krizine kadar %8-12 aralığında dalgalanmaya devam etmiştir. Bu dalgalanmanın arkasında üç temel neden yatmaktadır: gıda fiyatları, enerji fiyatları ve hükümetin en kolay kaynak olarak gördüğü dolaylı vergi ve idari fiyatlar. Her ne kadar bu sorunlar yapısal özellikler içerse de, mali kural en azından dolaylı vergi ve idari fiyat artışlarına sıkça başvurulmasını engelleyebilirdi.

GRAFİK 2 Krizde İstihdam (%)

Kaynak: Bank of America Merrill Lynch

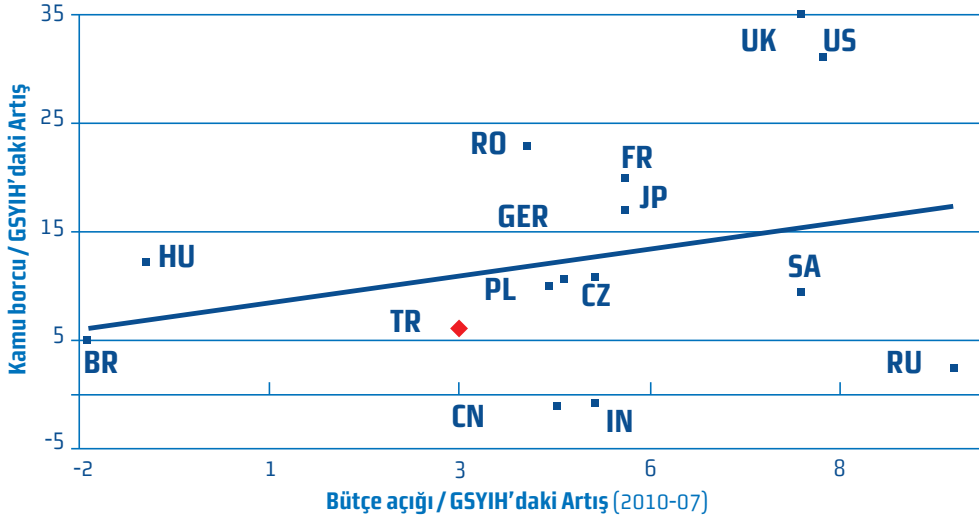
Aslında bu dört temel amaca eklemeler yapmak mümkün: siyasetin ‘açık eğilimini’ ortadan kaldırmak (“deficit bias” – mali harcamaların kısa dönemli faydasını mevcut hükümet / yönetim görürken maliyetin gelecek hükümetler / yönetimler tarafından ödenmesi siyasilerin açık vermeye meyilli olmasına sebep oluyor); ekonomik çevirimleri yumuşatmak (ekonomi büyürken tasarruf etmek, küçülürken harcamaları artırmak) ve yapısal cari açığın iyileştirilmesine katkı sağlamak (kamu tasarruflarının doğrudan, özel tasarrufların dolaylı olarak artması).

Mali kural bütçe açığını %1’e indirmeyi hedeflerken, kabaca mevcut bütçe dengesiyle ekonominin %1,5-2’nin üzerinde büyüdüğü her sene kamu borçlanma gereğini de azaltacaktı. Her ne kadar kural harcamalar üzerine değil de açık üzerine tasarlanmış olsa da, mali kural koyma olgunluğunu gösterebilmiş bir hükümetin bütçe dengesini iyileştirmek için vergi artışlarından ziyade özelleştirme, harcama etkinliği ve yapısal reformlara başvuracağını beklemek makuldür.

GRAFİK 1

Krizde Kamu Maliyesi (GSYİH'ye oran, yüzde puan)

Kaynak: Bank of America Merrill Lynch

2011 senesinde mali kuralın uygulanmayacağına ortaya çıkması, bu yukarıda çizdiğimiz mali kurallı pembe tablonun tersine döneceği anlamına gelmiyor. OECD tarafından maliye politikası üzerine yapılan bir araştırmaya¹ göre, genelde mali kuralın uygulanmaya başlaması ve kamu maliyesindeki iyileşme arasında bir ilişki olsa da, nedenselliğin hangi yönde işlediği belirsiz kalmaktadır.

Daha açık bir deyişle, mali kuralların uygulamaya geçirilmesi hükümetleri uyguladıkları maliye politikalarında daha sorumlu davranmaya itebileceği gibi, bu sorumluluğa zaten sahip olan hükümetlerin mali kuralları hayata geçirmesinin diğerlerine göre daha mümkün olduğunu da ileri sürebiliriz. Türkiye için de mali kuralda yaşanan gel-gitte piyasaların üzerinde durduğu husus bu ikincisi olacaktır.

Dünya uygulamalarından hareketle, hükümetlerin mali kuralla ellerini bağlamadıklarını, sadece mali disiplin konusundaki kararlılıklarını kamuoyuyla paylaştıklarını ileri sürebiliriz. Herhangi bir hükümetin bu şekilde bir adımı atması için ön koşullardan biri koyulan kuralın meyvelerinin seçim sandığında alınabilmesi olmalıdır. Bunun olabilmesi için de, kamuoyunda mali disiplin üzerinde bir genel mutabakat olması gerekmektedir. Tersten gidecek olursak, piyasalar açısından endişe verici olan, mali kuralın rafa kaldırılmasından ziyade, mali disiplin konusunda hem hükümet içersinde hem de kamuoyunda yeterli mutabakatın olmamasıdır.

¹ OECD, Economic outlook No.81, Fiscal consolidation: lessons from past experiences, 2007

Küresel krizde**maliye politikası performansı**

Türkiye'deki kamu maliyesine karşılaştırmalı olarak bakmakta fayda var. Nihayetinde yatırımcılar açısından, içerisinde bulunduğumuz krizden çıkış sürecinde alternatifler içersinde en iyisini seçmek kadar, en az kötü olanı seçmek de etkin bir strateji haline gelmiştir.

Bu açıdan bakıldığında, Grafik:1'de görüldüğü üzere Türkiye'nin kamu borcu ve bütçe açığında 2010 yılındaki artış 2007 yılına kıyasla nispeten küçüktür. GSYİH'ye oran

olarak 2007 yılına kıyasla Türkiye'nin kamu borcu 6 puan ve bütçe açığı 3 puan artarken, bu artışlar örneğin İngiltere'de 35 puan ve 8 puan; Amerika'da 31 puan ve 8 puan; Güney Afrika'da 9 puan ve 8 puan olmuştur. IMF programlarını uygulamak zorunda kalan Romanya ve Macaristan'da ise kamu borcundaki artış sırasıyla 23 puan ve 12 puan olurken, bütçe açığındaki artış ise sırasıyla 4 puan ve 1 puan olmuştur. Brezilya'da ise kamu borcu 5 puan artarken, bütçe dengesinde 2 puan iyileşme görülmüştür.

Ortaya çıkan bu nispeten olumlu mali tabloyla övünürken, 2009 yılında ekonominin makro temellerin işaret ettiğinden çok daha hızlı daraldığını da hatırlamak gerekmektedir. Türkiye'de işsizlik oranının hızlı şekilde

Piyasalar açısından endişe verici olan, mali kuralın rafa kaldırılmasından ziyade, mali disiplin konusunda hem hükümet içersinde hem de kamuoyunda yeterli mutabakatın olmamasıdır.

arttıktan sonra yine aynı şekilde hızla düzeldiği gözükmemektedir. Grafik 2'de ise ülkelerin 2009 yılındaki büyüme hızına (y-ekseni), yurtdışı piyasalarının büyüklüğüne (x-ekseni, borçluluk oranına göre uyarlanmış) göre bakıldığında, Türkiye ekonomisinin 2009 yılında haddinden fazla daraldığı sonucu çıkabilir. Dolayısıyla, yaşanan güven bunalımı ve maliye

politikasının geç devreye sokulmasının Türkiye'nin kamu maliyesindeki nispeten düşük bozulmada rol oynamış olduğu tezinin de haklılık payı vardır.

Fakat her ne kadar sancılı bir dönem yaşanmış olsa da, krizden görece olarak daha hızlı, daha az hasarlı ve IMF yardımı olmadan çıkıyor olmak ekonomik aktörlerin ve yatırımcıların Türk ekonomisine olan güvenini artırmıştır. Bu nedenle bu görece olumlu kamu dengesi Türkiye açısından iyi haber vermektedir. Öncelikle, Türkiye'nin krizden çıkışta kamu maliyesinde taşımak zorunda olduğu bagajın az olması büyüme görünümü açısından olumludur. İkincisi, maliye politikasında önümüzdeki dönemde muhtemel bozulmaya karşılık piyasaların toleransı nispeten daha yüksek olacaktır. Ancak hükümetin seçim sürecinde kamu kaynaklarını verimli ve ülkenin ihtiyacı olan yatırım harcamalarından ziyade cari harcama ve transferlere ayırmasının Türkiye açısından bir kırılma yaratacağını da belirtmekte fayda vardır. Mali kuralın gerçekleşmeyeceğinin ortaya çıktığı Temmuz ortasından beri tahvil piyasasında yaşanan fiyat hareketleri de bu tezi doğrulamaktadır.

Önümüzdeki on senede, Türkiye'nin geçtiğimiz on yılda Brezilya'nın gerçekleştirdiğine benzer bir başarı öyküsü yaratması hayal değildir. Ancak bunun gerçekleşmesi için politika yapımcıların mali kuralda yaşananların tersine yapısal reformlara daha büyük bir pencereden orta ve uzun vadeli bakmaları gerekmektedir.

Gelişmiş ekonomilere yönelik büyüme görünümünün hızla bozulduğu ve deflasyon riskinin finansal piyasalarda artarak fiyatlandığı son bir buçuk aylık dönemde, Amerikan tahvil faizleri hızla gerilerken, gelişmekte olan ülkelerde de faizler aşağı gelmiştir. Bu nedenle, yatırımcılar mali kuralın ertelenmesine tepki vermedi demek yanıltıcı olacaktır. Aksine, Güney Afrika, gelişmekte olan Avrupa, ve Orta Doğu ülkelerinde genellikle faizler tüm vadelerde ABD faizlerindeki gelişmelere paralel olarak aşağı gelirken, Türkiye'de getiri eğrisi artan orta-uzun vadeli mali ve enflasyon riskini yansıtarak dikleşmiş, kısa vadelerde faiz düşerken, 10 yıllık faiz az da olsa artış göstermiştir.

Bir başarı öyküsü için mali disiplin

Krizden çıkış sürecinde yaşanan çalkantılar, ekonomi politikalarının daha kısa vadeye odaklanmış olması ve yüksek miktardaki likidite piyasası fiyatları ve yatırımcı davranışlarının ekonomik temellerden zaman zaman uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Ancak bu çalkantıların 2011 senesi itibarıyla durulmaya başlaması ve dünya ekonomisinin daha düşük bir potansiyel büyüme oranı ekseninde ama gelişmiş ekonomilerin problemlerinin devam ettiği bir ortamda istikrar kazanması muhtemel gözükmektedir. 'Yeni normal' olarak da tanımlanan bu dönemde büyümesinin temel kaynağı yurtiçi talep olan, sermaye hareketlerine ihtiyacı az, kamu maliyesi nispeten kuvvetli ülkeler öne çıkacaktır.

Bu nedenle, Türkiye'nin birinci önceliği enflasyonun belinin kalıcı olarak kırılarak düşük enflasyonlu ülkeler ligine katılması olmalıdır. Türkiye'nin uzun yıllardır arzu edilen fakat başarısız olan yüksek ve sürdürülebilir büyüme patikasına girmesi, reel faizlerin geçtiğimiz on senedeki ortalama %15 seviyesinin önümüzdeki büyüme çevriminde ortalama dörtte birine inmesi ve yatırım yapılabilir ülke kredi notuna kavuşmasıyla mümkün olacaktır. Bunun için gerekli olan para ve maliye politikalarında kredibilitenin artırılması ve uzun zamandır ihmal edilen yapısal reformlara tekrar yoğunlaşılmasıdır.

Ülke örneklerinden hareketle, başarılı bir dezenflasyon süreci ve akabinde yaratılan başarı öykülerinde göze çarpan beş ortak esas söz konusudur:

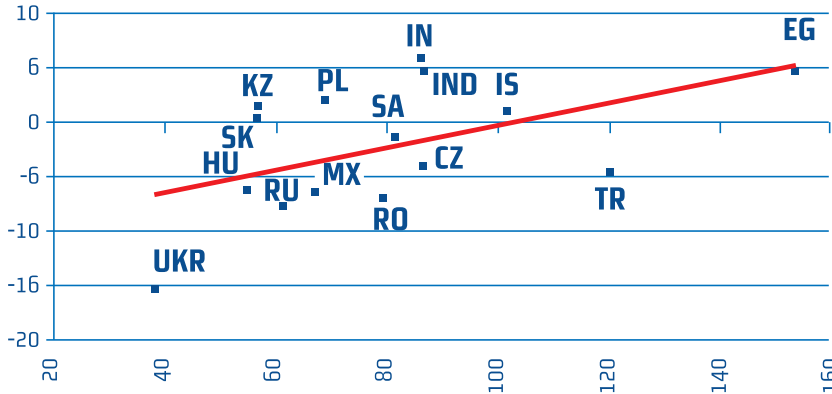
1) Şans: Uygulamaya konulan istikrar politikası veya kalkınma planının başarısı dışsal koşullara göbeğinden bağlıdır. Gelişmiş ülkelerin faiz ve para politikalarında ani değişiklikler, dış ticaret hadlerinde yaşanan sert dalgalanmalar ve finansal krizlerin domino etkisi gibi dışsal şoklar uygulanan programların kaderini belirleyebilir. Mevcut konjoktürde gelişmiş ekonomilerin uzunca bir süre deflasyonist baskı altında kalacak olması ve ufukta G3 merkez bankalarının faiz artışlarının olmaması, Türkiye açısından bir şanstır. Merkez ülkelerdeki sorunların gelişmekte olan ülkelerin finansal yatırımlardan daha büyük bir pay almasına yol açtığı bu dış konjoktürde ekonomi politikalarında sorumluluk gösteren ülkeler bunun mükafatını fazlasıyla alacaktır.

Krizde Büyüme

GRAFİK 3

(%, y-ekseni: 2009 GSYİH büyüme hızı, x-ekseni: borçluluk oranına göre uyarlanmış yurtiçi piyasanın büyüklüğü)

Kaynak: Bank of America Merrill Lynch

2) Kötü başlangıç koşulları: İlerleme ve gelişme göreceli kavramlardır. Bir anlamda başlangıç koşullarının bir fonksiyonu da diyebiliriz. Genellikle yaşanan krizler sonrasında açıklanan programların daha başarılı olmasının ardında kötü başlangıç koşullarının da etkisi küçümsenmemelidir. Hala geniş olan çıktı açığı, nispeten yüksek bütçe açığı, döviz kurundan fiyatlara olan geçişkenliğin azalmış olması ve fiyatlama davranışında krizle birlikte gelen değişim, enflasyonla mücadele açısından Türkiye'nin şu anki avantajlarını oluşturmaktadır.

3) Yapısal reformlar: Enflasyondaki ataleti kırmak ve enflasyon hafızasını sıfırlamak oldukça zordur. Diğer yandan enflasyonla mücadeledeki başarısızlıklar bir sonraki çabanın başarı şansını da azaltır. Bu nedenle, yapısal reformlar sadece problemin köküne inmekle kalmayıp, beklentiler açısından da cıpa görevi görecektir. Her ne kadar politika seçeneklerini makrodan mikroya genişletmek mümkün olsa da mali disiplin, merkez bankası bağımsızlığı, güçlü bankacılık sektörü, enflasyon hedeflemesi ve dalgalı kur, reçetenin olmazsa olmazlarını oluşturur.

4) Kredibilite: Enflasyonun uzun süre konulan hedeflerin üzerinde seyretmesi ve aşağı yönlü atalet göstermesi, bütçe dengesinin bozulması ve populist uygulamalar, para ve maliye politikasının güvenilirliğini zedeleyecektir. Ekonomide karar vericiler hem hükümetin hem de merkez bankasının enflasyonun artmasını engellemek için gereğini yapacağına dair güven duymalıdır. Bu açıdan mali kural, bağımsız merkez bankası ve proaktif para politikası önem kazanmaktadır.

5) Siyasi istikrar: Literatür yeni ve arkasında kuvvetli destek bulunan hükümetlerin koalisyon veya zayıflamış / yıpranmış hükümetlere göre dezenflasyon programlarında daha başarılı olduğunu öne sürüyor. Gerçekten de AKP hükümetinin 2002 seçimleri sonrasında görev başına gelmesi Türkiye için keskin bir dönüşü temsil etmiş ve arkasındaki kuvvetli destek hükümetin son derece iddialı bir ekonomik programı başarıyla tamamlamasına imkan vermiştir. Türkiye ekonomik normalleşmeyi tamamlamaya yakın gözükürken, gündeme oturan siyasi normalleşme muhtemelen daha sancılı olacaktır.

Kısa vadede Türkiye'nin krizden çıkabilme potansiyelinin bölgedeki rakip ülkelere kıyasla daha yüksek olması bir yana, orta ve uzun vadeli bir açıdan bakıldığında, 2001 krizi ertesinde başlayan Türkiye ekonomisindeki normalleşme sürecinin bir üst seviyeye taşınabilme fırsatı yakalanmış olması yatırımcılar açısından heyecan vericidir.

Şayet şans hazırlığın fırsatla buluşması olarak görürsek, Türkiye'nin de hazırlıklıklarını yavaşlatması değil, hızlandırması gerekmektedir. Türkiye'nin bu şanstaki gerçek anlamda yararlanması, şimdiye kadar sağlanan kazanımları kalıcı hale getirmesi ve büyüme potansiyelini artırması için, şimdilik arkadan esen dış konjonktür rüzgarının yapısal reformları hayata geçirmek ve para ve maliye politikalarına duyulan güveni artırmakta kullanması gerekmektedir. Yoksa küresel krizle gelen (düşük enflasyon, düşük reel faiz, portföy yatırımları vs.) küresel toparlanmayla birlikte geri gidebilecektir.

Önümüzdeki on senede, Türkiye'nin geçtiğimiz on yılda Brezilya'nın gerçekleştirdiğine benzer bir başarı öyküsü yaratması hayal değildir. Ancak bunun gerçekleşmesi için politika yapıcıların mali kuralda yaşananların tersine yapısal reformlara daha büyük bir pencereden orta ve uzun vadeli bakmaları gerekmektedir. En başta söylediğimizi tekrar edersek, Türkiye'nin ihtiyacı olan dış konjonktörü son on yılda uyguladığı doğru ekonomi politikalarından geri adımlar için bahane olarak kullanmak değil, bir ölçüde krizin getirdiği fırsatı kullanarak ekonomide büyük ölçüde sağlanan normalleşmenin bir üst seviyeye taşınması olmalıdır.

TARIM MALLARININ FİYATLARI “TERBİYE” EDİLEBİLİR Mİ?

Erol H. Çakmak
İktisat Bölümü, ODTÜ

Otuz yıldır sakin seyreden gıda malları fiyatlarının 2007 yılı ortalarında hızlı artışı, özellikle gelişmekte olan ülkelerin gündeminde sıkça yer almaya başladı. Ailelerin bütçelerinin yüzde 30'dan fazlasını gıdaya harcayan bu ülkelerde gıda güvencesi tartışmaları yeniden alevlendi. 2008'in sonlarına doğru gevşeyen fiyatlar geçtiğimiz aylarda yeniden yukarı doğru hareketlendi. Fiyatlar düşük seviyelerde seyrederken önemsenmeyen bu tür oynamalar, artık korkutmaya başladı.

1970'lerin sonlarından itibaren reel olarak düşen gıda fiyatlarının yukarı hareketinin kalıcı olması beklenmektedir. Ancak, artışın 2007 ve bir nebze Ağustos 2010'daki gösterdiği

aşırı tepkiler geçici niteliktedir. 2010 yılında yeni bir sürpriz gelişme olmadığı takdirde fiyatların 2009 başındaki seviyelere inmesi kaçınılmazdır.

Dünya gıda fiyatlarının yoldan çıkışı ve sakinleşmesi bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Yakın geçmişte dünyada buğday, Türkiye'de kırmızı et ve buğday fiyatlarındaki hızlı tırmanış öne çıkmıştır. Daha sonraki kısımlarda et ve buğday piyasalarına odaklanarak bu malların dünya ve Türkiye'deki seyri irdelenecektir.

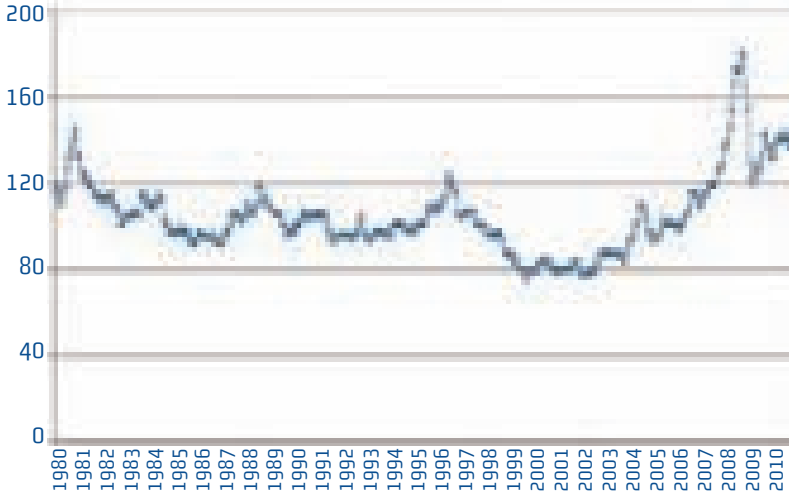
Dünya tarım piyasalarında ne oldu, ne oluyor?

Dünya reel gıda fiyatları endeksinin Ocak 1980-Temmuz 2010 arasındaki seyri Şekil 1'de verilmektedir. Reel gıda fiyatları

GRAFİK 1

Dünya Gıda Malları Fiyat Endeksi

Ocak 1980-Temmuz 2010 (2005=100)

Kaynak: IMF (2010)

yaklaşık on yılda bir zirve yapmaktadır. 1990'ların ortalarında oluşan zirve sonrası gıda fiyatları hızla düşmüş ve son çeyrek yüzyılın en düşük seviyelerine ulaşmıştır. Yukarı yönlü hareket 2005 yılında başlamıştır. 2007 sonlarına doğru devrevi hareketin normal seyrinden çıkmasında arz ve talep kaynaklı unsurlar, fiyatların 1970'li yıllara benzer şekilde, hızla yukarı hareketine neden olmuştur.

2007 yılında arz ve talep tarafında beklenen ve beklenmeyen gelişmelerin bir araya gelmesi ile gıda fiyatlarının yukarı yönlü hareketinin şiddeti artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı gelir artışı, tahıl ve yağlı tohumların biyoyakıt kullanımındaki artış, ABD ve AB'nin biyoyakıt kullanım program ve hedefleri talep tarafından fiyatlara baskıyı artırmıştır.

Arz tarafından fiyatların yükselişine katkı da gecikmemiştir. 2000'lerin başından beri başlıca tahıllarda ve yağlı tohumlarda stok/kullanım oranları düşük seyrediyordu. Tarımda yoğun olarak kullanılan enerji ve gübre fiyatları yükseliyordu. Arz tarafında fiyatları yükseltici önemli bir darbe de kuraklıktan geldi. Gıda fiyatlarının yukarıya hareketini önleyecek bir gelişme en azından ufukta görünmüyordu. İşte tam bu noktada dünya finans sisteminde yaratılan kaynağın bir kısmı hızla tarım malları piyasalarına yöneldi.

Tüm mal piyasalarında olduğu gibi tarım malları piyasalarında da büyük finans şirketlerinin yatırımları her zaman vardı ve olmaya devam edecek. Spekülatif talep sadece büyük finans şirket kaynaklı değildir. Bu arada spekülatif taleple, fiziki mal

talebini değil, vadeli işlem ve ilgili endeks talebini kast ettiğimi belirtiyim. "Spekülatör" aklı gelebilecek her türlü piyasada vardır. Tek yaptığı gelecekteki birkaç günlük süre için fiyat tahminidir. Fiyatı yükselecek malı veya kontratı bugün alır, sonra satar. Düşecek olanı bugün satar. Normal şartlarda maharet ister. Doğru tahmin spekülatöre kazandırır; yanlış iflas ettirir. Bir anlamda "spekülatör" piyasaların işleyişine yardımcı olur. (Grafik 1)

Tarım malları piyasalarında finans kesiminin payı epeyce düşük düzeyde seyrediyordu. Özellikle 2007 yılında bu pay gittikçe artmaya başladı. Artan talep, azalan arz nedeniyle zaten sıkışık seyreten tarım malları piyasalarına, trilyon dolarların, onlarca milyarının girişi kaçınılmaz olarak fiyatların uçmasına yardımcı oldu. Fiyat düşüşleri, yükseliş kadar hızlıydı. Örneği mısır fiyatlarından verelim. Fiyatların devamlı artacağı üstüne

oynayan finansal spekülatörler net alımda bulundukları mısır kontratlarının sayısını Şubat-Ekim 2008 arasında yüzde 60 oranında azalttılar. Satışa çıkan yüksek sayıda kontrat fiyatlarını hızla düşürdü. Aralık 2008 mısır kontratlarında fiyatlar, yıl ortasında zirve seviyesi olan 280 dolar/ton civarından, Ekim 2008'de 150 dolar/tonun altına indi.

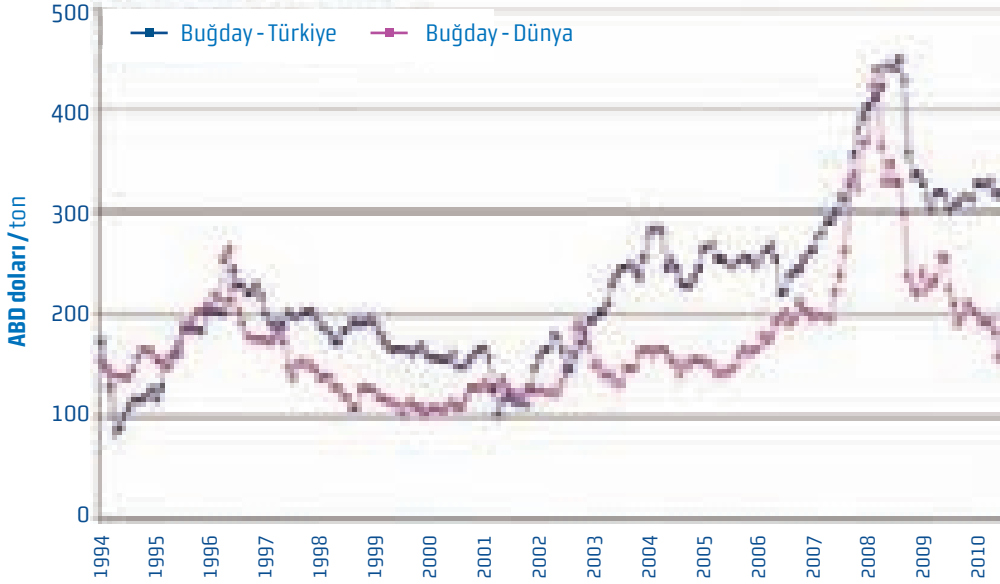
1970'lerin sonlarından itibaren reel olarak düşen gıda fiyatlarının yukarı hareketinin kalıcı olması beklenmektedir. Ancak, artışın 2007 ve bir nebze Ağustos 2010'daki gösterdiği aşırı tepkiler geçici niteliktedir. 2010 yılında yeni bir sürpriz gelişme olmadığı takdirde fiyatların 2009 başındaki seviyelere inmesi kaçınılmazdır.

Tarım malları piyasalarındaki köpüğün nedenini finans sektörünün katkısına bağlayan çalışmalar kesin bir sonuç ortaya koymaktan uzaktır. Köpüğün patlamasının hemen ardından yakın vadeli tarım mallarının fiyatlarıyla, net uzun pozisyonlu kontrat sayılarına dayanan basit korelasyonlar ve grafiksel analizler 2009'dan sonra sorgulanmaya başlanmıştır. 2009 yılında net uzun pozisyonlu kontrat sayısı tekrar artmaya başlamış, ancak mal fiyatları sakin seyretilmiştir.

GRAFİK 2

Türkiye ve Dünyada Buğday Fiyatları

Ocak 1994-Temmuz 2010 (ABD doları/ton)

Not: Türkiye fiyatı: Üretici fiyatı. Dünya fiyatı: ABD kışlık kırmızı sert, no. 1, Meksika Körfezi, fob.

Kaynaklar: TÜİK (2010a), IMF (2010), MB (2010).

Irwin ve Sanders'ın (2010), OECD için yaptıkları çalışmanın ilk sonuçlarına göre endeks fonlarındaki hareketler vadeli piyasa fiyatlarının oynaklığına etki etmemektedir. Daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için zaman serisinin uzamasını beklemekten başka çare yok gibi.

Ağustos 2010'da da görüldüğü gibi özellikle arz tarafındaki beklenmedik gelişmelerin oynaklığa katkıda bulunduğu kesin. 2007 sonrası piyasaların ve ülke politikalarının fiyatlara hassasiyeti arttı. İhracatçı ve ithalatçı ülkelerdeki panik fiyatları günlük veya haftalık da olsa hızla yukarılara çekebiliyor.

Piyasalar ithalatçı ülkelerin tedarik isteklerinden çok, ihracatçı ülkelerin artan fiyat riski nedeniyle ihracatı yasaklamalarından etkililiyor. Geçtiğimiz yıllarda ihracat yasakları pirinç fiyatlarını uçurmuştu. Benzer durum Rusya'nın 2010 yılı sonuna kadar ilan ettiği buğday ihracatı yasağıyla yaşanıyor. Üstüne Rusların vazgeçemediği kara buğday ithalatının haberi bile dünya buğday fiyatlarını etkiliyor.

Buğday fiyatları

Türkiye ve dünya fiyatlarının seyri Şekil 2'de verilmektedir.

İç fiyatlardaki oynaklığın bir kısmı döviz kurundaki dalgalanmalarla ilişkilidir. Yerli ve ithal buğday arasında kalite farkı olmadığı varsayılmıştır.

Türkiye buğdayda kendine yeterliliği sürdürmek istemektedir. Bu nedenle iç buğday piyasası sıkı kontrol altındadır. İyi yıllarda kısıtlı da olsa buğday ihracatı yapılırken, buğdayın kıt olduğu yıllarda gümrüksüz ithal kanalları açılarak, iç fiyatın fırlaması önlenmeye çalışılır. Dahilde işleme rejiminin gerektirdiği buğday temini yerli arz miktarıyla yakından ilgilidir.

Türkiye'de buğday fiyatları navlun ve diğer masraflar eklendiğinde bile dünya fiyatının 50-100 dolar üstünde oluşmaktadır. Ancak,

hızlı yükseliş dönemlerinde her iki fiyat birbirine yaklaşmaktadır. İç piyasa fiyatlarını dolara çevirmek için kullanılan döviz kurunun etkisi özellikle kriz dönemlerinde belirgin hale gelmektedir. (Grafik 2)

Satın alma gücüyle düzeltilmiş kırmızı et fiyatında Türkiye dünya şampiyonudur. Dünya ve iç fiyatlardaki fark tercihi, ithalatı yasaklayarak 1990'ların başında yapılmıştır ve hayvancılık üretimini geliştirme amacıyla sürdürülmektedir. Bu tercih aynı zamanda tahıl politikasıyla da yakından ilgilidir.

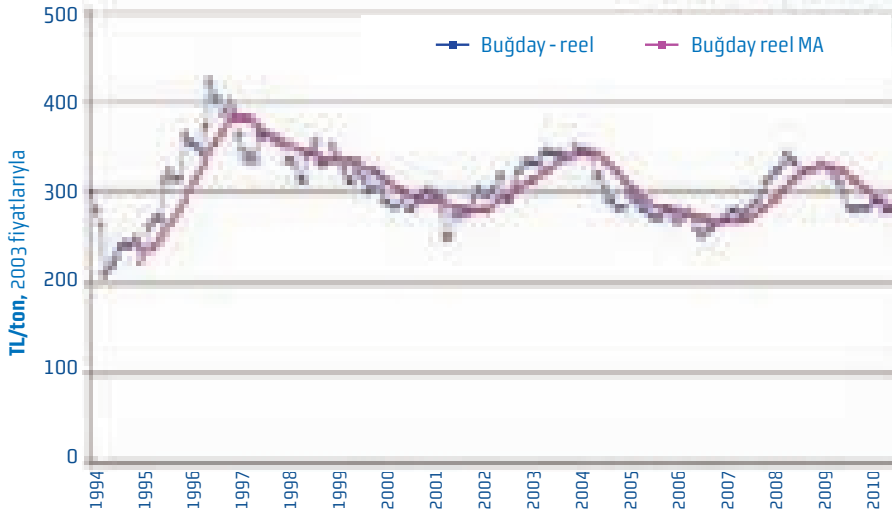
Reel buğday fiyatlarının seyri Grafik 3'de sunulmaktadır. Reel fiyatlardaki oynaklık dolar fiyatına oranla daha düşük düzeydedir. 2007-2008 dolar fiyat artışları reel fiyatlara yansımamıştır. Hatta 1994'ten bu yana en düşük dalga boyu 2007-2008 kriz yıllarında oluşmuştur.

Ağustos 2010'daki fiyat artışları henüz istatistiklere yansımamıştır, ancak dünya buğday üretiminde yeni sürprizler olmadığı takdirde buğday fiyatının sakin seyrine döneceği beklenmektedir. Yerli üretim miktarında beklenen düşüşe rağmen artan fiyat etkisinin sadece ithal fiyatlarındaki değişimle sınırlı kalacağı söylenebilir.

GRAFİK 3

Türkiye’de Reel Buğday Fiyatları

Ocak 1994-Temmuz 2010 (TL/ton, 2003 fiyatlarıyla)

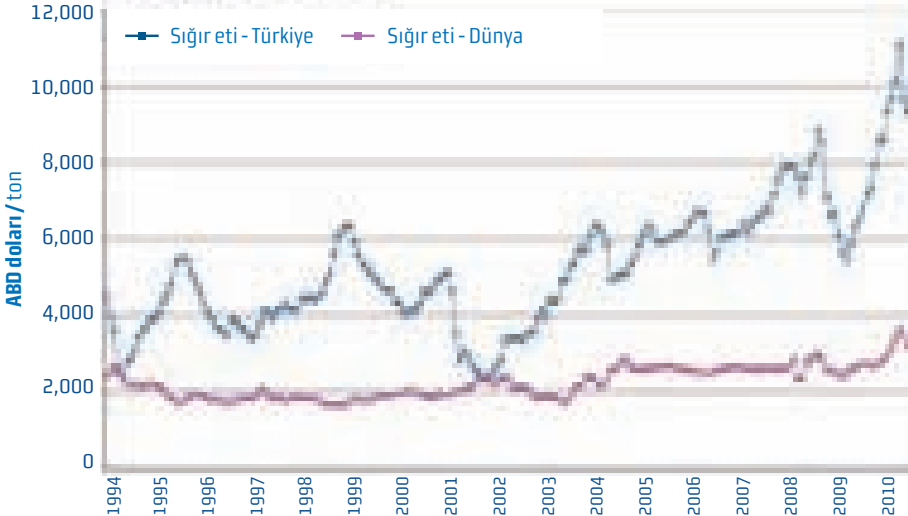
Not: Üretici fiyatları. MA=mevsimsellikten arındırılmış.

Kaynaklar: TÜİK (2010a), TÜİK (2010b).

GRAFİK 4

Türkiye ve Dünyada Sığır Eti Fiyatları

Ocak 1994-Temmuz 2010 (ABD doları/ton).

Not: Türkiye fiyatı: Üretici fiyatı. Dünya fiyatı: Avustralya/Yeni Zelanda, ABD ithal fiyatı, donmuş.

Kaynaklar: TÜİK (2010a), IMF (2010), MB (2010)

Kırmızı et fiyatları

Türkiye’de kırmızı et fiyatları 2010 yılının yaygın tartışma konusu olarak öne çıkmıştır. Türkiye ve dünya fiyat eğilimleri açısından et fiyatları buğday fiyatlarından apayrı bir dinamiğe sahiptir. Türkiye’de iç fiyatlarla dünya fiyatları arasında ilişki uzun yıllardır kopuktur. Sığır ve dana etiyle beraber son yıllarda koyun ve kuzu eti fiyatı makası gittikçe açılmıştır. Yüzde 240 gümrük vergisinin yanında, uygulamada et ithalatının yasak olması Türkiye ile dünya fiyatları arasındaki kopukluğun ana nedenleridir. Belirtmeden geçemeyeceğiz: Satın alma gücüyle düzeltilmiş kırmızı et fiyatında Türkiye dünya şampiyonudur. Dünya ve iç fiyatlardaki fark tercihi, ithalatı yasaklayarak 1990’ların başında yapılmıştır ve hayvancılık üretimini geliştirme amacıyla sürdürülmektedir. Bu tercih aynı zamanda tahıl politikasıyla da yakından ilgilidir.

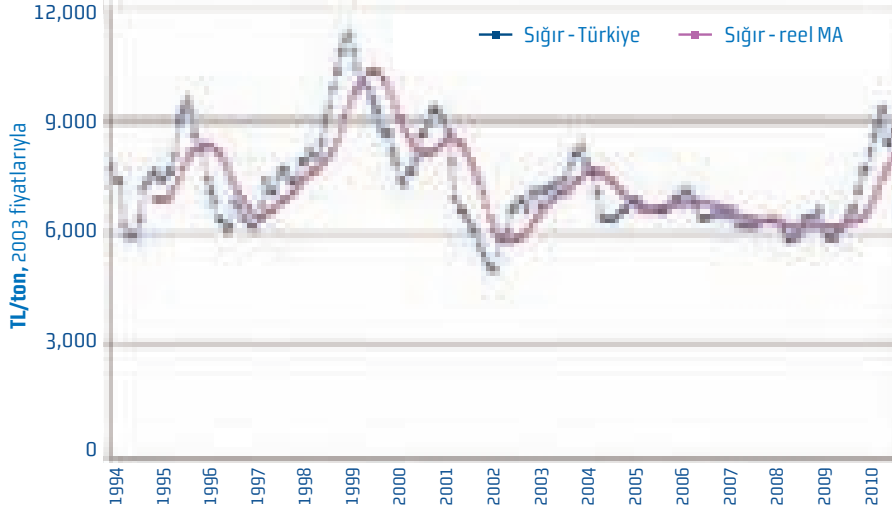
Türkiye’de özellikle kırmızı et üretim koşullarında kökten değişim içindedir. Hayvancılık doğunun ekstansif üretiminden, büyük oranda batıya entansif üretime kaymıştır ve kaymaktadır. Bu tür işletmeler üretim teknolojileri, ölçek ekonomileri ve yem kompozisyonundaki ikame olanakları nedeniyle tahıl fiyatlarından daha az etkilenmektedirler. Son üç yılda yem fiyatlarında artış sınırlıdır. Hayvan hastalıkları kontrol altına alınarak, yerli üreticilerin hem ithalatla, hem de ihracat pazarlarında rekabet olanağına kavuşmaları hayvancılığı geliştirmede önemli rol oynayabilir. Böylelikle fiyat seviyesi ve oynaklığı dünya fiyatlarına daha hassas hale gelebilir.

Grafik 4’te örüldüğü gibi kriz yılları dışında sığır etinde iç fiyatla dünya fiyatının ilgisi yoktur. Kalite ve ithalat maliyeti düzeltmesi yapıldığında bile iç fiyat, dış fiyatın en az üç mislidir. 2009 yılının ilk çeyreğinde iç fiyat dibe vurmuş ve yukarı yönlü dalga başlamıştır ve devam etmektedir. Hayvancılıkta üretim koşulları gereği bir

GRAFİK 5

Türkiye’de Reel Sığır Eti Fiyatları

Ocak 1994 - Temmuz 2010 (TL/ton, 2003 fiyatlarıyla)

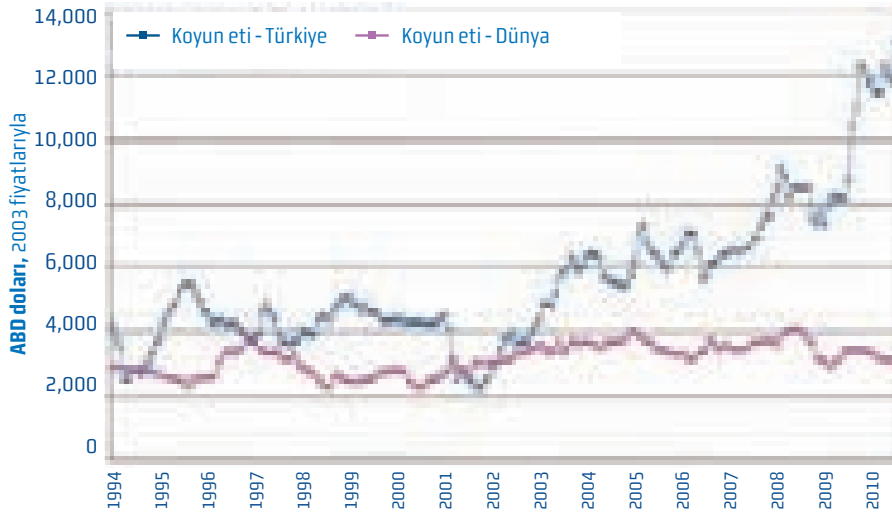
Not: Üretici fiyatları. MA=mevsimsellikten arındırılmış.

Kaynaklar: TÜİK (2010a), TÜİK (2010b)

GRAFİK 6

Türkiye ve Dünyada Koyun Eti Fiyatları

Ocak 1994-Temmuz 2010 (ABD doları/ton)

Notlar: Türkiye fiyatı: Üretici fiyatı. Dünya fiyatı: Yeni Zelanda, Londra fiyatı, donmuş.

Kaynaklar: TÜİK (2010a), IMF (2010), MB (2010)

süre daha yükselen dalganın devam etmesi beklenmektedir. Kısıtlı ithalat kısıtlı bir süre fiyat artışını gemleyebilir.

2000'lere kadar yakın seyreden Türkiye ve dünya koyun eti fiyatları arasındaki makas sığır etine benzer şekilde açılmıştır (Grafik 6).

2004 yılının sonundan itibaren reel et fiyatları uzun süren düşüşe geçmiştir (Grafik 5 ve 7). Öncekilere oranla düşüşün daha uzun sürmesinin nedeni genel kriz koşullarına bağlanabilir. Düşen talep ve artan üretim maliyetleri nedeniyle sürüdeki hayvanlar hızla elden çıkarılmış ve sürüler küçülürken, et arzı artmış ve fiyatların düşüşü devam etmiştir. Krizin etkisinin hafiflemesi ile beraber, talep toparlanmış ve 2009 ortalarından itibaren fiyatlar hızla tırmanmaya başlamıştır. Hayvancılık sektöründe arzın talep artışına tepki vermesi vakit almaktadır. Kısa dönemde kesik, kesik ve küçük miktarda ithalat izinlerinin fiyat etkisi sürü büyüklükleri toparlanana kadar sınırlı kalır. Üstüne ticaret politikasında değişiklik olmadığı sürece, fiyatlardaki devrevi hareketin yukarı yönlü hareketi arz koşulları nedeniyle öncekilere oranla daha uzun sürecektir.

Sonuç: Gelecekte ne olur?

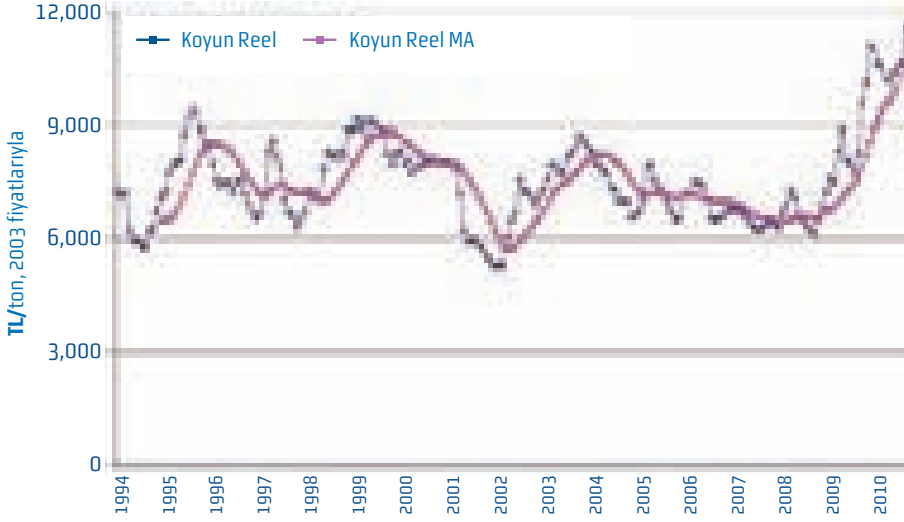
Temel gıda mallarının fiyatları eskiye oranla daha oynak hale gelecektir. Krizin neden olduğu belirsizlik yanında, biyoyakıt politikaları tarım malları piyasalarının enerji fiyatlarıyla etkileşiminin artması oynaklığı artıracaktır. Oynaklıkta iklim değişikliği kaynaklı sıklaşan kuraklık etkilerini de hesaba katmak gerekmektedir.

Temelde, dünya tarım fiyatları tekrar arz-talep temelli hareketlerine geri

GRAFİK 7

Türkiye Reel Koyun Eti Fiyatları

Ocak 1994-Temmuz 2010 (TL/ton, 2003 fiyatlarıyla)

Not: Üretici fiyatları. MA=mevsimsellikten arındırılmış

Kaynaklar: TÜİK (2010a), TÜİK (2010b)

dönecektir. Normal koşullarda fiyat seviyesinin gelişiminde arzın talep baskısına tepkisi belirleyici olacaktır. Normale dönüşün hızlanmasıyla beraber, 2010-2019 yılları arasında reel tarım fiyatlarının, 2007/08 fiyatlarına dönmese de, önceki on yıl ortalamasının en az yüzde 10 üstünde oluşacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2010). Reel fiyatlardaki kısıtlı artış, üretim maliyetlerinin önemini koruyacağına işaret etmektedir.

Son yarım yüzyıldaki üretim ve fiyatlardaki gelişmeler, arzın gecikmeli de olsa, talebe tepki gösterdiğini işaret etmektedir. Fiyatlar yükseldiğinde daha önce kullanılmayan alanlar üretime açılmaktadır. Örneğin, son yıllarda ABD ve AB arz kontrolünü amaçlayan alanları üretimden çekme politikalarından büyük oranda vazgeçmişlerdir. Yükselen fiyatlar dünyanın çeşitli bölgelerinde tarımda kullanılmayan geniş alanların tarıma açılmasına neden olmaktadır.

Dünyada kamusal Ar-Ge harcamaları azalırken, özel sektör harcamaları artmaktadır. Teknolojik değişiminin yayılmasının hız kazanmasıyla önemli ürünlerde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki verim farkları düşmektedir.

Uzun dönemde tarım mal piyasalarının dünya finans sisteminde sınırlı rolünün devam edeceği ve fiyat hareketlerinin arz-talep değişikliklerine bağlı kalacağı

beklenmektedir. Tüm piyasalarda olduğu gibi, tarım mal piyasalarına da spekülative atak kaçınılmazdır. Yakın geçmişte görüldüğü gibi, aşırı yükselen fiyatlar dünyada aç insan sayısını artırmaktadır ve aniden gıda güvencesi tartışmaları düşük gelirli çiftçi tartışmalarını bastırmaktadır. Eğer kısa dönemde dünya tarım malları fiyatlarında aşırı artış önlenmek isteniyorsa, tek tek ülkelerin girişim ve politikaları işe yaramaz. Önemli mallarda acil müdahale stokları tutma kapasitesine sahip uluslararası bir kuruluş gereklidir. Böylelikle spekülative atak olasılığı da azaltılabilir.

İncelenen iki ürün kapsamında dünya fiyat hareketlerinin Türkiye fiyatlarına etkisi sınırlı kalacaktır. Buğday fiyatlarındaki artışlar, düşüşlerden daha fazla iç fiyatlara yansıtılırken, kırmızı et fiyatlarının dünya fiyatlarından bağımsız hareketi devam edecektir. Et fiyatlarının dünya fiyatlarına yaklaşmasında belirleyici unsurlar yem maliyetleri ve iç piyasada rekabet koşullarıdır. Koyma suyla değirmenin döndüğü nerede görülmüş?

1970'lerin sonlarından itibaren reel olarak düşen gıda fiyatlarının yukarı hareketinin kalıcı olması beklenmektedir. Ancak, artışın 2007 ve bir nebze Ağustos 2010'daki gösterdiği aşırı tepkiler geçici niteliktedir. 2010 yılında yeni bir sürpriz gelişme olmadığı takdirde fiyatların 2009 başındaki seviyelere inmesi kaçınılmazdır.

Reel tarım fiyatlarının düştüğü geçen otuz yılda her türlü koruma önlemleri fiyatları yukarı çekme kolaylığı sağlıyordu. Önümüzdeki on yılda reel tarım fiyatlarının hatırı sayılır oranda artması bekleniyor. Fiyat "terbiyesi" imkansız hale gelebilir. Oynaklığın artması ile beraber, istisnalar sıklaşır ve politika yapısını yenilemek ve tutarlılık kazandırmak gerekebilir.

Fotoğraf: Şeref Yaşar - AA

KIRSAL KALKINMA POLİTİKASINA YENİ YAKLAŞIMLAR

Halis Akder
İktisat Bölümü, ODTÜ

Giriş

Kırsal kalkınma ve tarım politikalarının farklı politikalar olduğu Türkiye’de pek tartışılmadı. Gerek duyulmamasının bir nedeni kırsal bölgelerde hemen hemen tek önemli ekonomik sektörün, tarımla sınırlı kalmış olmasıdır. Böylelikle tarım politikası genelde kırsal politikayı ikame etmiş aynı zamanda kırsal politika olarak algılanmıştır. Oysa iki politika arasındaki ayırıcı özellikler var. Tarım iktisadi bir sektördür. Burada analiz birimi tarımsal işletmedir. Tarım politikasının amacı tarımsal işletmenin karını artırmak için destek sağlamaktır. Politikanın odağında tarımsal bir ürün vardır. Kır ise bir mekandır. Burada analiz birimi hanehalkıdır. Önemli olan kırdaki yaşamdır.

Amaç hanehalkının gelirini artırmaktır. Söz konusu mekanın tümünü kapsadığından kırsal gelişme politikası kırdaki diğer sektörleri, turizm, sanayi, servisleri de kapsar. Bu açıdan daha kapsamlıdır.

Kırsal kalkınma politika gereksinimi üstüne gidilen sorunların kaynağı, mekansal boyuttan, orada uzakta, sapa bir yerde kalmaktan kaynaklanmaktadır. Bu aynı zamanda nerenin kır, nerenin kent olduğunun ölçüsünü de verebilir. Sapa bir konumda kalmak, mal ve işgücü piyasalarından uzak düşmek, sosyal servislere, eğitim, sağlık gibi, zor ulaşabilmek, kırsallığı

sorunlarıyla tanımlayabilir. Tekrar vurgulanırsa kırsal politika açısından üretimi kimin yaptığı, hanehalkının özellikleri: yoksul, yaşlı, kadın, erkek, çocuk önemlidir, politika kurgusunda kullanılır. Nerede yapıldığı da, örneğin tarıma elverişlilikten sapmalar: dağlık, dik yamaçlı, ormanlık, denizden çok yüksekte üretmek de aynı derecede önemlidir. Tarım politikası bu farklılıklara genelde duyarsızdır. İşletmenin karını artırmak için ürüne sağlanan destek kilogram başına geneldir.

Türkiye'nin Deneyimi

Tarım politikasının baskınlığına rağmen paralelinde kırsal politika da uygulandı. Osmanlı'da iskan politikasının içinde vardı. Cumhuriyet "kırsal kalkınma" demek yerine "köy kalkınmasını" tercih etti. El sanatları bir tür eleştiriydi: "tembel" köylüleri çalıştırmak için düşünülmüştü. Pek başarılı olamadı. Ancak Türkiye'deki erken deneyimlerin, Nusret Köymen'in sürekli yenilenen "köykent" yaklaşımı, köy enstitüleri (eğitim), orman köyleri (çevre) ile ilgili düzenlemelerin kırsal gelişme açısından özgün boyutlar içerdiği söylenebilir. Sonraları kırsal politika yol, su, elektrik, altyapı sağlamak üzere tarım politikasının kuyruğuna takılmıştı. 1960'lardan sonra kırsal kalkınma daha çok projelerle gerçekleştirilmeğe çalışıldı. Bunların en önemlileri uluslararası kuruluşlarla birlikte yapıldı, bitimlerinden sonra ne yazık ki izlenerek sonuçları, etkileri değerlendirilemedi. Projelerin bir kısmı doğru yer seçimiyle, başarıyla gerçekleştirilmelerine rağmen bugünlere önemli bir deneyim sağlayamadı. Erken deneyimlerin ve bu projelerin kıra arz yönünden yaklaştığı ve yukarıdan aşağıya kalkınma anlayışıyla gerçekleştirildiği söylenebilir.

Kırsalda tarım politikasının baskınlığı, projelerle, yukarıdan aşağı kırsal kalkınma anlayışı Türkiye'ye özgü değildi. Dünya genelinde de gözlemleniyordu. Değişim sinyalleri 1980'lerde tarım politikalarının sorunlarının artması, tarımsal destek maliyetlerinin çok yükselmesi, hem tarım hem de kırsal kalkınma amaçlarının yerine getirilememesiyle güçlendi.

Başarısızlığa Türkiye'den verilebilecek en iyi örnek Karadeniz Bölgesidir. Cumhuriyet tarihi boyunca ve en kesintisiz ve güçlü biçimde tarım politikası desteklerinden yararlanan fındık, tütün, çay, Karadeniz Bölgesinin tipik tarım ürünleridir. Ürünlerin fiyatları üzerinden uygulanan tarım politikası ve dolaylı olarak kırsal politikanın sonuçları kolaylıkla

gözlemlenebilir. Güçlü destek Karadeniz köylerini-kırsalını değil kentlerini kaldırmış, hatta durduramadığı göçle birlikte bölge dışındaki kentlere kaynak aktarmanın aracı olmuştur. Tarım politikası Karadeniz'de kırsal kalkınmaya katkıda bulunamamıştır. Diğer bölgelerde de durum çok farklı değildir. Ancak Türkiye'de kırsal politikaya yeni yaklaşım, değişiklik kendi özgün deneyimlerinden çıkarılan derslerden oluşturulmuyor. Tarım politikalarında liberalleşmeye paralel AB'ye uyum çerçevesinde dışarıdan geliyor.

Kırsallık

Kırsal politika uygulayabilmenin en temel koşullarından biri kırsal mekanı belirlemek, başka deyişle, kırsallığı ölçebilmek. Nerenin ne kadar kır olduğunu ölçebilmek sanıldığı kadar kolay olmayabilir. En yaygın kullanılan ölçü idari bir birim içindeki nüfusun mutlak sayısı. Türkiye'de böyle iki tane kırsallık ölçüsü var. Bir idari birimin nüfusu iki binin altındaysa orası köy (kırsal) kabul ediliyor. Böyle tanımlanmış kırsallığın başka ülkelerle kıyaslaması oldukça zor. İkinci kırsallık ölçüsü, hanehalkı işgücü anketlerinde kullanılıyor. Nüfusu yirmi binin altında kalan yerler kırsal alan olarak tanımlanıyor. Aynı ülkede birden fazla kırsallık ölçüsü kullanılması bir tek Türkiye'de

Kırsal politika açısından üretimi kimin yaptığı, hane halkının özellikleri: yoksul, yaşlı, kadın, erkek, çocuk önemlidir, politika kurgusunda kullanılır. Nerede yapıldığı da, örneğin tarıma elverişlilikten sapmalar: dağlık, dik yamaçlı, ormanlık, denizden çok yüksekte üretmek de aynı derecede önemlidir. Tarım politikası bu farklılıklara genelde duyarsızdır.

gözlemlenmiyor. Farklı tanımlar kırsallığın çok boyutlu bir konu olduğuna işaret ediyor olabilir. Türkiye'nin kullandığı tanımlar yerleşim yerinin idari sınırlarını sorgulamıyor ve bu yüzden kırsallığı derecelendirmiyor. Oysa kırsallık kentin sınırlarına göre de tanımlanabilirdi. Örneğin kentin ekonomik sınırları ya da toprak kullanım sınırları idari sınırlardan farklı olabilir. Kırsallık söz konusu yerleşimin kente hangi konumda olduğuna göre de tanımlanabilirdi. Tanımların "daha" uygunluğu hangi amaç için kullanıldıklarına bağlı.

Kırsallığın ölçümü konusunda değişiklik getiren ve ortak, karşılaştırılabilir bir ölçüye yönelten ilk önemli çalışma OECD (1994) tarafından yapıldı. Burada belirli bir alanın

kırsallığı nüfus yoğunluğuna göre belirlenmeye çalışıldı. Nüfus yoğunluğu iyi bir ölçüttür çünkü her hangi bir politika performansına bağlı değildir. Doğru, ancak kırsallığın kendisi Türkiye’de bir performans olarak değerlendiriliyor. Azalan

Toplam alanın yalnız yüzde beşi kentsel, geri kalanı kırsal yani OECD ölçümüne göre Türkiye yüzölçümünün yüzde doksanbeşinin kırsal politikaya gereksinimi var.

kırsallık (hatta tarım) ya da artan kentlilik olumlu bir gelişme göstergesi olarak yorumlanır. OECD ölçümüne örnek verilecek olursa, bir ilin kırsallığı onu oluşturan ilçelerin nüfus yoğunluklarına göre ölçülebilir. Kritik değer kilometre kareye düşen insan sayısı, nüfus yoğunluğu yüzelli’nin altında kalanlar kırsal, üstünde kalanlar ise kentseldir. Hem nüfus hem alan bu kırsallık ölçüsüne göre tasnif ediliyor. Böyle ölçüldüğünde Türkiye aşırı ölçüde kırsaldır. Bu açıdan Avrupa’da İskandinav ülkelerine benziyor.

2007 Nüfus sayımına ve OECD yöntemine göre Türkiye nüfusunun yüzde otuzaltısının çok kırsal (nüfus yoğunluğu yüzellinin altında kalan ilçelerin, ilin toplam nüfusunun yüzde ellisi ve daha fazlası olduğu iller). Nüfusun yüzde otuzyedisi ise oldukça kırsal bölgelerde yaşıyor. Bu sonuncu bölgelerde kentsel nüfusun çoğunluğuna rağmen kırsal diye nitelendirilmeleri dikkat çekici. OECD kırsallık ölçüm yöntemi kırsallığı

abartıyor. Ancak OECD ölçümü kırsallıktan çok, bir yerde ne denli kırsal politikaya gereksinim duyulacağını ölçüsünü (endeksini) veriyor. Örneğin İzmir’in merkezindeki yoğun nüfustan ötürü, ilin genel nüfus yoğunluğu yüzellinin üzerinde olabilir. Ancak ilçelere göre ölçüm yapıldığında, bazı ilçelerinden ötürü İzmir’in kırsal politikaya ihtiyacı olduğu ileri sürülebilir ve bu yüzden bir ölçüde kırsal olduğu biçiminde değerlendirilebilir. Başka deyişle OECD kırsallığı köye ya da yirmibinden daha az nüfuslu yerleşimlere indirgemiyor. Kırsal bir mekanda çok gelişmiş bir kent de olabilir ve bu özellik kırsal politika açısından dikkate alınabilir. Son olarak Türkiye’de nüfusun yüzde yirmiyedisinin kentsel mekanlarda yaşadığı söylenebilir. Öte

yandan toplam alanın yalnız yüzde beşi kentsel, geri kalanı kırsal yani OECD ölçümüne göre Türkiye yüzölçümünün yüzde doksanbeşinin kırsal politikaya gereksinimi var.

AB’nin Yeni Ortak Kırsal Politikası

AB OECD’ye alternatif kendi için ortak, yeni bir kırsallık ölçüm yöntemi geliştirmedir. Daha çok OECD’nin yöntemini çeşitli düzeltmelerle, eklemelerle kullanıyor. Ancak AB yeni bir “ortak kırsal politika” geliştirdi ve bunu 2000’li yıllardan bu yana uyguluyor. Önceleri de kırsal politikası vardı ancak tarıma daha az elverişli coğrafyalarda alınan önlemlerle sınırlıydı. Yeni politikalara, daha çok 2003 reformlarından sonra başlandıysa da en belirgin biçimini 2007-2013 için hazırlanan çerçeveye aldı. Yaklaşımındaki yenilikler özetlenebilir: sektörden mekan politikalarına geçiş, merkezîyetçilikten yerel karar almaya, projelerin yukarıdan aşağı değil aşağıdan yukarıya önerilmesi, arz değil talep açısından yaklaşım, kırdaki tarım dışı sektörlerle önem verilmesi, gelişmeyi bir yerin üstünlükleri, görülmeye değer tarihi ve kültürü etrafında oluşturmaya çalışmak, sübvansiyondan yatırıma doğru kayma, olabildiğince bütüncül yaklaşım.

Adaylık sürecinde kırsal kalkınmaya önemli ölçüde AB katkısı olacağına göre (bir kısmı zorunlu olarak Türkiye tarafından tamamlanacak), tarım ve kırsal politikaların finansmanı açısından önemli bir rekabet olmayacaktır. Bu durumda ulusal stratejide iki politikanın birbirini tamamlayıcı bir anlayışla ele alınması ve adaylık sürdüğünce alınacağı beklenmeli.

Yeni politika üç aks üzerine oturtuldu. Birincisi kırsal alandaki (tarımsal işletmelerin) rekabet gücünün arttırılmasına yöneliktir. Türkiye’de de tarımda gözlemlenen yapısal sorunlar, düşük verimlilik, parçalanmış araziler, sermaye eksikliği konuları, hepsinin üzerine gitmek için düşünülmüş araçlar buradadır. Birinci aks kırsal politikanın tarımı üstlendiği alandır. Gıda zincirinin geliştirilmesi olarak da yorumlanabilir. İkinci aks toprak ve çevre yönetimi üzerinedir. Çevre büyük ölçüde ormancılığı da içermektedir. İklim değişikliği ile mücadele, organik tarımın geliştirilmesi, tarıma daha az elverişli yerleşimlere destek bu akstadır. Üçüncü aks ise kırsal alanda refahın artırılmasına yönelik politikalara, özellikle gençlerin istihdamına yönelik programlara yer

Fotoğraf: Volkan Kasık - AA

vermektedir. Burada tarım dışındaki sektörlerle ilgili önlemler yer almaktadır. Resmen böyle tanımlanmamış olmasına rağmen, çerçevenin dördüncü ayağı “leader” projeleridir. Bu projeler kırsal gelişmenin yeni, aşağıdan yukarı yaklaşımın, en esnek örnekleridir.

Kırsal Kalkınma Politikası Tarımı Nasıl Etkileyecek?

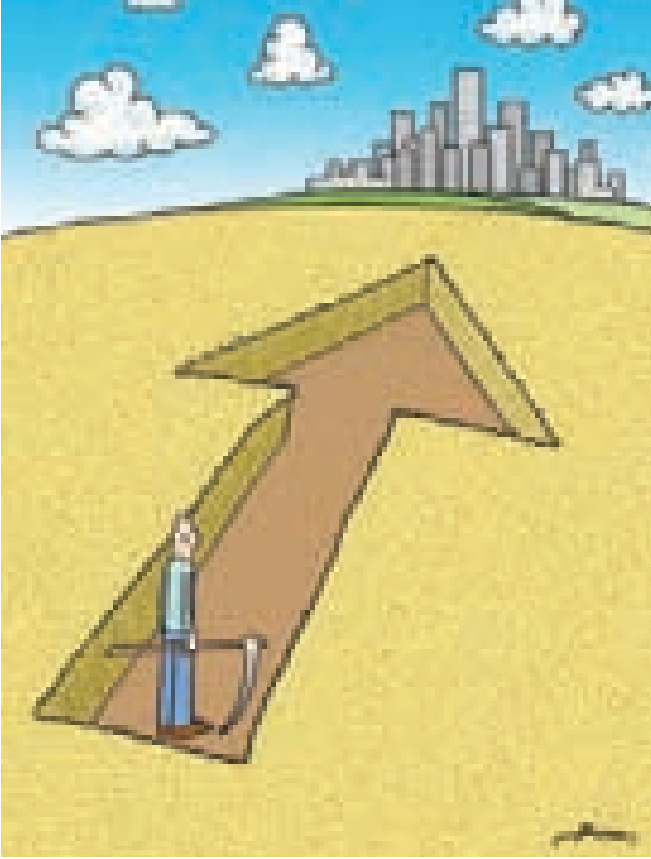
Türkiye’nin adaylık sürecinde AB’nin yeni kırsal politikasına uyum göstermesi bekleniyor. Giderek uygulanabilirse tarım üzerine etkileri ne olur? Önce AB’nin kırsal politikasının ortak bir çerçeveye rağmen “ulusal” bir plan, stratejiyle uygulandığı belirtmeli. Yerel özellikleri dikkate alacak bir politika başka türlü düzenlenemezdi. Türkiye’de aynı amaçla Devlet Planlama Teşkilatı tarafından “Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji” planı hazırlandı. Burada “ortak” olan AB’nin önceliklerinin dikkate alınması, sunulan menü “aksların” herbirine dengeli yaklaşım, kendine özgü önceliklerin ise böyle bir strateji belgesiyle hazırlanması ve sonuçların değerlendirilip, denetlenmesi.

Adaylık sürecinde kırsal kalkınmaya önemli ölçüde AB katkısı olacağına göre (bir kısmı zorunlu olarak Türkiye tarafından tamamlanacak), tarım ve kırsal politikaların finansmanı açısından önemli bir rekabet olmayacaktır. Bu durumda ulusal stratejide iki politikanın birbirini tamamlayıcı bir anlayışla ele

alınması ve adaylık sürdüğünce alınacağı beklenmeli. Tam üyelikte durum değişebilir. AB ortak bütçeden kırsal politikaya ayrılan kaynakların giderek artırılmasını (modulation) umuyor.

Kırda dokunulmadan biriken sorunlar kente göçle çözülüyor. Türkiye’de kent yoksulluğu büyük ölçüde kente göç etmiş kırsal yoksulluktur. Başka deyişle Türkiye’deki “görelî yoksulluğun” kaynağını kırsal alanda aramak ve yoksullukla mücadeleye de kırsal kalkınma anlayışıyla yaklaşmak yanıltıcı olmaz.

Ancak bunun tarım politikasına hiç ya da çok az kaynak ayrılmasına kadar devam edeceğini beklemek yanlış olur. Kırsal alanda tarımın katma değeri çok küçülse bile tarım politikası bir vazgeçilmez olarak kalacaktır. Kırsal kalkınma için yeterli olma özelliğini kaybettiği durumda da tarım politikası zorunlu olarak sürecektir. Beklenen kırsal gelişmenin bugüne göre yeni bir dengeyle daha büyük pay almasıdır.

Kırsal politikanın birinci ve ikinci aksları zaten tarım için öngörülmüştür. Buraya akan kaynaklar yine tarımsal etkinlikler için harcanacak, ancak harcamalar sektör anlayışıyla (sübvansiyon olarak) değil, örneğin büyük gelişmişlik farklarının, yoksulluğun, sosyal dışlanışlığın giderilmesi için projelendirilerek harcanabilecek. Ya da politikanın “ortaklık” boyutunu gerekçeleyen, tarımdan kaynaklanan ya da tarımı olumsuz etkileyen, çevre sorunlarının üzerine gitmek için daha büyük yatırımlara kayacak. Üçüncü aks harcamaları ise daha çok tarım dışında kalan alanlara, örneğin turizme yatırılacak. Kaynakların ne ölçüde tarım dışına gideceği, kırsal alandaki diğer sektörlerin büyüklüğüne (insan sayısı) ve önemine bağlı olacak. Örneğin genç insanlar kırsal alanda tutulmak isteniyor, göç etmeleri önemli bir sorun diye algılanıyorsa, üçüncü aks önem kazanacak. Sosyal servislere erişim sorunsu üçüncü aks çok önemli. Türkiye’nin bütününe bakıldığında kırdaki nüfusun toplam nüfusa oranı AB ülkelerine göre hala yüksek bulunabilir ancak bazı coğrafyalarda kırsal nüfusun aşırı düzeyde azaldığı, göç alan bazı kentlerde de aşırı yığıldığı gözlemleniyor. Kırdaki dokunulmadan biriken sorunlar kente göçle çözülüyor. Türkiye’de kent yoksulluğu büyük ölçüde kente göç etmiş kırsal yoksulluktur. Başka deyişle Türkiye’deki “görelî yoksulluğun” kaynağını kırsal alanda aramak ve yoksullukla mücadelede de kırsal kalkınma anlayışıyla yaklaşmak yanıltıcı olmaz.

Kırsal alandaki tarım dışında çalışanların sayısı kırsallığın nasıl ölçüldüğüne sıkı sıkıya bağlı. Örneğin sadece köyler kırsal alan olarak tanımlanırsa, tarım dışı sektör yok denecek kadar az çıkacaktır. Buna karşılık OECD tanımı kullanılır, Türkiye’de alanın yüzde doksanbeşinde toplam nüfusun yüzde yetmişinden fazlasının yaşadığı düşünülürse, kırsal alanda tarım dışı nüfusun daha yüksek olduğu gibi bir sonuca varılır. İşaret edildiği gibi kentlere göçün durdurulması önemliyse OECD tanımı daha uygun olabilir. Kentlere, sanki kolonilerden geliyormuş gibi, gıda ve hammadde sağlamak daha önemliyse, o zaman ilk tanım daha uygun olabilir. Burada doğru, yanlıştan çok yapılacak tanım tercihlerinin politika üzerine olabilecek etkileri üzerinde düşünülmeli.

Sonuç

Gelişmiş ülkeler ya da gelişmekte olan ülkelerle ilgilenen uluslararası kuruluşların uzmanları, tarım politikalarının artık kırsal politika işlevini yerine getiremediğinde hemfikirler. Uzun süredir yeni kırsal politika gerektiğini güçlü bir sesle duyuruyorlar vurguluyorlar. Ancak kağıt üzerindeki söylemler, iddiası oranında gerçekleşmiyor. Bir şeylerin kırsal kalkınmayı frenlediği izlenimini uyandırıyor. AB’nin kararlılığına rağmen, kırsal kalkınma için ayrılan kaynakların hala tarım politikası için ayrılanın yaklaşık beşte biri oranında olduğu gözden kaçmamalı. AB henüz kırsal politika deneyimini geliştiriyor. Kırsal kalkınmayı

Kağıt üzerindeki söylemler, iddiası oranında gerçekleşmiyor. Bir şeylerin kırsal kalkınmayı frenlediği izlenimini uyandırıyor. AB’nin kararlılığına rağmen, kırsal kalkınma için ayrılan kaynakların hala tarım politikası için ayrılanın yaklaşık beşte biri oranında olduğu gözden kaçmamalı.

özellikle tarım politikası karşısında frenleyen önemli bir güç, kırsal gelişmenin mesleki sahibinin çok az sayıda olmasıyla kısmen açıklanabilir. Türkiye’de kırsal ekonomistliğin formal eğitimini almış kimse var mıdır? Kaç doktoralı kırsal sosyolog vardır? Buna karşılık tarım politikasıyla çıkar birliği içinde olan kalabalık meslek grupları var. Aynı sorular AB ve ABD ve başka ülkeler için de sorulabilirdi. Başarılı bir kırsal politika amaçlanıyorsa bu politikayı sahipleneceklerin yetiştirilmesi de birlikte düşünülmeli.

yine o!

EURO NCAP 5 YILDIZ

PANORAMIC SUNROOF

2.2 DİZEL 197 PS

100 KM'DE SADECE 6.6 LİTRE

Castrol
Çelik Motor'un KIA araçlarında tercihi

50
YIL
ÇELİK MOTOR

yine!

SORENTO

A departure from expected

Fotograf: Salih Baran - AA

AB MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRK GIDA VE İÇECEK SEKTÖRÜ

Rint Akyüz

TÜSİAD Tarım ve Gıda Çalışma Grubu Başkanı

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında 3 Ekim 2005 tarihinden bu yana yürütülen müzakere sürecinde yeni bir dönem başladı. Tarama süreci 2006 yılında gerçekleştirilen Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı faslı (12. Fasıl), İspanya'nın son dakika girişimiyle 30 Haziran'da müzakereye açıldı. Fasılın müzakereye açıldığı haberleri yazılı ve görsel basında yer almaya başladıktan sonra gıda güvenliği konusu, yeniden kamuoyunun gündemine geldi. Bundan önce müzakerelere açılan fasıllarla karşılaştığımızda, gıda güvenliği faslını diğerlerinden ayıran bir özelliği var ki, gerçekten çok önemli! Çünkü gıda güvenliği faslı sonuçları

itibariyle günlük hayatımızı, diğer fasıllara oranla çok daha yakından etkileyecek.

30 Haziran sonrasında basında sıkça konunun bu yönüne dikkat çekildi, nelerin gerçekleşeceği yazıldı, çizildi. Ben bunları yazımın sonuna bırakıyorum; AB müzakere sürecini ve Türk gıda ve içecek sektörünü birkaç farklı açıdan değerlendirmeye çalışacağım. Yazımın başlığında ve girişinde neden hiç 'tarım' sözcüğünün geçmediği sorusunun cevabını merak edenleri ise "Türk tarımını, gıda ve içecek sektörümüzden bağımsız düşünen ve öyle hareket edenlere" havale ediyorum.

En kapsamlı fasıl

Öncelikle bu faslın çok önemli 2 özelliğinden bahsetmeliyim. Bunlardan birincisi, Gıda Güvenliği faslının içerdiği mevzuat, tüm AB düzenlemeleri içindeki en kapsamlı ve ağırlığı en fazla hissedilen mevzuattır. Adından da anlaşılacağı üzere fasıl kapsamındaki mevzuat, birbirinden farklı gibi görünen ancak gıda üzerinde birleşen 3 konudan ve 1200'ün üzerinde düzenlemeden oluşmaktadır. Düzenlemeler, AB'nin ilk ve en kapsamlı ortak politikası olan Ortak Tarım Politikasının 'malların serbest dolaşımı' ilkesinin bir yansımasıdır. AB gıda mevzuatının temel hedefi, insan hayatı ve sağlığının yüksek düzeyde korunmasıdır. Bu hedef aynı zamanda hayvan sağlığı ve refahı, bitki sağlığı ve çevrenin korunmasını da içeriyor. AB'nin buradaki temel politikası, tarladan sofraya gıda güvenliğini temin etmektir.

İkinci ve hatta benim ilk'inden daha da fazla önem verdiğim diğer özellik ise bu faslın kendi adında yatmaktadır; Gıda Güvenliği.

Gıda güvenliği faslının müzakereye açıldığı, 30 Haziran'da Brüksel'de düzenlenen Hükümetlerarası Konferans ile duyurulduğunda, birçok uzmanın ve dış basının "İspanya'nın girişimiyle müzakereye açılan faslın Türkiye'ye yapılan bir jest olduğu – hem de eksen kayması tartışmalarının tam ortasında-, ve AB hedefinden uzak olduğu' yorumlarını hep birlikte okuduk. Gerçek durum yorumlardaki gibi olmasa da AB-Türkiye müzakere sürecinde uzunca bir süredir herhangi bir ivme yaşanmadığı da apaçık ortadaydı. Türkiye'nin AB üyeliği sürecini yakından takip eden yerli-yabancı birçok kuruluş, uzman ve STK, gerçekten de Türkiye'nin üyelik yolundaki hevesini kaybettiğini düşünüyordu.

Aslında bu savı kuvvetlendiren bariz sebepler de yok değil. Örneğin; 35 başlıktan sadece 13 başlığın (Gıda Güvenliği Faslı dahil) müzakereye açılmış olması; üstelik bu 13 başlıktan bugüne kadar bir tanesi kapatılabildi. Diğer bir sebep ise 8 başlığın tamamen Kıbrıs şartı nedeniyle askıda olması. Oysa AB, Türkiye ile aynı dönemde müzakereye başlayan Hırvatistan'la 30 Haziran Çarşamba günü Brüksel'de toplam 35 konu başlığından geriye kalan 3'ünü de açtı. Tüm bu anlattıklarım bir AB yaklaşımı olarak ortaya konabilir mi değerlendirmesini size bırakarak Gıda Güvenliği faslının Türkiye cephesindeki gelişmelerini değerlendirmek istiyorum.

Bu noktada, Avrupa Konseyi'nin Hükümetlerarası Konferans'tan sonra yayınladığı ve Türkiye tarafından gıda

güvenliği faslıyla ilgili gerçekleştirilen çalışmalara atıfta bulunduğu resmi duyurusuna dikkat çekmek istiyorum.

Açıklamada Türkiye'nin bu fasıl için genel hazır olma durumunun incelendiği ve 11 Aralık 2006 tarihli Konsey kararlarının da dikkate alınarak müktesebata uygun şekilde ilerlediği belirtiliyor. Olumlu hususların ana başlıklarla vurgulandığı Konsey açıklaması, en azından bu faslın açılmasını bir jest olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ve AB hedefinin uzakta olmadığını bize gösteriyor.

Gıda Güvenliği faslının içerdiği mevzuat, tüm AB düzenlemeleri içindeki en kapsamlı ve ağırlığı en fazla hissedilen mevzuattır.

Ancak ben resmi açıklamanın sonunun, bize bundan sonraki süreçte yol gösterici olacağını düşünüyorum. Açıklamanın sonunda, "geçiş dönemleri talepleri ile ilgili olarak AB genel müzakere tavrını sürdürerek, bu önlemlerin istisnai olması gerektiği ve zaman ve kapsam açısından sınırlı olduğu, AB politikalarında kuralların çiğnenmesi ve rekabetin bozulması anlamına gelecek değişikliklerin yapılamayacağı" hatırlatılıyor. Burada ilk olarak AB'nin, "bu fasılla ilgili geçiş sürecinde Türkiye'nin ek süre talep etmemesini istediği" anlaşılıyor. Yani AB, 30 Haziran'dan sonraki sürecin aksatılmadan işletilmesini istiyor.

Sektörü kavramak

Bu açıklamadan ve gelişmelerden sonra şimdi, hızla önümüzdeki süreçte neyi, nasıl yapacağımıza karar vermeli ve uygulamaya başlamalıyız. Ancak bunun nasıl olacağına geçmeden önce Türk gıda ve içecek sektörü dediğimizde aslında neyi ifade etmeye çalışıyoruz ve Türkiye'nin genel ekonomisi içindeki yeri nedir ona bakmakta fayda var. Böylece neyi, nasıl yapmamız gerektiğinin cevabı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

TÜİK verilerine göre Türkiye ekonomisi 2010 yılı ilk çeyreğinde 2009 yılının aynı dönemine göre cari fiyatlarla %16 büyüdü. Gıda ve İçecek Sanayi ise aynı dönemde %16,9 büyüdü. Rakamlara baktığımızda, ilk üç aylık dönemde GSYH'nın cari fiyatlarla 243,2 milyar TL olduğunu, Gıda ve İçecek Sanayinin ise 48 milyar TL olarak gerçekleştiğini görüyoruz. Bu verilere göre 2010 yılı ilk çeyreğinde Gıda ve İçecek Sanayinin toplam GSYH içerisindeki payı %19,8 oluyor. Şimdi bunu bir kenara not edelim.

Bir başka veriyle konuya devam etmek istiyorum. 2010 yılı Ocak-Mayıs dönemi Gıda ve İçecek Sanayi İhracatı 2.45 milyar dolar olarak gerçekleşti. Aynı dönemde ithalat 1.24 milyar dolarda kaldı. Böylece gıda ve içecek sanayimizin ilk 5 aylık dış ticaret fazlası 1.21 milyar dolar oldu. Bu, sanayimizin dış ticaret karşılama oranının %197,6 gibi büyük bir rakama ulaştığını gösteriyor. Bu oran 2009 yılının aynı döneminde %183,5'ti. Bunu da notlarımız arasına alalım.

Biraz da kriz yılının (2009) göstergelerine bakalım isterseniz. Bu noktada, Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu (TGDF)'nin bu yılın başlarında yayınladığı "Türk Gıda ve İçecek Sektörü 2009 Envanteri" verilerinden yararlanacağım.

TGDF 2009 Envanteri verilerine göre, gıda ve içecek sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin sayısı 17.391'dir. Bir önceki yıla göre işletme sayısında %21,3 oranında (4.701 işletme) bir azalma söz konusu. Bunun çok küçük bir kısmını satın alma, birleşme ve devralmalar oluşturuyor. Ancak işletme sayısı %21,3 azalırken sektördeki istihdam %107,4 artarak 977.194 kişiye yükselmiş durumda. Bu da işletmelerin büyümekte ve küçük şirketlerin yerini büyük şirketlere bırakmakta olduğunu göstermekte. Şirketlerin ve sektörün gelişmesinde KDV'nin %18'den %8'e düşürülmesinin payını yadsınamak lazım.

Bu nokta kayıtdışının sektör üzerindeki etkisini vurgulamam lazım. Gıda ve içecek sanayinde kayıt dışı, diğer sektörlerde

Neresinden bakarsak bakalım, Türk gıda ve içecek sektörünün imalat sanayimiz içerisindeki yeri yadsınamaz. Ama sektörümüzün önemi sadece imalat sanayindeki büyüklüğü ile kalmıyor. Sektörümüz, ülkemizin sağlıklı nesillerinin geleceği için de büyük önem taşıyor.

olduğu gibi sadece devletin vergi kaybı, ya da çalışanın sosyal hak kaybı veya kayıt içindeki şirketlere yapılan bir haksız rekabet demek değildir. Gıda sektöründe kayıt dışı, kaçak, denetimsiz ve sağlıksız üretim ve bunun sonucunda büyük halk sağlığı problemleri ortaya çıkması demektir. Gıda

güvenliği faslının konuşulduğu bugünlerde bu konunun altını bir kez daha hem de kalın çizmek istiyorum.

Yine Envanter 2009 verileri, 2009 yılında Gıda Sanayi'nin toplam üretim kapasitesinin 186,4 milyon ton olduğunu gösteriyor. Ağırlıklı üretim yapan alt sektörler baktığımızda en fazla üretim

Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası başlığının gerekliliklerinin yerine getirilmesi ile Türkiye'de yaşayan tüketiciler de AB standartlarındaki gıdaya, tedarik zincirinin ilk aşamasından sofralarına kadar sahip olabilecek. Bu da başta insan sağlığı olmak üzere hayvan ve bitki sağlığı açısından son derece önemli bir gelişme.

kapasitesine sahip olan alt sektör 42,5 milyon ton ile et ve et ürünleri sektörüdür. Bu sektörü %22'lik pay ve 41 milyon tonluk üretim kapasitesi ile un ve unlu ürünler sektörü takip ediyor. 22,8 milyon tonluk üretim kapasitesi ile yem sanayi üçüncü sırada yer alıyor. İçecek Sanayi'nde ise 2009 yılı toplam üretim kapasitesi 13,2 milyar litre olarak gerçekleşti.

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere neresinden bakarsak bakalım, Türk gıda ve içecek sektörünün imalat sanayimiz içerisindeki yeri yadsınamaz. Ama sektörümüzün önemi sadece imalat sanayindeki büyüklüğü ile kalmıyor. Sektörümüz, ülkemizin sağlıklı nesillerinin geleceği için de büyük önem taşıyor. 2050 yılında 100 milyonu geçeceği tahmin edilen Türkiye nüfusunun güvenilir gıdaya en uygun fiyatla erişmesi de çok önemi. İşte AB müzakere süreci ve AB hedefi ile kesişen bu noktada, geleceğimizi bugünden tasarlamamız gerekiyor.

Ne yapılmalı, nasıl yapılmalı?

Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası başlığının gerekliliklerinin yerine getirilmesi ile Türkiye'de yaşayan tüketiciler de AB standartlarındaki gıdaya, tedarik zincirinin ilk aşamasından sofralarına kadar sahip olabilecek. Bu da başta insan sağlığı olmak üzere hayvan ve bitki sağlığı açısından son derece önemli bir gelişme. Bu nedenle Türkiye ilk olarak, gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası başlığına ilişkin

AB mevzuatını bundan sonraki süreçte en hızlı ve uyumlu şekilde kendi ulusal mevzuatına aktarmakla yükümlüdür.

Başlık ile ilgili uyumun ise iki koşulu bulunuyor. Bu koşullardan ilki doğrudan kamu sektörü ile ilgili. Özellikle gıda ile ilgili kontrollerin etkin yürütülmesi, hayvan hastalıklarının engellenmesi ve küçük ve büyükbaş hayvanların küpelenmesi/ kimliklendirilmesi süreçleri için idari ve hukuki altyapının geliştirilmesi için kamuya büyük ve kapsamlı bir görev düşüyor. Ancak gerekli idari personelin alımı, eğitimi ve altyapısal dönüşümün finansmanı, bu alanda aşılması gereken önemli engeller olarak varlığını koruyor.

Uyumun ikinci koşulu ise çiftçiler ve diğer gıda üreticilerinin, aynı zamanda gıda depolayan ve satışını yapan işletmelerin, gıda güvenliği alanındaki standartlarını, AB seviyesine çıkarma zorunluluğudur. Yani tarladan sofraya bir gıda zinciri var ve bu zincirdeki tüm halkaların da belli sorumlulukları var. 13 Haziran 2010 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan ve Aralık ayında yürürlüğe girecek olan 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, tüm bu bahsettiğim konulara uyum sağlanması açısından büyük öneme sahip.

Bu kanun, gıda güvenliğinin sağlanmasında birincil sorumluluğu üreticiye veriyor ve birincil üretimden nihai ürünün tüketiciye arzına kadar gıda zincirinin tüm

aşamalarında izlenebilirliğin sağlanmasını amaçlıyor. Bu çerçevede kayıt dışı üretimle daha sıkı mücadele edilme imkânı bulunacağını düşünüyorum.

Bundan sonrası için açılış kriterleri kapsamında AB hijyen kurallarına göre sınıflandırılan işletmelerin, AB standartlarına gelebilmesine yönelik işletme bazında detaylı planlar hazırlanacak, hayvan hastalıkları ile mücadele aynı hızla devam edecek. Örnek vermek gerekirse, çiftliklerde daha kaliteli çiğ süt ve süt ürünleri üretilmesi için çiftçilerin ahırlarını modernize etmeleri ve hijyenik süt sağım ve depolama ve soğutma üniteleri kurmaları gerekiyor. Çiftçilerin ve gıda sektöründeki özel işletmelerin modernizasyonu demek, ülke genelinde büyük bir yatırım ve bununla ilintili olarak da önemli bir finansman kaynağı bulunması demektir. 17.391 işletme olduğu ve büyük çoğunluğunun KOBİ türü üretim yerleri olduğu düşünüldüğünde, modernizasyon için gereken mali kaynağın miktarı yanında bu konunun sektörümüzün rekabetçi yapısına etkisinin ne olacağı daha iyi anlaşılabilir.

Tarım ve gıda

Tarım ve kırsal kalkınma konusuna gelince... AB müzakere sürecini yakından takip edenlerin bildiği üzere, Tarım ve kırsal kalkınma konuları, 11 Aralık 2006'da Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi tarafından benimsenen ve 14/15 Aralık 2006'da Avrupa Konseyi tarafından onaylanan Türkiye hakkındaki

kararlar kapsamına giren sekiz fasıldan biridir. Yani, Kıbrıs'a kayıtlı veya son limanı Kıbrıs olan gemi ve uçaklarla taşınan malların serbest dolaşımı ile ilgili kısıtlamalar devam ettiği sürece, Türkiye bu fasılla ilgili konularda müktesebatı tam olarak uygulayacak bir pozisyonda olmayacaktır.

Bu, işin müzakere süreci ile ilgili olan kısmı... Gönül isterdi ki Gıda güvenliği faslı açılmışken, gıda güvenliğinden bağımsız düşünemeyeceğimiz Tarım ve Balıkçılık fasılları da birlikte açılsın. Ama bu Kıbrıs şartı yüzünden pek mümkün görünmüyor. Ama yine de bu alanlarda uygulamamız gereken politikaları da ihmal etmemek gerekiyor. Bu nedenle ben bu başlıktaki değerlendirmemi, tarım ile gıda ve içecek sektörümüzün vazgeçilmez ilişkisi ve AB Ortak Tarım Politikası üzerine kurmak istiyorum.

Her ne kadar bu konuyu, yazımın girişinde "tarımı gıda ve içecek sektöründen ayrı düşünenlere" havale etmiş olsam da, Birlik içerisinde önemli bir tartışma konusu olması sebebiyle değinmeden geçmeyeceğim. Çünkü tarım sektörü, Türkiye'nin AB'ye uyumu çerçevesinde en kapsamlı biçimde ele alınması gereken politika alanıdır. Türkiye'nin nihai hedefi Türk tarımının Avrupa Ortak Tarım Politikası'na tam uyumun sağlanmasıdır.

Ancak Türkiye'nin önündeki engellerin başında altyapı sorunu geliyor. Altyapının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar, Türkiye tarım sektörünün idari yapısından, üretim, tüketim, fiyat ve pazar politikalarına, verimlilik ve rekabetten, kırsal, bölgesel ve çevresel kalkınma politikalarına kadar geniş bir alanı içeriyor. Tabii bu çalışmaların odak noktasında gıda ve içecek sektörünün olması da gerekiyor.

Önümüzdeki yıllar gerek Türkiye'nin tarım politikaları gerekse aktörleri için değişimin kaçınılmaz olduğunu gösterecek. Bir taraftan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) küresel bazda tarım ticaretini bozucu destekleri kaldırmasına yönelik yaptırımları, diğer taraftan AB'ye tarımda uyum sürecinde mevcut politikaların devamı durumunda Türkiye'nin rekabet gücü olmayan ürünlerde elini zayıflayacak. Her iki sürecin aynı anda yaşanacağı dikkate alındığında Türkiye'nin en büyük endişesi, mevcut durumda gümrük duvarı ile koruduğu, yüksek maliyetle ürettiği ürünlerde ithalatçı durumuna düşme tehlikesi.

Türkiye'nin DTÖ kararları çerçevesinde AB gibi gelişmiş ülkeler yerine menfaatleri için gelişmekte olan ülkelerle hareket etme mecburiyeti bu süreci daha da güçleştiriyor.

Türkiye'nin gerekli önlemleri almaması durumunda özellikle hayvancılık, et ve süt gibi AB'nin rekabet üstünlüğü olan, fakat bizim de rekabetçi olabileceğimiz bu ürünlerde pazarını bu ülkelere kaptırabilir. DTÖ Cenevre Kararları çerçevesinde de pazara girişte gümrük vergilerinin düşürülmesi ve tarife dışı engellerin sınırlandırılması ise hayvancılığın yanı sıra birçok ürüne de zarar verebilecek. Düşük tarifeler belirlenmesi durumunda Türkiye'nin yüksek koruma uyguladığı ve Türk çiftçisinin gelirleri açısından önemli yer tutan şeker pancarı ve çay gibi ürünleri üreten üreticiler önemli zararlar görebilir. Bu nedenle yukarıda belirttiğim ticarete yaşanan sorunlar, altyapı eksiklikleri ve benzeri engellerin ortadan kaldırılmasına

Başlık ile ilgili uyumun ise iki koşulu bulunuyor. Bu koşullardan ilki doğrudan kamu sektörü ile ilgili. Özellikle gıda ile ilgili kontrollerin etkin yürütülmesi, hayvan hastalıklarının engellenmesi ve küçük ve büyükbaş hayvanların küpelenmesi/ kimliklendirilmesi süreçleri için idari ve hukuki altyapının geliştirilmesi için kamuya büyük ve kapsamlı bir görev düşüyor.

yönelik çözümler üretilmeli ve bir an önce bu yönde adımlar atılmalıdır. Ama bunun içinde en önemlisi tarımda arz/talep dengesinin kurulması, piyasada fiyatların ve buna bağlı olarak üretimin talep tarafından yönlendirilmesinin sağlanmasıdır.

Geçtiğimiz yıl Havza Modeli'ni ortaya koyan Bakanlık özütibiyle iyi bir çalışma yapmakla beraber fındık, şekerpancarı, tütün gibi bazı temel ürünleri, sebze ve meyveyi kapsamıyor. Bu durumda bu tür politikaların tartışılarak ortak akılla belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkıyor. Aynı zamanda bazı ürünlerde kurulan ve kurulması düşünülen Konsey'lerin aktif olarak işlemesi ve önümüzdeki yıllarda içine düşebileceğimiz muhtemel sıkıntıları bu şekilde bertaraf etmemiz gerekiyor.

Kısacası AB sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının görüşleri, çalışmaları ve sürece katkıları en az kamunun ya da konunun diğer paydaşlarınınkinden kadar önemlidir ve dikkate alınmalıdır. Süreci başarıya çevirmek yine bizim elimizdedir.

BREZİLYA İLE TÜRKİYE’NİN YENİ PROFİLLERİ: BİR İŞBİRLİĞİ OLABİLİR Mİ?

Renato G. Flôres Jr.*

Aşağıda coğrafi olarak birbirinden uzak iki büyük ülke olan Brezilya ile Türkiye’nin uluslararası ilişkilerin ötesine geçen işbirliğine yol açan nedenleri anlatmaya, kesişen yollarını tanımlamaya çalışacağım. Yazım, Brezilya’nın ülkenin büyüklüğü ve muazzam doğal kaynaklarıyla dünya sahnesine önemli bir oyuncu olarak çıkmasına olanak tanıyan ekonomik gelişmenin kısa bir özetiyle başlıyor. İki müstakbel ortak arasındaki pek çok benzerliğe rağmen benim altını çizdiğim husus, güvenlik kaygılarının ve bunlarla bağlantılı olarak bağımsız dış politika arayışının bu önemli bölgesel oyuncularını bir araya getiren başlıca neden olduğudur.

Brezilya, yerel koşullar

Brezilya’nın uluslararası duruşunu anlamak için öncelikle ülkenin ve ekonominin durumunu bilmek gerekir. Her uluslararası ilişkiler öğrencisinin bildiği gibi, dış politika ancak gerekli iç koşullar yerindeyse başarılı olabilir. Brezilya onaltı yıldır uzun süredir şiddetle ihtiyaç duyduğu istikrarı yaşamaktadır. Enflasyon kontrol altına alınmış, makroekonomik yönetim tutarlılık kazanmış, en önemlisi de belirgin, sürdürülebilir bir yol izlenmeye başlanmıştır.

Demokrasi de olabildiğince iyi şekilde işlemekte ve muazzam büyüklükteki dışlanmış yoksul kitleye yönelik kaygılar etkin önlemlerle giderilmektedir. Yoksulluk oranı 1990’da %46’dan 2008’de %26’ya düşürülmüştür. Hükümetin en önemli programı olan Bolsa-Familia 11 milyonu aşkın aileye nakit transferi sağlamıştır.

Ülkede temiz enerji potansiyeli bulunmaktadır. Yakıt olarak dünyanın önde gelen – ve en verimli- etanol üreticisi, aynı zamanda da denizde yeni keşfedilen muazzam miktardaki petrol ve gaz yataklarıyla önde gelen bir petrol tedarikçisidir.

Ekonomi, emtianın dünya genelindeki yükselişinden yararlanmış, hem ürünlerde, hem de pazarlarda son derece rekabetçi bir ihracat sektörü oluşturma yanısıra ticaret akışları da çeşitlenmiştir. Ülke uzun vadeli bir dizi kurala ve kuruma dayanarak yüksek yatırım notu almıştır ve 230 milyar \$’ın üstünde dış rezerve sahiptir. Satın alma paritesine göre dünyanın 8. büyük ekonomisi olarak GSYH’sı 2 trilyon \$ civarındadır.

Brezilya onaltı yıldır uzun süredir şiddetle ihtiyaç duyduğu istikrarı yaşamaktadır. Enflasyon kontrol altına alınmış, makroekonomik yönetim tutarlılık kazanmış, sürdürülebilir bir yol izlenmeye başlanmıştır.

Brezilya tarihsel olarak doğrudan yabancı yatırımları çeken bir ülkedir. Küreselleşme de üretim faaliyetlerinin uluslararası alana açılmasını güçlü bir şekilde desteklemiştir. Petrobras ve Vale gibi pek çok Brezilya kökenli şirket artık küresel listelerde yer almaktadır. 2010’da beklenen doğrudan yabancı sermaye girişi 45 milyar dolar ile ABD, Çin ve Hindistan’ın ardından gelmektedir.

Doğal olarak bunlar Brezilya’da geçmişte ve şimdi hiç sorun olmadığı anlamına gelmemektedir. Başkan Lula da Silva’nın ilk seçim zaferi öncesinde olduğu gibi istikrarsız dönemler yaşanmış, tüm sosyal ve ekonomik sorunlar henüz çözülememiştir. Kendisi de temelde bir yönetim sorunu olan ‘Brezilya maliyeti’ ekonomiyi modernize etme çabalarına sekte vurmaya devam etmektedir.

Vergi sistemi çok karmaşıktır, ulaşım ve iletişim altyapısı yetersizdir ve ülkede uzmanlaşmış insan kaynağı açığı vardır.

* Profesör, Graduate School of Economics, Getulio Vargas Foundation/FGV, Rio de Janeiro, Brezilya ve PEP (Yoksulluk ve Ekonomik Politika) Programı İdare Komitesi Başkanı, Québec, Kanada. Bu makalede ifade edilen tezlerin ve görüşlerin hiçbirisi yazarın bağlı olduğu kurumların resmi tavırlarını veya güncel politikalarını yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

Kesinlikle lojistik, vergi ve çalışma reformlarına devam edilmesi, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması, gelir adaletsizliğinin azaltılması için çalışılması gerekmektedir.

Bu sorunlara rağmen Brezilya uluslararası sistemin sunduğu fırsatlar ve Başkan Lula'nın liderliğiyle ekonomik gelişmesini sürdürmüştür. Yeni dinamikler sadece işlek bölgesel havaalanlarında veya Brezilya sanayisinin kalbi São Paulo eyaletinin son derece renkli başkentinde değil, ülkenin eskiden geri kalmış Kuzeydoğu bölgesi gibi gelişmekte olan yerlerinde de kolaylıkla gözlemlenebilmektedir.

Uluslararası oyuncu: Çatlak mı devamlılık mı ?

Brezilya hem uluslararası, hem de bölgesel gündemde daha güvenli bir rol üstlenmiş, yenilenebilir enerji kaynakları gibi global etkisi olan özel konularda gittikçe artan bir güç edinmiştir. Kendine güvenli ve iyi durumda olan bir ülkenin dışışlerindeki bu belirgin ve aktif duruşu da çok doğaldır. Değişim, bazılarının iddia ettiği gibi "Başkan Cardoso ile Bakan Lula dönemleri arasındaki" büyük kırılmadan çok, bir vurgu farkı olarak açıklanabilir.

En tartışmalı konulardan biri olan Amerika-Brezilya ilişkileri bunun iyi bir örneğidir. Başkan Cardoso Amerika Serbest Ticaret Bölgesi FTAA görüşmelerinde her zaman güçlü bir tavır sergiler ve açıkça ABD karşıtı görüşleri desteklerdi. Başkan Lula'nın politikasının çok daha önceleri imkansız hale gelmiş bir pazarlığı kesinlikle kapattığını söylemek mümkündür. Ayrıca Fernando Cardoso'nun Bill Clinton'la yakın ilişkisi var idiyse, Lula da Silva da George Bush Jr. ile en azından o kadar yakın ve iyi bir ilişki içindeydi.

Yazının sınırları içinde bu konunun üstünde daha fazla durmaya yer olmasa da, söylenmek istenen, Brezilya'nın dış politikasındaki değişimin herbir başkanın dönemini siyah ya da beyaz olarak nitelendirmekten daha karmaşık olduğudur. Brezilya bugünlerde daha özerk görünse de, biraz derine inildiğinde hemen hemen tüm bağların ve eski korkuların hala devam ettiği görülecektir.

Ancak, Brezilya her zaman barışçıl ve uzlaştırıcı bir ülke olmakla beraber, bu ve ilgili konularda daha iddialı hale gelmiştir. Son zamanlardaki, BM Güvenlik Konseyi'nde reform vaadi gibi bazısı başarılı, bazısı başarısız uluslararası

girişimlerinden çoğu, olağanüstü doğal kaynak zenginliğinin yanı sıra dünyada kilit önem taşıyan konulardaki gerçek ve potansiyel rolü hakkında yenilenen bir bilinçlenmeye bağlanabilir. Zaman zaman yanlış bir şekilde "Güney-Güney politikası" denen yeni müttefikler arayışı ile Kuzey ve Güney Amerika dışındaki bölgelerle bağlantılar kurulması gibi faaliyetlerin de bunda büyük rolü vardır.

Türkiye'nin sahneye girişi

Benim görüşüme göre iki uzak "komşuyu" birleştirebilecek asıl tutkal güvenlik konusudur. Avrupa ile Asya arasındaki stratejik konumu ve hem Avrupa Birliği (AB), hem de Arap ve Müslüman dünya ile ayrıcalıklı ilişkileriyle Türkiye bağımsız ve yapıcı konumunu sürdürmek için çok yönlü baskı altındadır. Enerji kaynakları açısından zengin, coğrafi açıdan olağanüstü iyi bir konumda olan ülkenin güvenlik konusunda haklı endişeleri vardır. Bir yandan da tıpkı Brezilya gibi dünya sahnesinde büyüklüğü ve çeşitli varlıklarıyla orantılı şekilde sesini daha çok duyurmaya niyetlidir.

Her iki ülke de güvenilir bağlantısız bir politikayı koruyabilir ve bu da çokkutuplu dünya düzenini sürdürmek açısından

Brezilya hem uluslararası, hem de bölgesel gündemde daha güvenli bir rol üstlenmiş, global konularda gittikçe artan bir güç edinmiştir. Kendine güvenli bir ülkenin dışışlerindeki bu aktif duruşu çok doğaldır.

çok değerli sonuçlar sağlayabilir. Her ikisi de farklı görünümeler altında olsa da, azınlıklarla ve yerinden yurdundan edilmiş kitlelerle aynı sorunları paylaşmaktadır. Dolayısıyla, onların tavsiyeleri daha geri, daha az gelişmiş ülkeler açısından daha güvenilirdir. Ancak, bu kolay bir iş olmayacaktır.

İki ülke liderlerinin İran'la tırmanmanın eşiğinde olan bir gerilimi rahatlatacak anlaşma yapma girişimleri dikkate alınması gereken bir ders niteliğindedir. İran sorunu karşısındaki farklı siyasi duruşlarına rağmen, eski düzenin egemen güçlerinin, birdenbire sözbirliği etmişcesine, Brezilya ve Türkiye'nin sağladığı mutabakata karşı çıkışları, cesur ve bağımsız bir çözüm arayışındaki yeni gelenlere karşı, yerleşik güçlerin tepkisi olarak okunabilir. Görünen o ki çeşitli yönlerden muhalefet gelmeye devam edecektir.

Enerji tasarrufu konusunda uzman çözümler ile işletmeniz için önemli farklar yaratabilirsiniz.

Enerji Üniversitesi'ne ücretsiz kayıt olun. Enerjiden nasıl tasarruf edeceğinizi öğrenin.

Enerji ile ilgili en güncel bilginin yanı sıra enerji verimliliği, işletmeler, hükümetler ve işletmelerin kendi enerji verimliliği hakkında bilgi edinir. Enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir.

Enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir. Enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir.

Enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir. Enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir.

Enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir. Enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir, enerji verimliliği hakkında bilgi edinir.

Enerji Üniversitesi'ne ücretsiz kayıt olun. Enerjiden nasıl tasarruf edeceğinizi öğrenin.

Enerji
University

by Schneider Electric

Güçlü az harcama yolunda büyük bir adımdır

Enerji Üniversitesi'nin kurulan kurulları enerji tüketiminin %12'sini tahsil eden büyük pazarlara odaklanmıştır.

- Enerji verimliliği
- Enerji verimliliği
- Enerji verimliliği
- Enerji verimliliği
- Enerji verimliliği

Enerji Üniversitesi'nin online kurulları ile işletmelerdeki enerji verimliliğini uzmanlar olarak izleyebilirsiniz.

Enerji Üniversitesi'ne ücretsiz kayıt olmak için www.enerjiy.com adresini ziyaret edin! Şifre: B13071

Schneider
Electric

İki uzak “komşuyu” birleştirebilecek asıl tutkal güvenlik konusudur. Avrupa ile Asya arasındaki stratejik konumu ve hem AB, hem de Arap ve Müslüman dünya ile ayrıcalıklı ilişkileriyle Türkiye bağımsız ve yapıcı konumunu sürdürmek için çok yönlü baskı altındadır.

Brezilya'nın diplomatik hareketliliği koalisyonlar kurma becerisinde de görülmektedir. BM Yasasında reform yapma ve Güvenlik Konseyi'ni genişletme çabaları çerçevesinde İspanya, Japonya ve Hindistan'la ittifaka girip G4'ü oluşturmuştur. Meşhur BRIC'in (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ötesinde IBSA (Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika) ve hatta BASIC (geçtiğimiz Aralık'taki Kopenhag İklim Konferansı'nda oluşturulan Brezilya, Güney Afrika, Hindistan ve Çin) gibi yeni ittifaklar doğmuştur.

Türkiye de kendi açısından batılı ve doğulu komşuları arasında daha dengeli bir ilişki kurmaktadır. Her iki ülke de etkin bir diplomasiyi makul bir beceriyle yürütmekte, kilit global yönetim sorunlarını ele almakta, diğer gelişmekte olan ülkelerle ortak çıkarlarını dile getirmekte, uluslararası gündeme yön vermekte ya da en azından önerilerde bulunmaktadır. Diğer birkaç yükselen ülkeyle birlikte son ekonomik ve finansal krizden uluslararası güçten daha büyük bir pay alarak çıkmışlardır.

Ancak yukarıdaki mantığın ilginç bir yönü de, olası ortaklıkların yalnızca dış işleri kapsamamasıdır. Her iki toplum da iç ve bölgesel politikaları konusunda karşılıklı alışveriş ve analizden yarar sağlayabilecektir. Brezilya ile Türkiye kendi bölgesel bağlamları içinde gitgide daha etkili ve ikna edici olmuşlardır. Brezilya Bolivya, Ekvador ve Venezuela'nın rol aldığı birkaç krizin yönetiminde önemli bir arabulucu olarak rol almıştır. Çoğunluğu Latin Amerikalı askerlerden oluşan ve Brezilyalı bir generalin komutasındaki ilk BM Barış Gücü MINUSTAH aracılığıyla istikrarı sağlama konusunda öncülük ettiği Haiti'de olduğu gibi, devlet kurucu faaliyetler de göze çarpmaktadır.

Türkiye ise Birleşik Görev Kuvveti 151 ile Hint Okyanusu'nda benzer hizmetlerde bulunmaktadır ve kilit önem taşıyan özel güçlerinin olanak verdiği şekilde kendi bölgesindeki diğer

sorunlarda da rol alabilecek durumdadır. Bunun farklı BM barış gücü misyonlarını da içermemesi için hiçbir neden yoktur.

Enerji alanında Türkiye'nin –Azerbaycan ile AB'den başka tüketicileri kapsayan- Nabucco boru hattı gibi ağlardaki ve Brezilya'nın gaz zengini Bolivya ile Venezuela ve Arjantin, Şili, Uruguay gibi diğer alıcı güney ülkeleri arasındaki doğal geçit konumu, enerji arzında daha entegre alternatiflerin modelleri olarak görülebilir. Bu ülkelerin daha yeşil ve daha sürdürülebilir enerji matrisine yönelik çabaları deneyim ve teknoloji alışverişinden yarar görebilir. Aslında her ikisi de enerji tartışmasındaki yeni oyuncuların birer model örneği olarak, bu muazzam sorun karşısında işbirlikçi ve karbon düşürücü inisiyatifler sunabilirler.

Brezilya bugünlerde yoksulluğun giderilmesi konusunda başkalarının ders alıp bilgi edineceği muthiş bir laboratuvar rolünü üstlenmektedir. Belki ülkenin bu alanda Türkiye'ye sunabilecekleri daha çoktur. Tüm bu görüşler ve politikalar konusunda daha yakın bir diyalog prensip olarak çok anlamlı olacaktır. İki ülkenin güçlü ve benzersiz kültürleri ile yükselen profilleri başka yerlerden aktarılan (ve sonradan benimsenen) herhangi bir çözüme, ya da gelişmekte olan dünyadaki üçüncü taraflara yönelik ortak bildirimlere prestij katacaktır.

İki ülkenin enerjideki doğal geçit konumu, enerji arzında daha entegre alternatiflerin modelleri olarak görülebilir. Daha yeşil ve daha sürdürülebilir enerji matrisine yönelik çabalar deneyim ve teknoloji alışverişinden yarar görebilir.

Bu iki ülkenin birbirlerine yardımı aynı zamanda politik ve ekonomik yakın ortamlarıyla daha yakın ekonomik ilişkiler kurmak şeklinde de olmalıdır. Türkiye'nin başlıca ekonomik ortağının AB, Brezilya'nınkilerin ise ABD ve Güney Amerika olduğu bilinmektedir. Ancak bu, teknik ve kültürel işbirliğinin yoğunlaştırılmasını, ticaret ve yatırım akışlarının artırılmasını imkansız kılmaz. Gelişmekte olan ülkeler halen global ticaretten daha büyük ve artan bir pay almaktadırlar. Çin Brezilya'nın bir numaralı ticaret ortağı olmuş; tüm geleneksel ortaklar, yani ABD, Avrupa ve Japonya ihracat hedefleri olarak nispeten önemlerini yitirmişlerdir. Böylesi bir girişimde Ortadoğu gibi ortak hedef pazarlar kârlı işbirliklerinin odak

noktasını oluşturabilir. Brezilya ayrıca DTÖ müzakerelerinde de yapıcı bir oyuncu olarak tanınmaktadır ve Türkiye'yle kuracağı koalisyonlar, örneğin Hindistan'la olanlardan daha mantıklı olacaktır.

Sonuç: Başlamanın tam zamanı.

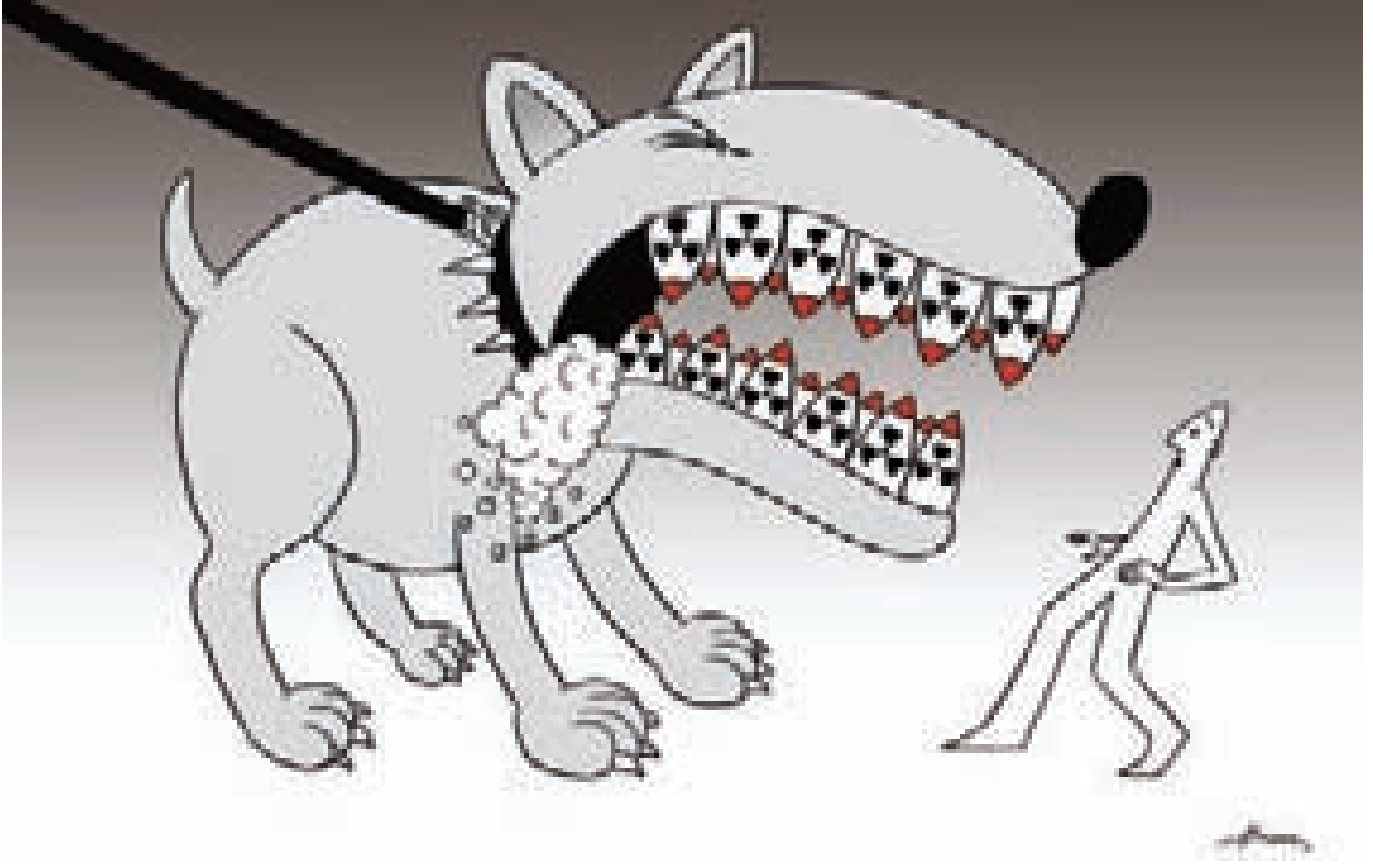
Bölgesel ve küresel kurumlar içinde, çeşitli uluslararası yönetim grupları çerçevesinde yükselen güçler arasındaki ilişkiler derinleşmiştir. Ancak, G'lerin çokluğu ve (iyi niyetli) üyelerinin genelde farklı hedefleri, çoğu zaman somut ilerleme sağlamayı güçleştirmektedir. Değerli ve önemli olmakla birlikte uluslararası kurumlar, özellikle de BM, hâlâ II. Dünya Savaşı'nın galiplerinin tercihlerini yansıtmaktadır.

Benzer ekonomik, politik ve sosyal kalkınma evrelerinde bulunan birkaç ulustan oluşan daha küçük ittifaklar çeşitli konularda ciddi birer alternatif oluşturmaktadır. Mesafe önemli

ise de engel değildir; uzak yerlerden çarpraz-beslenme eski Osmanlı İmparatorluğu'nun son derece akıllıca bir şekilde yararlandığı bir yöntemdir. Bu ittifaklar yalnızca dış cephede sözbirliğini değil, iç deneyimlerin paylaşılmasındaki muazzam ve kullanılmamış potansiyeli de hedeflemelidir. Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerin daha modern ve daha kucaklayıcı görünümde ve sınırlarının hem içinde, hem de dışındaki güçsüzlerle çevrelerine karşı daha adaletli yeni toplumlar kurmalarına yardımcı olmalıdır.

Burada özetlenen ortak noktalar ve öneriler içi boş sözler gibi görünebilir, ya da uygulanamaz konulardan oluşan bir niyet listesi olarak bir yana bırakılabilir. Ancak aynı zamanda daha derin analizleri de tetikleyebilirler ve bunların sonucunda bazılarının gerçekten romantik veya salt entelektüel olduğu, diğerlerinin ise ortak çalışma ve ilerleme açısından yapıcı yollar açtığı görülecektir.

NÜKLEER SİLAHLARIN GELECEĞİ NE OLACAK?

*Nurşin Ateşoğlu GÜNEY**

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasının (NPT) Gözden Geçirme Konferansı 3-28 Mayıs 2010 tarihlerinde New York'ta gerçekleşmiştir. NPT'de 2005 senesinden sonra yaşanan tüm sorunlara rağmen Anlaşma, günümüzde hâlâ olası bir nükleer savaşı önleyen nükleer silahlanmanın önündeki en önemli caydırıcı unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

1970 yılında Soğuk Savaş sonrası değişen yeni güvenlik koşullarında kabul edilmiş olan NPT'nin 3 temel prensibi -1) Nükleer silahsızlanma/disarmament, 2) Nükleer silahların yayılmasının engellenmesi/non-proliferation, 3) Nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılması/the use of nuclear technology for peaceful purposes- arasındaki kırılğan

dengenin uzun bir süredir zorlanmakta olduğu bir gerçektir. Bu durum iki nedenden kaynaklanmaktadır. Bir defa, günümüz koşullarında, NPT'ye taraf nükleer olan ve olmayan ülkelerin nükleer çıkarları uzun bir süredir örtüşmemekte, hatta çoğunlukla da çatışmaktadır. Bu durum, 2005 yılından sonra NPT'nin işlerliğinin ve güvenilirliğinin uluslararası toplum nezdinde ciddi bir biçimde sorgulanmasıyla sonuçlanmıştır. Anlaşma'nın özellikle son 10 yıl zarfında zorlamasının bir diğer nedeniyse sürekli değişen yeni nükleer güvenlik ortamıyla ilgilidir. Bazı Batılı güvenlik uzmanlarına göre , gelecek 10 yıl içerisinde bazı ciddi tedbirler alınmadığı takdirde özellikle nükleer silahların yayılması konusunda ciddi sorunlar yaşanılması kaçınılmaz olacaktır. Böyle bir olasılığın gerçekleşmesini tetikleyebilecek nedenler arasında;

* Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

(i) Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni nükleer güçlerin varlığı, (ii) nükleer silahsızlanmanın önünde var olan bazı önemli küresel ve bölgesel sorunların hâlihazırda bertaraf edilmemiş olması ve (iii) Ortadoğu ve Asya'da nükleer reaktör talebinde bulunmuş ülke sayısındaki artış gibi konular belirtilmektedir. Böylesi bir güvensizlik ortamının değişmemesi halinde NPT'nin bu durumdan kaçınılmaz olarak olumsuz yönde etkilenmesi beklenmektedir. En iyimser tahminle, Anlaşma'nın yakın bir gelecekte NPT ülkelerince işlevsel olarak sorgulandıktan sonra, zaman içerisinde terk edilmesi beklenen bir olasılıktır.

Bu nedenle nükleer meselelerle ilintili yeni güven(siz)lik sorunlarının (örneğin artık ciddi bir kriz haline dönüşmüş olan bir İran'ın nükleer zenginleştirme konusunun) nasıl çözüleceği, yakın gelecekte halledilip halledilemeyeceği bugün NPT'nin geleceğini ve güvenirliliğini doğrudan etkileyebilmektedir. Dolayısıyla NPT'yle ilgili oldukça kırılgan bir dengenin hakim olduğunun bilincinde olan Barack Obama öncülüğündeki Amerikan yönetimi 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı öncesi NPT'deki 6 maddeden kaynaklanan yükümlülükleriyle ilgili olarak artık ciddi olduklarını kanıtlamaları gerektiğini düşünmekteydiler.. Bu stratejiye uyumlu bir biçimde hareket eden Obama, 2008 tarihinde Prag'da yaptığı konuşmasında ilan ettiği "sıfır nükleer silah" politikasını güçlendirecek yeni bir gelişmeye imza attı: nükleer silahsızlanmada bir ilk adım olacak START (Stratejik Silahların İndirimi Anlaşması; 1993) Sonrası Anlaşma'yı Rusya Federasyonu'yla Nisan 2010 tarihinde imzaladı. Amerikan Yönetimi'nin vermek istediği mesaj ve hedef kitlesi açıktı: Beyaz Saray, uzun bir süredir NPT'ye taraf nükleer olmayan ülkelerin suçlamalarına maruz kalan Nükleer 5'in (ABD, İngiltere, Fransa, Çin, Rusya Federasyonu) – en azından ABD ve Rusya Federasyonu'nun - NPT'nin silahsızlanma ayağında artık ciddi olduğunu dünya kamuoyuna ilan ediyordu. ABD'nin asıl niyeti; NPT'ye taraf ama nükleer silaha sahip olmayan ülkelerin, Anlaşma'nın 4 maddesinden (sivil amaçlı nükleer enerji geliştirme hakkı) kaynaklanan boşluğu değerlendirmelerinin önüne geçmek ve NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda bu ihtimali bertaraf ederek nükleer silahların yayılmasını önleyecek kuvvetlendirilmiş yeni ek tedbirlere onay vermelerini sağlamaktır. Gerçekten de, 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı sonucunda Anlaşma'ya taraf ülkelerin 64 konu başlığını kapsayan bir sonuç belgesini oybirliğiyle kabul etmiş olmaları geçmişteki olumsuz deneyimler ışığında değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.

NPT'ye taraf nükleer olmayan ülkelerin iddiasına göre, uzun bir süredir Anlaşma'nın 3 temel prensibi arasındaki denge nükleer olmayanlar aleyhine bozulmuştu; bu da Anlaşma'nın işlevselliğine ve meşruiyetine zarar veriyordu. New York'ta gerçekleşen NPT 2010 Gözden Geçirme Konferansı'nda bu türden suçlamaları ortadan kaldırmak kaygısıyla hareket eden ve bu konuda öncülüğü ele alan ABD heyeti de Anlaşma'nın 3 temel prensibiyle ilgili olarak "ufak bir balans ayarı" yapmak

NPT'ye taraf nükleer olan ve olmayan ülkelerin nükleer çıkarları uzun bir süredir çatışmaktadır. Bu durum, 2005 yılından sonra NPT'nin işlerliğinin ve güvenirliliğinin sorgulanmasıyla sonuçlanmıştır.

suretiyle NPT'nin bu ana kadar maruz kaldığı meşruiyet sorununa bir şekilde çözüm bulmak istemiştir. En basit şekilde anlatmamız gerekirse; Washington yönetimi nükleer olmayan ülkelerin, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda ileride kabul edilebilecek bazı ek tedbirlere itiraz etmelerini engellemeye çalışıyordu. Bu husus, gelecekte İran nükleer krizi benzeri olası yeni krizlerin yaşanmasını önlemek için kilit öneme sahipti. Böylece, Amerikan yönetimi gelecek 10 yıl içerisinde nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda yeni normlar oluşturmak suretiyle NPT Anlaşması'nın bugün oldukça zedelenmiş olan güvenirliliğini yeniden güvence altına almayı hedeflemiştir. Özellikle, 2010 Konferansı'nda alınmış Ortadoğu'yla ilgili kararlar bu açıdan okunmalıdır. Konferans sonuç belgesinde, 2012 senesinde nükleer silahlardan arındırılmış bir Ortadoğu için konferans düzenlenmesi yönünde bir ibareye yer verilmesi ve bugüne kadar nükleer muğlaklık stratejisi izleyen İsrail'in NPT'ye taraf olması için davette bulunulması "Nükleer 5" in NPT'yle ilgili olarak nükleer olmayan ülkelerin lehine bir balans ayarı yapmakta ne kadar kararlı olduklarını göstermiştir.

Gerçi şüphecilerin belirttiği gibi, söz konusu bu konferansta NPT'nin geleceğini ilgilendiren bazı temel konularda kesin bir tavır alınmamıştır. Ancak bu konulardan özellikle bazılarının gelecekte NPT Anlaşması dışında çözülmesi gerektiğine yönelik bir inancın taraflar arasında var olduğu da yadsınmamalıdır. Zaman içerisinde ve küresel/bölgesel düzeyde nükleer meselelerin çözümünde NPT rejimi içerisinde yer alan, tarafların üzerinde uzlaştığı unsurlardan (örneğin

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın koruma tedbirlerinin kuvvetlendirilmesinden) faydalanılmak istendiği açıktır.

Kısacası Mayıs 2010 Konferansı'nda oluşturulmaya çalışılan yeni "imajla" İran veya Kuzey Kore gibi yeni nükleer güçlerin varlığıyla güvenilirliği oldukça sarsılmış, sorgulanmış Anlaşma'nın işlevselliği biraz olsun onarılmak istenmiştir. Bu onarım süreci; Anlaşmaya taraf nükleer olan ve olmayan ülkeler arasında bahsettiğimiz 3 temel prensibin merkezine oturacağı yeni bir dengenin aranmasını ve bu denge üzerinden nükleer silahsızlanmanın hedeflendiği yeni uluslararası normların inşasını kapsamaktaydı. Sonucun ne olacağını zaman gösterecek...

NPT'nin yakın bir gelecekte nasıl bir gidişat sergileyeceği konusunda belirleyici olacak unsurları sıralamaksa tabii ki mümkün; NPT'ye taraf bir İran ile NPT'yi terk etmiş Kuzey Kore'nin yanı sıra NPT'ye taraf olmayan İsrail, Pakistan ve Hindistan gibi nükleer güçlerinin NPT Anlaşması'na yönelik olarak nasıl bir tutum alacakları bu konuda en önemli belirleyici olacaktır. Genel gidişata ve bu unsurlara baktığımızda 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı ertesinde silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasının engellenmesi konularında geline nokta çok umutlu olmak mümkün görünmüyor. Başta İran'la ilgili nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla nasıl kullanacağı konusunun yaratmış olduğu mevcut kriz çözülmediği gibi, NPT'nin hâlihazırda sorunlu olan diğer konularında da henüz bir açılım sağlanamamıştır. Örneğin, Ortadoğu ve Asya'da yeni nükleer reaktör talepleriyle

ortaya çıkmış çok sayıdaki ülkenin nükleer yakıt ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağıyla konusu çözülmüş değildir. Nitekim Türkiye, Brezilya ve İran arasında imzalanan Nükleer Yakıt Takas Anlaşması'nın sonradan Amerikan yönetimi nezdinde tepki çekmiş olması da uluslar arası kamuoyuna hakim olan bu muğlaklık nedeniyledir.

2010 yılında, NPT'ye taraf ülkelerin sayısı 189'dur; yani nükleer silahsızlanma ve nükleer silahların kontrolü alanında Anlaşma, çoktan evrensel bir nitelik kazanmıştır. Kabul etmek gerekir ki; bugün, ABD Başkanı Kennedy'in 1970 yılında ifade ettiği gibi Dünya'da 20-30 kadar nükleer güç yoksa bu NPT'ye taraf nükleer olmayan güçlerin nükleer silah geliştirmeme sözüne sadık kalmaları sayesinde olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, 2005 NPT Konferansı sonrası gerek nükleer silahsızlanma gerekse de nükleer silahların kontrolü konusunda yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, neden Nükleer 5'in NPT'yi hayatta tutma konusunda bu kadar gayret içerisinde olduğu daha iyi anlaşılabilir. Bu yılın Mayıs ayında görüldü ki; NPT'den vazgeçmek yerine Batılılar ve Rusya Federasyonu, Anlaşma'nın 6 maddesiyle ilişkili silahsızlanma alanında adım atmak suretiyle, NPT'nin nükleer olmayan üyeleriyle yapacakları zorlu ve karmaşık pazarlıklara hazırlanmayı tercih ettiler. Şüpheciler bu sürecin zorluğundan bahsediyorlar, gerçekten de çok zor ve çetin pazarlıkların geçmesini bekleyebiliriz. Bu nedenle, görünen o ki, gelecek 5 yıl içerisinde (2015 NPT Gözden Geçirme Konferansı'na kadar) nükleer meseleler ve NPT'nin geleceği uluslararası politikayı etkileyen en önemli güven(siz)lik konusu olmayı sürdürecektir.

SON NOTLAR

Christian Molling, "The Grand Bargain in the NPT: Challenges for the EU Beyond 2010", Jean Pascal Zanders (der.) içinde Nuclear Weapons After the NPT Review Conference, Chaillot Papers, Institute for European Studies, April 2010, ss.49-71

Yaklaşık son 2 yılda dünyanın değişik bölgelerinde ülkelerin nükleer enerji gerekçelerini göstererek nükleer reaktör talebinde bulunmuş olmaları uluslararası çevrelerde 'nükleer Rönesans' yaşanıyor mu sorusunu tartışmaya açmıştır. "Nuclear Programmes in the Middle East: In the Shadow of Iran", Strategic Dossier, London, IISS, 2008, ss. 5-165.

Nursin Ateşoğlu Güney, "Nükleer Silahsızlanma: Engeller ve Yeni Nükleer Pazarlık Üzerine Kısa Bir Analiz", SAREM Stratejik Araştırmalar Dergisi, No.14, Ocak 2010, ss.39-69.

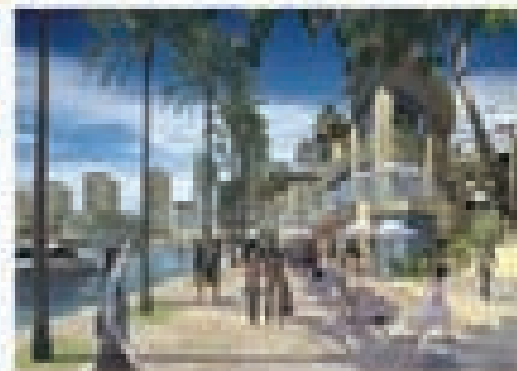
Peter Crail, "NPT Agrees on Middle East Meeting", Arms Control Today, June 2010, http://www.armscontrol.org/act/2010_06/NPTMideast, erişim tarihi 1 Eylül 2010.

Örneğin, NPT'ye taraf bazı ülkelerin Anlaşma kararlarına uyum göstermemeleri halinde ne yapılacağı konusundaki belirsizlik hala devam etmektedir, keza Anlaşma'nın 10 maddesi ile ilgili olarak NPT üyesi ülkelerin nükleer güce sahip olduktan sonra Anlaşma'dan çekilme kararı vermelerinde ne yapılabileceği konusundaki sorun hakkında da bir karar verilmemiştir.

Bu konuda, Nükleer Silahların kapsamlı Olarak Denemesini Yasaklayan Anlaşma'nın (CTBT) bir an evvel yürürlüğe girmesi oldukça önemlidir. Ayrıca, nükleer silah yapımında kullanılan füzyon özellikli maddelerin üretimini yasaklayan (FMCT) Anlaşma'nın nükleer silah sahibi ülkelere benimsenmesinin önemi de sıklıkla dile getirilmektedir. Bunların yanı sıra NPT rejimi içerisinde silahsızlanmayı ve nükleer silahların yayılmasını önlemeyi sağlayabilecek daha pek çok imkân vardır. Ancak, buradaki sorun uluslar arası toplumun elinde ne kadar imkân olup olmadığı değildir. Asıl problem, bu imkânları seferber edecek yeterli siyasi iradenin henüz oluşmamış olmasıdır.

RÖNESANS
HOLDING

AKILCI İYİMSERLİK: “BUGÜN DÜNDEN DAHA İYİ, YARIN DAHA DA İYİ OLACAK!”

Cemal Yardımcı

Kendiniz, yakınlarınız için yarın bugünden daha mı iyi olacak? Şirketinizin, girişimlerinizin uzun vadeli geleceği konusunda iyimser misiniz? Eğer öyleyse ne ala. İyimser bakışınız size iç huzuru vereceği gibi yaptıklarınızı da olumlu yönde etkileyecektir. Ama bilin ki bu iyimserlik (insanların çoğu bu duyguyu paylaşa da) “akılcı” bir temele dayanmıyor. Kendileri söz konusu olduğunda, insanların gelecekte beklenen ve umutlarının çok yüksek olduğu bir gerçek. Hele uzun vadeler söz konusu olduğunda, hiç bir gerekçeye ihtiyaç duymayan ve gerçekçiliği zorlayan bir iyimserlik beklentilerimize damgasını vuruyor.

Peki, dünyanın geleceğine ilişkin ne düşünüyorsunuz? Elli yıl, yüz yıl sonra açlık, yoksulluk, savaşlar, çevrenin tahribi ve küresel ısınmanın pençesindeki dünya daha iyiye mi gidecek yoksa daha kötüye mi? Eğer dünyanın geleceği konusunda endişeli ve karamsarsanız, yine insanların çoğuyla aynı noktadasınız demektir.

Oysa Matt Ridley bu karamsarlığı paylaşmıyor. Geleceğin dünyasının daha iyi bir yer olacağına inanıyor. Bir yüzyıl sonra,

insanlığın ölçülebilir her kıstasa göre çok daha iyi bir durumda olacağını düşünüyor, çevreyle ilgili ve toplumsal göstergelerin de benzer bir iyileşme göstereceğini öngörüyor.

İnsanlığın altın çağı: Bugün!

Matt Ridley, son kitabı *The Rational Optimist –How Prosperity Evolves* (Akılcı İyimser –Refah Nasıl Evrilir) içinde bu iyimserliğini akılcı bir temele oturtmaya çalışıyor.

Bunun için insanlığın iki yüz bin yıllık tarihine evrim biyolojisi perspektifinden bakıyor. Olabilecek en geniş perspektifi veren bu bakış açısıyla maddi yaşam koşullarındaki iyileşmenin dökümünü çıkarıyor. Bu iyileşmenin bir bölümü (çok sık unutulsa ya da göz ardı edilse de) aslında oldukça aşikâr: Maddi üretim, verimlik, nüfus, ortalama ömür süresi gibi alanlarda insanoğlunun tür olarak başarısı açıkça ortada. İnsanın ihtiyaç duyduğu veya isteyebileceği her şey, kişi başına kalori, watt, metre kare, kilo ve tabi lira olarak bugün dünden daha fazla. Ama sadece daha fazla değil, aynı zamanda daha çok insanın erişebildiği mesafede. Geçmişin sade, sakın ve hoş yaşamı biraz yakından bakınca, salgın hastalıkların, açlığın ve yoksulluğun damgasını taşıyor.

Bugünün orta hatta dar gelirisinin koşulları ve imkânları üç beş yüzyıl öncesinin krallarının hayallerinin bile ötesinde.

Bu mutlak maddi iyileşmeye her alanda eşitsizliğin azalması, hayatı idame için harcanan sürenin azalması, boş zamanın artması gibi maddi olmayan, ama iyileşme olduğu konusunda herkesin hemfikir olacağı noktalar da ekleniyor.

Ridley bu saptamaları kitabında tekrar tekrar yapar ve yeni örnekler verirken, özenle ne demediğinin de altını sık sık çiziyor: Bugünün dünyasının mümkün en iyi dünya olduğunu söylemiyor. Ciddi sorunlar, sıkıntılar, düzeltilmesi gereken çarpıklıklar, kötülükler olmadığını söylemiyor. Söylediği insanın daha iyiye giden yolu bulmayı şimdiye kadar hep becermiş olması. İstisnai alanlarda, yerel gerilemeler olsa bile toplamda ve uzun vadede her alanda daha iyiye gidildiği.

Darwin ile Adam Smith buluşunca...

Ridley bu iyiye gidişin temel mekanizmasının uzmanlaşma ve mübadele olduğu kanısında. Fiziksel olarak pek az değiştiği elli bin yıl boyunca kendisini ve dünyasını tanınmayacak kadar değiştiren kültürel evriminin altında Ridley'e göre işbölümü ve değiş tokuş yatıyor.

Peki, araç kullanma? Oval, kenarları yontularak keskinleştirilmiş el baltası insanın ataları tarafından yüz binlerce yıl (neredeyse bir milyon yıl boyunca) neredeyse hiç değişmeden kullanılmış. İnanılmayacak kadar uzun bir süre. Belli ki araç kullanarak araç yapma kendiliğinden teknolojinin gelişmesine yol açmıyor.

Dil? Düşünme? Bunlar elbette kültürel evrimin olmazsa olmaz ön koşulu. Ama bunlar da son elli bin yıllık büyük maceramızı açıklamaya yetmiyor. Ateşi ehlileştirmiş, konuşan, ölülerini gömen, işbirliği yaparak avlanan, taş, kemik ve tahta araçlar yapan Neandertal kuzenlerimizin yapamayıp, Homo Sapiens atalarımızın becerdiği neydi? Ridley bu soruya cevabın ipucunu Neandertallerde cinsiyete dayalı işbölümüne ilişkin hiçbir buluntu olmayışında yakalıyor.

Matt Ridley **"The Rational Optimist"**
Yayınevi: Fourth Estate
(Mayıs 2010) 438 sayfa

Geliştirdiği hipotez, cinsiyetler arasındaki avcılık/toplayıcılık işbölümünde ilk örneği görülen uzmanlaşma ve değiş tokuşun hızlı ve giderek hızlanan teknolojik evrimin başlatıcısı olduğu. Ridley, uzmanlaşma ve alışverişin bir yandan ekonomi disiplini mukayeseli üstünlükler kuramı doğrultusunda maddi refahı artırdığını, bir yandan da farklı fikirlerin, farklı yaklaşımların birbirleriyle karşılaşmasını sağlayarak yeni buluşların mayalanması için elverişli bir sosyal ortam oluşturduğunu öne sürüyor.

Son üç yüzyıl: Buluşçuluğun bulunması

Kaçınılmaz olarak spekülasyon olan ilk çağlara ilişkin sentez denemesinden daha yakın dönemlere geldikçe Ridley'in maddi refahın gelişmesine

ilişkin örnekleri ve bu gelişmeyi uzmanlaşma ve ticaretle ilişkilendirmesi daha tanıdık hale geliyor. Ama bu tanıdık verileri iyimser perspektifi içinde bütünleştirmeyi ve ikna edici bir tarzda sunmayı mükemmel başarıyor.

Ridley bir yandan buluşlar ve teknolojik gelişmenin verimliliği yükseltmesini, bir yandan da ticaret aracılığıyla erişilebilir kaynakların hızla artmasını ısrarla vurguluyor. Bu sayede köleler ve hizmetçilerle binlerce kişinin bütün hayatına el koyan bir ortaçağ kralının kendisine sağladığı maddi koşulların çok daha fazlasını, bugün herhangi biri, piyasa aracılığıyla milyonlarca kişiyi saniyeler mertebesinde kendisi için çalıştırarak elde edebiliyor. Ridley'in iyimserliğinin temel dayanaklarından biri bu sürecin tarihsel olarak kesintisiz ve hızlanarak sürmüştüğü olması.

Bir coğrafya da sönse bir başka coğrafyada yeniden tutuşan bir yangına benzeyen bu teknolojik gelişmenin arkasında ne olduğunu sorusuna Ridley'in cevabı yine mübadele ve ticaret. Devletler, imparatorluklar, uygarlıklar yükselip yok olurken bir yerdeki gelişmenin insanlığın ortak malı haline gelmesini, unutulmamasını, Ridley'e göre ticaret sağlıyor. Maddi refahı artıran yeni buluşların ve sanayi devriminin de motoru, sermaye birikimi, bilimsel ilerleme, ya da fikri mülkiyet hakları gibi akla ilk gelen etkenlerden çok daha öncelikli olarak malların ve fikirlerin serbest dolaşımı ve alışverişi.

Ya yarın?

Bugüne kadar böyle gelmiş olması böyle devam edeceğini gösterir mi? Göstermediğini Ridley de teslim ediyor. Ama geçmişteki bir altın çağ düşüncesinin ve felaketin yakın olduğu konusundaki iddiaların neredeyse tarih kadar eski olduğunu da hatırlatıyor.

Karamsar felaket habercilerinin gerçek sorunlara ve tehlikelere karşı genel bir duyarlılık yaratma gibi olumlu bir işlevi olabilir. Mesela, çevre bilincinin, başka coğrafyalarda, özellikle Afrika'daki açlık ve sefaletle mücadelenin, kimyasal maddelerin uzun vadeli etkilerine karşı uyanıklığın gelişiminde alarm ziline basanların katkısı ortada. Ancak faydalı bir işlev görmüş olmaları, "dönüşü olmayan nokta" teorilerini doğru kılmiyor. İyi ki böyle, çünkü Ridley'in hatırlattığı gibi, aksi durumda bugün, kimyasalların yol açtığı kanserler yüzünden sinekler gibi ölüyor, ya da nükleer yıkımın ertesinde çölleşmiş bir dünyada yaşıyor, tükenen kaynakların, açlığın pençesinde kıvranıyor olurduk. İyi ki, Ridley'in 60'lı, 70'li yıllardan örnek verdiği felaket senaryoları "doğru" değilmiş.

Olguları abartmadıkları, çarpıtmadıkları durumda da karamsarların ana varsayımı "her şey böyle devam ederse" oluyor. Ridley'e göre esas sorun bu varsayım: hiçbir zaman "her şey böyle devam etmiyor". Söz konusu olan ister petrol olsun, ister tarım yapılabilir alan, hatta isterse doğanın kendini yenileme kapasitesi olsun, kaynaklar miktarı sabit rakamlar değil; insanın yaratıcılığı ile doğanın sınırları arasındaki müzakerelerle sürekli değişen dinamik değişkenler.

Kitabının en tartışmaya açık, ama aynı zamanda en ufuk açıcı son bölümlerini çağımızın iki büyük sorununa Afrika'ya ve küresel ısınmaya ayırıyor. Ridley, sorunları küçümsemiyor, ama iyimserliğini korumak için yeterli gerekçeleri olduğunu ortaya koyuyor. Afrika için "yardım değil ticaret" yaklaşımı çerçevesinde bir çözüm öngörüyor. Küresel ısınma konusundaysa genel kabul gören görüşleri eleştirel bir gözle ele alıyor ve bu görüşler doğru bile olsa öngörülen felaket senaryolarının gerçekleşmeyeceğini savunuyor.

Ridley, uzmanlaşma ve alışverişin bir yandan ekonomi disiplini mukayeseli üstünlükler kuramı doğrultusunda maddi refahı artırdığını, bir yandan da farklı fikirlerin, farklı yaklaşımların birbirleriyle karşılaşmasını sağlayarak yeni buluşların mayalanması için elverişli bir sosyal ortam oluşturduğunu öne sürüyor.

Son noktada Ridley iyimserliğini, uzmanlaşma ve ticaret ile beslenen insanın yenilikçiliğine bağlıyor. Özgün görüşlerinin, yeni varsayımlarının tartışma yaratacağı apaçık ortada. Değerlendirmelerinin genel doğrultusunu eski bir tema üzerine çeşitlemeler olarak görenler de çıkacaktır. İlham kaynağını Darwin ile Adam Smith'i buluşturmaktan alan bir kitap için bu da şaşırtıcı olmaz. Ancak insanın yenilikçiliğini evrimsel bir temele yerleştiren, insanın tükenmeyen yenilikçilik kapasitesinden hem insanlık hem de dünya için umut üreten bir kitap, bu iyimserliği temellendirmek için bir kaç yüz bin yıllık bir geçmişi etkileyici bir biçimde elden geçiriyorsa, ilgiyi hak etmiş demektir.

Matt Ridley

Matt Ridley The Economist dergisinde bilim bölümü editörü olarak çalıştı. Evrim ve genetik üzerine tartışma yaratan kitaplarıyla ün kazandı. Bütün dünyada 500,000 satan Genom: Bir Türün Yirmi Üç Bölümlük Otobiyografisi (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2007) kitabıyla popüler bilim yazarları arasında saygın yerini perçinledi.

Ancak Matt Ridley'in bir de aristokrat köklerine borçlu olduğu paralel bir kariyeri daha var. Son ekonomik kriz sırasında, krizin İngiltere'deki ilk kurbanlarından Northern

Rock bankasının "non-executive" yönetim kurulu başkanıydı. Ridley'in radikal iyimserliğinin Northern Rock'ın çöküşünde ne kadar payı olduğu elbette tartışmaya açık. Bu durum, son kitabı The Rational Optimist (Fourth Estate, 2010) içinde yer alan görüşlerini eleştirenler için ucuz malzeme sağlıyor. Ancak Ridley kitabın girişinde bankacılıktan bilimsel araştırmaya, tarımdan gazeteciliğe bir dizi alandaki faaliyetinden gelir kazandığını, bu deneyimlerin elbette görüşlerini etkilemiş olabileceğini, ancak belli bir bakış açısını savunmak için para almadığını belirtiyor.

BEYMEN

BEYMEN ERKEK KOLEKSİYONU
SONBAHAR-KIŞ 2010

Fiat Doblò 2011 Yılı'nın Ticari Aracı seçildi.

Türkiye'de üretilen ve tüm dünyada başarısını kanıtlayan Fiat Doblò, 2006'dan sonra 2011'de de Yılın Ticari Aracı unvanına layık görüldü. Fiat Ticari Araçlar olarak son 6 yılda 4 kez Yılın Ticari Aracı ödülünü almanın gururunu sizlerle paylaşıyoruz.

Çağrı Merkezi: 444 22 55 www.fiat.com.tr

GELECEĞE TAŞIYORUZ

FİAT FİNANSMAN